Scrieri din diaspora

MIRCEA ELIADE
IOAN CUȘA
MIRCEA VULCĂNESCU

Scrieri din Diaspora

MIRCEA VULCĂNESCU
IOAN CUȘA
MIRCEA ELIADE

Ediție îngrijită, note și comentarii
de NICOLAE CUȘA

Editura „EUROPOLIS"
Constanța – 1991

Coperta : Florin Brojbă

Pentru această ediție toate drepturile
rezervate editurii „Europolis".

Exilului românesc

N. C.

Cuvînt înainte

Pe măsură ce trece timpul, parcă un văl se desface de pe trupul chinuit al culturii românești. Este semnul ieșirii din boală. Istoria unei culturi are o memorie ce nu poate fi controlată ideologic, precum în orwelliana distopie. La fel ca în versul eminescian, „ochiul închis afară, năuntru se deschide", ceea ce este respins, interzis, cenzurat oficial, continuă să viețuiască într-un plan mai profund, sapă mai adînc în straturile nevăzute ale conștiinței noastre culturale. Parafrazînd o celebră lege a naturii, am zice că ***pe teritoriul sensibilului nimic nu se pierde — nimic*** *din ce are valoare —, totul participă la transformare, totul (își) ia parte (a sa de răspundere). Eșecul pe care l-a suferit „politica uitării dirijate", a indexării unei importante părți din creația spirituală românească, dovedește vremelnicia și ridicolul oricărei forme de totalitarism cultural.*

Cultura este partea cea mai vie a unei civilizații. Nu întîmplător, după deschiderea de anul trecut, au apărut sute de reviste, zeci de edituri, s-au publicat nenumărate traduceri — fie chiar și fragmentar, deocamdată — ale textelor fundamentale, au fost reașezate la locul cuvenit valorile interzise atîta amar de vreme. Mobilitatea în spațiul culturii a fost atît de mare, încît pe unii i-a surprins sau i-a nedumerit, dar pe alții i-a înfricoșat și revoltat. Injectată, ani de-a rîndul, cu serul marxismului, gîndirea comună s-a obișnuit să creadă în preeminența economicului. Or, la noi, văd cum economia abia mai mișcă, în schimb cultura, pe toate palierele ei, de la kitsch la capodoperă, zburdă în voie. Potrivit tiparelor și schemelor comuniste, această situație este pe cît de injustă, pe atît de periculoasă. Din fericire însă, viața popoarelor merge înainte avînd drept deschizător de drumuri tocmai cultura, partea cea mai sinceră și mai greu de dirijat a unei civilizații.

Conștient întrucîtva de acest adevăr, regimul comunist a încercat o strategie de compromis — o șmecherie, în fond. Văzînd că excluderea din cultură nu era deloc atît de definitivă pe cît și-ar fi dorit-o, funcționarii tenebrelor au pornit o campanie de „restituiri" semn — se lăudau ei — al „deplinei libertăți". Astfel, au început să fie publicate și texte interzise în perioada proletcultistă, inclusiv din marii clasici. Acțiunea s-a desfășurat însă sub rezerva potrivelii ideologice și utilității politice, aceasta însemnînd, de fapt, amputarea și deformarea creației. Pînă și Eminescu ori Creangă nu aveau permis de liberă trecere pe toată întinderea operei lor. Tactica aceasta avea și un scop subliminal: să inoculeze în conștiințe ideea că doar „partidul și-al său conducător" stabilesc ce este și ce nu este important (și) în cultură. Operele unor scriitori importanți, parte din ei anticomuniști convinși, au fost fragmentate cu dibăcie, sterilizate, mixate după modele „creatoare" și apoi anexate la căruța ideologiei de partid.

Printre victimele cele mai notorii al acestei politici, s-au numărat scriitorii generației 1930. Ei înșiși se numeau cu ironie tristă, „generația pierdută". Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Lovinescu, Eugen Ionescu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica erau acceptați doar în măsura în care se răfuiau, cît de cît, cu relele putredei societăți capitaliste sau se manifestau în domenii strimte de cercetare științifică, nepericuloase pentru putere. Celebritatea unora, dobîndită în Occident, impunea o acceptare și din partea culturnicilor autohtoni, însă lectura lor se făcea cu o foarfecă mare și roșie în mînă. Nu numai că nu se sufla o vorbă despre atitudinea lor deschis anticomunistă, dar se strecura ideea falsă că ei reprezintă interesele regimului în străinătate. Doar cînd vreo luare de poziție mai tranșantă și cu un ecou mai larg internațional zgîlțîia fața șifonată a „politicii clarvăzătoare", se dădea consemnul tăcerii generale. Regimul era atunci supărat și se bosumfla, căci, el era obișnuit ca totul, inclusiv literatura, să fie o afacere tranșată între stăpîn și slugă.

Și dacă porțile editurilor din România erau zăvorîte pentru acești scriitori, sau lăsau numai o fantă subțire prin zidul ideologic, trebuia să apară în altă parte un debușeu al creației românilor refuzați. Precum apele freatice, zăgăzuite într-un loc, își caută drumurile lor subterane și izbucnesc cu și mai multă forță cine știe unde. Fideli, în general, convingerilor lor francofile, scriitorii români din exil s-au grupat cu precădere la Paris, au făcut din capitala Franței punctul acela miraculos în care se întîlnesc paralele. Locul fiind lăsat prin tradiție, am spune, mai era nevoie și de un om destul de inimos, dezinteresat și energic, care să poată strînge creația românească de dincolo de hotarele țării într-un singur mănunchi și să ofere autorilor posibilitatea exercitării dreptului lor firesc de exprimare în limba natală. Acest om a fost Ioan Cușa. Cu superbă generozitate și devoțiune a redactat reviste, a tipărit cărți, a ajutat la nevoie pe mulți, foarte mulți dintre scriitorii români din diaspora, ca și pe cei ce se aflau doar în trecere prin Paris. Într-un fel profund, Ioan Cușa a fost un poet. Și asta nu pentru că scria poezii – remarcabile de altfel —, ci pentru că el era atras, subjugat de o donquijotească nălucă : realizarea unui corpus integral al literaturii române a exilului, în bună parte tipărită la editura și în tipografia lui particulară. Gestul lui de a construi de unul singur, cu propriile mîini un turn care să adăpostească acest corpus, spune mai mult despre structura poetică a spiritului său, decît orice text. Ca și disponibilitatea prevenitoare pentru prietenie despre care amintesc, cu emoționată uimire, toți cei ce l-au cunoscut. Căci Ioan Cușa a fost omul care a știut să dea mult și cu discreție, fără să ceară nimic pentru el. Ceea ce a făcut Ioan Cușa în Franța pentru noi este, dacă nu un capitol, măcar un paragraf din istoria adevărată a literaturii române. Din păcate, el nu a fost cunoscut pînă acum decît de foarte puțini inițiați, de aceia care au beneficiat, în vreun fel, de generozitatea fără limite a acestui Mecena venit parcă din penumbra altor vremi. Tocmai de aceea, volumul prezentat astăzi cititorului din România, are nu atît valoarea unui gest sentimental — îngrijitorul ediției

este nepotul editorului, Nicolae Cușa —, cît pe aceea a recuperării oamenilor de suflet ai culturii românești. O reparație și o îmbogățire în același timp.

Volumul, articulat în jurul personalității lui Ioan Cușa, cuprinde și alte surprize de proporții. Astfel, este pus în circulație publică, pentru prima dată la noi, un fragment consistent și esențial din apărarea lui Mircea Vulcănescu în fața „tribunalului poporului". Este o analiză lucidă, exactă și stupefiantă (pentru cititorul obișnuit cu falsurile staliniste) a situației României în timpul celui de-al doilea război mondial. Un text de economie politică esențial, care umilește, peste ani, marioneta judiciară ce înlocuise roba cu ciocanul și dreptul cu secera.

În alt registru, nu mai puțin șocantă este nuvela lui Mircea Eliade, Pelerina. *Un Mircea Eliade de zile mari.* ***Tot ce știm despre proza lui se încordează aici pentru a*** *demasca forța cea mai opresantă a dictaturii comuniste: securitatea. În fond, Mircea Eliade incizează nu într-un organism al puterii, ci scoate la lumină frica întrutotul consubstanțială regimului: frica de libertatea pe care o implică gîndirea liberă, fie ea sub forma religiei, a visului sau a poeziei. Tot ce scapă controlului strict, tot ce evadează către libertate, fie chiar și cu un pas insesizabil, devine automat complot împotriva ordinii, chestiune de importanță națională și trebuie reprimat prin organele de specialitate. Aspectul de nuvelă polițistă, cu inserturi de fantastic și miraculos, față în față cu miza pusă în joc, potențează amețitor valoarea acestui text necunoscut pînă acum cititorului român*.*

Nicolae Cușa reunește în volumul de față texte publicate în ultimele decenii, de către unchiul său. Este un act reparatoriu, dar totodată, prin aceasta se deschid, pentru istoriografia literară românească, orizonturi noi și deosebit de fertile.

Vladimir Bălănică

---

* La data de 10 martie 1991, cînd toate manuscrisele ce cuprind această carte au fost predate tipografiei (n.n.).

Mircea Vulcănescu

Există momente, cînd se întîmplă să fii nevoit să dai socoteală pentru faptele tale, în viață, vreau să spun. Atunci cînd se întîmplă și ești un om oarecare, vor fi mustrări, vor fi condamnări de familie, neștiute, faptele tale au afectat doar pe cei din jurul tău. Cînd însă, te afli în postura celui care a fost o personalitate politică, mărturisirile depășesc cadrul amintit, comod și întotdeauna iertător. În acest caz, mai ales că afirmațiile sînt făcute oficial, relatările nu numai că pot deveni interesante, ele pot deveni folositoare istoriei.

Este unul dintre motivele pentru care ne-am oprit la Mircea Vulcănescu, fost ministru secretar de stat la finanțe, în timpul guvernării generalului Ion Antonescu. Depozițiile sale, rostite la 15 ianuarie 1948 în fața Curții de Apel din București, în procesul celui de-al doilea lot al foștilor miniștri și subsecretari de stat, au fost recunoscute de unele comisii, chiar după război. În stadiul actual, cînd documentele vremii sînt mai puțin cunoscute, ele sînt interesante și totodată necesare.

Procesul în sine are două capete de acuzare, unul politic și unul economic. Am selectat fragmente doar din ultimul, nu pentru a evita eventuale judecăți preconcepute, motivația este alta.

Situația economică a României, în perioada 1940–1945, a fost mai puțin tratată și, de cele mai multe ori, unilateral.

Ceea ce impresionează în **Ultimul cuvînt,** este faptul că nu se vrea, din partea acuzatului, o justificare și nici o încercare de desolidarizare, în speranța unei clemențe. Este o prezentare pur și simplu a faptelor, într-o viziune clară și ordonată pe care el nu și-ar fi dorit-o : „Mărtu-

risesc că mi-e nespus de greu să judec activitatea mea și să vorbesc despre mine, cum aș vorbi despre un mort. Dar fiind că sînt nevoit să o fac, o fac totuși !".

Despre el, activitatea sa, îi vom lăsa pe alții să o facă. În ceea ce privește datele referitoare la viața lui, dat fiind lipsa de informație, în colecția noastră de după 1944, am apelat la procesul menționat.

Deci, contrar obiceiului său, MIRCEA VULCĂNESCU se prezintă :

„Onorată Curte, am fost totdeauna naționalist, dar naționalist luminat, așa cum am învățat acest naționalism de la dascălii mei Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, ci nu naționalist șovin. Căci Iorga nu a fost șovinist, decît poate – în vremea tinereții sale ! Am socotit totdeauna națiunea ca o unitate de vrere, întemeiată pe unitatea pămîntului, a sîngelui, a datinilor și a soartei, menită să exprime în felul ei particular valorile universale.

Am încercat să mă apropii de neamul meu ca să-l cunosc și să-mi aflu în el îndreptar pentru singurătatea mea lăuntrică și ca să-i aflu nevoile, spre a-l ajuta. Și nu am disprețuit niciodată alte neamuri pentru că înțelegeau să trăiască potrivit felului lor de a fi. De aceea atitudinea mea a fost socotită totdeauna ca o formă de universalism. Așa o găsesc înregistrată, cel puțin, în cărțile călătorilor străini care făceau dări de seamă despre curentele culturale din Țara mea, în perioada anilor 1933–1937 (vezi „Bucarest", pag. 212).

Dar, ca formație sociolog, deschis tuturor experiențelor și formelor noi de viață, nu m-am speriat nici de încercările epocii mele de a introduce mai multă rațională în relațiile dintre oameni, nici de socializarea mijloacelor de producție în comun, într-o Țară în care majoritatea populației este compusă din țărani. Și am scris-o (vezi „Burghezie, proletariat și țărănime", scrisă în 1933). Cu condiția însă, ca ele să asigure obștei cît mai multă fericire, în împrejurările concrete (vezi : „Tendințele populației agricole românești", în „Sociologie românească", din

1934). Am împărtășit acest fel de a gîndi, prin vorbă și prin scris, în numeroase publicații și conferințe în acea vreme.

Dar n-am fost național-socialist, pentru că între noi a stat, totdeauna, piatră de hotar : exclusivismul și violența cu care nu mă putea împăca credința mea în Dumnezeu. Am protestat de la început împotriva violențelor antisemite din universități (comunicat în „Adevărul", în 1922) și împotriva arderii cărților, săvîrșită de hitleriști, după venirea lor la putere (depoziția Vasile Băncilă în fața Onoratei Curți).

Și dascăl de etică fiind la facultate am opus, în planul etic, activismului disperat al tovarășilor mei mai tineri de generație – un istorism resemnat, adică o invitație făcută celor mai buni să renunțe la propria lor sete de realizare spre a face față chemărilor pe care li le adresa obștea lor. (Vezi „Tendințele tinerei generații" și „Istorismul prin resemnare în spiritualitatea tinerei generații" – 1932/1933).

Slujbaș, fiu și nepot de slujbaș, nu am avut alt patron decît de stat, pe care l-am slujit din toate puterile, ori decîte ori am avut prilej.

Asta ca atitudine generală în fața lumii și a vieții.

Mă văd acum, în epoca aceea, despre care actul de acuzare spune că era timpul în care normele germanice șopteau acestui neam, la ureche, cîntecul amăgitor „Lorelei".

Departe de a mă lăsa sedus de acest cîntec, atrăgeam atenția compatrioților mei asupra primejdiilor acestei vrăji.

În cronicile mele zilnice de politică externă, din „Prezentul" lui Madgearu, scriam, sub pseudonimul „Veritas" (identificat de martorul Paul Sterian în fața secției a 8-a, fila 67 din dosar) – despre problemele zilei, denunțînd – comentat elogios de posturile de radio străine democratice, din corul cărora nu lipsea nici radio Moscova – reînarmările nemțești, carența politicii de pacte, agresiunea Italiei în Africa, ori explicînd obiectiv temeiul noii constituții sovietice. Iată, de pildă, un articol de atunci despre reocuparea malului drept al Rinului de către Germania, în urma plebiscitului din Sarre : după ce descriam entuzi-

asmul colectiv care a cuprins mulțimile teutone la glasul seducătorului care părea că îndeplinește destinul rassei, terminam evocînd melancolia care avea să cuprindă aceste mulțimi o dată întoarse acasă, deșteptate din vraja glasului seducător pe care-l comparam cu acela al vestitei zîne din poezia lui Heine, care prin cînturile ei atrăgea în adîncurile Rinului pe barcagiul încrezător care se lăsa prins de vraje (vezi articolul și mărturia lui Paul Sterian din fața secției a 8-a, fila 67).

Mă mai văd informînd conștiincios și obiectiv societatea românească la Fundația Carol, ori la Institutul social asupra economiei sovietice, a sistemului și a realizărilor ei și nu asupra economiei hitleriste (vezi depoziția prof. D. Gusti, din fața acestei Onorate Curți).

Mă văd, pe același fir, renunțînd la cariera mea de **cărturar spre a răspunde chemării ce mi se făcuse de a fi** vameș, într-o vreme în care – după declarațiile ministrului de externe al României la Conferința de Pace din Paris, din 1946 : „România a fost constant în tabăra adversarilor Germaniei" – aplicînd sancțiunile vamale edictate de Liga Națiunilor împotriva Italiei fasciste și colaborînd la vînzarea redevențelor petrolifere ale statului către guvernul francez, pentru înzestrarea oștirii. (Vezi depoziția martorului Eugen Bălan).

Mă văd, cîțiva ani mai tîrziu, ca director al datoriei publice făcînd sforțări de a elibera Țara de servitutea datoriilor externe sau votînd pe față împotriva unei constituții noi care introducea pedeapsa morții. (Vezi depoziția aceluiași martor).

Mai tîrziu, după izbucnirea războiului în apus, mă văd însărcinat de ministrul meu de atunci – Mitiță Constantinescu – să scriu un articol dezvoltat pentru revista engleză „The Banker", în care să arăt jertfele făcute de Țara mea pentru a-și menține independența economică în fața tentaculelor ispititoare ale penetrației nemțești. Concluzia acestui articol trăgea semnalul de alarmă clar că, dacă piața engleză se menține în rezervă în cumpărăturile ei față de mărfurile românești, oricîte credite i s-ar acorda

din apus, Țara noastră va cădea sub dependența economică a Germaniei hitleriste. (O copie a acestui articol, după textul certificat aflat în arhiva Ministerului de Finanțe, este depusă la dosarul de judecată al secției a 8-a, fila 178).

Și două luni mai tîrziu, în timp ce pe continent se desfășoară bătălia de la Dunkerque, mă văd trimis la Londra de ministrul meu și colaborînd la încheierea unui acord comercial de contrablocadă antihitlerist și la negocieri pentru evacuarea tezaurului Băncii Naționale, în caz de agresiune hitleristă. (Vezi depoziția martorului D. Iordan în fața secției a 8-a, fila 72).

Mă văd, cu același prilej, înfățișînd la Junior Carlton Club, din Londra –, la masa rotundă la care Lordul Beaconsfield, vestitul Disraelli, luase altădată apărarea intereselor românești – înfățișînd cu sfiala celor 36 de ani ai mei de atunci, ascultătorilor mei din Occident, soarta tragică a țărilor mici care luptă de sute de ani să-și păstreze ființa nealterată, așezate cum sînt, fără voia lor, în calea marilor imperialisme – „în calea răutăților", cum zice cronicarul moldovean.

Și întors acasă, spre a asista la sfîșierea trupului Țării mele, mă văd mai tîrziu, în toamna anului 1940 – în vremea cînd armata germană intra în Țară – iarăși în străinătate, de astă dată la Budapesta, luptînd, tot ca tehnician, cu sufletul frînt de arbitrajul de la Viena, pentru a-i înlătura efectele rele pentru neam.

Și iarăși întors în Țară, mă văd refuzînd în noiembrie 1940 un loc de subsecretar de stat oferit de fostul meu ministru de finanțe, Cancicov, pentru că mi se părea că, față de problemele ce se puneau în acea conjunctură, nu-i puteam fi de folos.

În sfîrșit, cîteva zile înainte de a intra în guvern, mă văd făcînd apologia lui Virgil Madgearu (și a lui Nicolae Iorga) răpus de gloanțele îndreptate împotriva lui de hitlerișți – în „Revista de studii sociologice și muncitorești", închinată lui, ce se află depusă la dosar (fila 213).

Și ce atestare mai bună aș putea invoca aici, pentru felul în care mi-am făcut datoria de intelectual care n-a trădat niciodată valorile spiritului – în sensul în care-i acuza Benda – în această perioadă înainte de a fi subsecretar de stat – decît mărturia postumă a acestui intelectual de rasă care a fost Virgil Madgearu, care – vorbind despre felul în care i-ar plăcea să fie înfățișat posterității – spunea asistentului său dl. Alexandru Hallunga cuvintele pe care acesta le repetă în articolul său din această revistă de studii sociologice și muncitorești, aflată depusă la dosar : „Dacă vei vroi să scrii vreodată ceva despre mine, ia ca îndreptar ceea ce a scris Mircea Vulcănescu". (A se vedea articolul la dosar, pag. 24 a revistei).

MIRCEA ELIADE

Trepte pentru Mircea Vulcănescu

...Nu știu ce să admir mai întîi : nestăvilita lui curiozitate, cultura lui vastă, solidă, bine articulată, sau inteligența lui, generozitatea, humorul sau spontaneitatea cu care-și trăia credința și iscusința cu care și-o tălmăcea. Nu cred c-am întîlnit alt om înzestrat cu atîtea daruri. Și nici altul care să-l întrecă în modestie. Am cunoscut, desigur, savanți care se încumetă să citească în treizeci de limbi, sau stăpînesc în de-amănuntul istoria unei țări sau a unui continent, sau au pătruns toate tainele fizicii și matematicilor, sau înțeleg nenumărate sisteme filozofice. Dar mintea lui Mircea Vulcănescu era altfel alcătuită. După ce-l cunoșteai mai bine, înțelegeai că dacă ar fi trebuit, ar fi putut și el învăța treizeci de limbi, sau istoria unui continent, sau matematicile superioare. Îl interesa tot. Mai mult: înțelegea – și-ți explica – de ce îl interesează cutare sau cutare disciplină, un anumit autor sau o anumită operă.

Dar nu era nimic haotic nici dezarticulat în cultura lui. Ce învățase de la teologii și filozofii pe care-i citise, se lega de tot ce-l învățaseră sociologii, economiștii, istoricii, financiarii, oamenii politici. Imensa lui cultură nu era distribuită în „compartimente" ; era perfect integrată, deși se desfășura pe nivelurile multiple ale cunoașterii. De aceea era în stare să profite din lectura unui „reducționist" – un freudian, bunăoară, sau un marxist – pentru că știa unde să-l situeze. Cum mărturisea adesea : nu se lăsa impresionat de „jargon", nici de „ideologie". Asimila dintr-un autor tot ce-l ajuta să înțeleagă mai bine un fenomen cultural ; adică, îl ajuta să descopere aspecte sau să descifreze sensuri care i-ar fi rămas altminteri ascunse sau nelămurite.

Această neobișnuită „deschidere" către universurile spirituale îi îngăduia să învețe și să facă tot ce hotăra ; și de cele mai multe ori, le făcea mai bine decît ceilalți. Cînd s-a hotărît să joace bridge, a învățat, cu îndărătnicie și metodă, cîteva săptămîni – și apoi a ajuns campion. Scria cu aceeași ușurință și competență despre probleme de teologie răsăriteană, economie bancară, sociologie țărănească sau romanul modern. Odată i-a căzut în mînă o revistă franceză care anunța un concurs în legătură cu romanul detectiv în curs de publicare. Mircea Vulcănescu a citit romanul și a răspuns pe loc. Și evident, soluția găsită de el era cea justă. Cîteva săptămîni în urmă numele lui se afla în fruntea listei.

Scria destul de mult, dar publica puțin și numai silit de împrejurări. Era, cum amintea el că fusese și Goethe, un „scriitor ocazional". Intervenea în polemici sau publica un articol ca să apere un prieten atacat pe nedrept. Așa a scris, în **Cuvântul** în toamna 1930. „Carte pentru Isabel !", răspunzînd criticii din **Gândirea**, în care Nichifor Crainic încercase să arate, mîhnit – căci fusesem și eu colaborator al revistei – că Isabel și apele diavolului era un roman imoral. Așa a scris o serie întreagă de articole în timpul faimoasei controverse pascale, sau a „mișcării" de la biserica Cuibul-cu-Barză, sau a polemicii între Iosif Frollo și Nae Ionescu pe tema a fi „român" sau „bun român". Publica mai ales în **Cuvântul**, nu numai pentru că îi plăcea ziarul, dar mai ales pentru că avea pentru Nae Ionescu o admirație și o iubire fără margini, pe care a păstrat-o pînă la sfîrșit, chiar cînd nu mai era de acord cu orientarea politică a profesorului. Cînd, în noiembrie 1928, am plecat în India, Mircea Vulcănescu mi-a dăruit un portret al lui Nae Ionescu pe care-l desenase, din memorie, doi ani mai înainte, la Paris, într-o zi cînd i se făcuse dor de el. Era, fără îndoială, cel mai „adevărat" portret al lui Nae Ionescu pe care l-am văzut vreodată. Și singurul în care mîinile profesorului își găsiseră expresia lor profundă, inimitabilă. (Mircea mi-a mărturisit că ajungînd o dată prea tîrziu la o conferință a lui Nae Ionescu despre „libertate

și liberul arbitru", și nemaiputînd intra în sală, a urmărit expunerea și a înțeles soluția la care se oprise profesorul numai privindu-i, prin geam, jocul mîinilor).

De cîte ori își lua răspunderea unui studiu mai vast, izbutea să întreacă chiar pe „specialiști". Nu mă gîndesc numai la contribuțiile lui la cele cîteva monografii despre satele românești, pregătite de elevii profesorului D. Gusti (și din care nu știu cîte au apucat să apară). Dar istoria militară a războiului nostru de întregire, pe care a publicat-o într-unul din volumele **Enciclopediei** românești, constituie poate cea mai clară, mai bine documentată și mai sistematic organizată monografie asupra acestui subiect.

De cele mai multe ori, însă, Mircea Vulcănescu scria pentru el și pentru cîțiva prieteni : eseuri, mici studii despre probleme obscure sau nefamiliare, planuri elaborate de viitoare tratate de teologie, morală sau economie politică, medalioane critice, poeme, comentarii.

Nu știu ce s-a ales de această vastă operă rămasă în manuscris. Nu îndrăznesc să-mi închipui că nu s-a păstrat. Deși, dacă ar fi trăit, și ar fi aflat de eventuala pierdere a manuscriselor, Mircea Vulcănescu ar fi ridicat din umeri, zîmbind. Modestia lui nu era numai proverbială era ininteligibilă într-o cultură modernă, în care „creativitatea" și „originalitatea" joacă un rol atît de important. În această privință, ca și în multe altele (bunăoară, credința lui, de structură pur „țărănească"), Mircea Vulcănescu era un „primitiv", un „arhaic" : admira „creativitatea" și recunoștea „originalitatea", dar nu credea în ele. Credea – așa cum se obișnuia în toate culturile tradiționale – în **lucrul bine făcut,** în **lucrarea folositoare,** în opera pe care o cerea momentul istoric sau, de multe ori, numai o mînă de oameni, sau chiar un singur om. Lucrarea nu trebuia să fie neapărat „originală" ; mai precis, problema originalității nici nu se punea (cum nu se punea în culturile tradiționale). Lucrarea trebuia doar să corespundă, cît mai desăvîrșit, scopului pentru care fusese împlinită. Ca și în culturile tradiționale din Orient, ca și în cultura țărănească pe care o prelungea, Mircea Vulcănescu nu căuta să fie

„original" în gîndirea lui religioasă sau filozofică ; se trudea numai să gîndească clar, sistematic și „cu folos", adică ținînd seama de contextul specific în care trebuia formulat adevărul.

Așa că, dacă ar fi trăit și ar fi aflat de o eventuală dispariție a operei lui manuscrise, Mircea Vulcănescu nici nu ar fi înțeles de ce alții socotesc accidentul acesta o adevărată catastrofă. Pentru că, odată scris, un text și-a împlinit destinul ; dacă circulă sau nu, e mai puțin important. Dacă socotea că textul trebuia cu orice preț răspîndit, Mircea Vulcănescu îl publica sau îl comunica prietenilor.

Și cu toate acestea, era printre cei dintîi care descoperea un nou talent sau o carte originală – și făcea totul ca să convingă și pe alții de importanța descoperirilor lui. Acest creștin care se situa, cum am spus, în universul culturilor tradiționale, era deschis față de orice inovație creatoare, în artă, în sociologie, în economie politică. Mulți dintre cei care l-au cunoscut nu izbuteau să înțeleagă cum un creștin ca el putea să înțeleagă și să vorbească cu atîta simpatie de oameni și sisteme profund anti-religioase, ca Marx sau Freud. De asemenea, nu înțelegea cum îi puteau place anume manifestări extravagante ale plasticii contemporane, sau cum putea asista atît de senin la descompunerea precipitată – anunțînd iminenta lor dispariție – a instituțiilor și culturii țărănești.

Explicația era totuși simplă : ca și Nae Ionescu, profesorul și învățătorul lui, Mircea Vulcănescu credea în viață și privea cu interes și simpatie orice nouă creație a vieții, pe orice plan s-ar fi realizat ea : social, politic, cultural. Pentru el, neamul românesc, organizația statală care poartă numele de România, cultura românească, atît populară cît și savantă, cu tot ce cuprindea și implica ea – toate acestea aveau, înainte de toate, meritul de **a exista**, de **a fi vii.** Că unele instituții se schimbă vertiginos sau chiar dispar sub ochii noștri, că felul de a fi și a se purta se modifică și se urîțește, că arta populară se hibridează și estetica mahalalei se întinde ca pecinginea, că peisajul românesc „tradițional" e amenințat de desfigurare prin însuși procesul de transformare economic și social al țării,

pe care Mircea Vulcănescu îl cunoștea și-l accepta – toate acestea nu-l speriau, deși fără îndoială, îl mîhneau anumite modificări precipitate și reforme fără rost. Toate acestea făceau parte din însuși procesul vieții. Aici, pe pămînt, lucrurile nu puteau fi altfel, nu puteau împietri asemenea arhetipurilor. Dar această viață, pentru că se plămădise aici, în acest spațiu geografic și se exprimase în concretul istoric al acestui popor românesc – era o **viață românească** și oricum s-ar fi manifestat ea, tot românească rămînea.

În această credință se afla izvorul acelui inepuizabil optimism al lui Mircea Vulcănescu : credința în indestructibilitatea structurilor fundamentale ale vieții etnice și culturale românești. Optimism pe care, cred, nu l-a avut nici unul dintre profeții sau purtătorii de cuvînt ai politicii și culturii românești. Nu voi uita niciodată ce mi-a mărturisit Mircea Vulcănescu de mai multe ori între 1936 și 1940 : că el nu crede în dispariția neamului românesc, oricîte catastrofe s-ar abate peste noi ; că nici o eventuală deportare sau exterminare masivă a românilor din zilele noastre nu ar însemna distrugerea neamului ; „pentru că (și acum îi citez propriile lui cuvinte) **eu cred că dacă ar năvăli alte neamuri și s-ar așeza aici, la noi, după cîteva secole ar deveni și ei români**".

Evident, era numai o metaforă, dar exprima pe de-a-ntregul gîndirea lui Mircea Vulcănescu. Adevăratul sfîrșit al unui neam, **singurul** sfîrșit posibil, nu poate fi decît de natură eschatologică. Iar în acest caz, sfîrșitul unui neam precede Judecata din urmă, și deci, „învierea neamurilor" – înviere, evident, la un alt mod de a fi decît cel al vieții și istoriei. Într-un anumit fel, pentru Mircea Vulcănescu neamul era indestructibil : în **Istorie**, nici o transformare și nici o catastrofă nu-i puteau schimba esența nici structura (și nici o eventuală exterminare a neamului n-ar fi fost definitivă, pentru că, alcătuindu-se într-un anumit peisaj, și modificîndu-se în conformitate cu tendințele lui specifice, oamenii care s-ar instala în acest peisaj, care s-ar integra, de fapt, în această lume culturală – Lucian Blaga ar fi spus în această „matcă stilistică" – ar deveni cu timpul „Români" în sensul că ar continua modul de a

fi și de a crea al românilor). Iar neamul nu putea fi distrus nici prin încheierea eschatologică a Istoriei, pentru că atunci va avea loc „Învierea neamurilor"...

...Erau cîțiva care se întrebau cît de **adevărată** era această încredere în viață și cît de **reală** putea fi, la un savant genial ca el, o credință atît de „țărănească". Se întrebau asta, pentru că, își spuneau, Mircea Vulcănescu fusese dăruit cu toate darurile : era frumos, avea o sănătate de fier, nu fusese niciodată sărac, era înconjurat de prieteni și admiratori, nu fusese încercat de nici o tragedie personală sau familiară ; triumfase întotdeauna, și pe toate planurile, chiar dacă uneori nu i se dăduse locul pe care-l merita (bunăoară, la 35 de ani nu era decît asistent de estetică la Universitatea din București). Dar era destul să-l cunoști mai bine ca să-ți dai seama că Mircea Vulcănescu privea toate însușirile și succesele lui ca niște daruri ale vieții pe care îngăduise Dumnezeu, și că dacă ele i-ar fi fost retrase nu i-ar fi schimbat nici deplina lui încredere în viață, nici marea lui credință. Toate astea i se păreau de altfel firești. Căci, spunea, oamenii uită de obicei că darurile, ca și încercările, vin tot de la Dumnezeu.

Cînd au venit încercările, Mircea Vulcănescu le-a primit senin și încrezător ; într-un anumit fel, misterios, se integrau vieții lui religioase. În cîteva zile – a pierdut tot ; avere, glorie, situație socială și academică, familie, libertate. Dar a rămas același. Nu s-a îndoit și nici n-a tăgăduit ; a continuat să mărturisească cu aceeași senină fermitate credința și încrederea lui de totdeauna. Alții, care i-au fost mai aproape, vor povesti în de-amănuntul, aici sau altădată viața pe care a trăit-o Mircea Vulcănescu în temniță. Ce știm cu toții, ne este de ajuns ca să înțelegem **cît de totală i-a fost victoria.** Victorie împotriva călăilor, desigur, dar mai ales victorie împotriva morții.

Pentru că știm cum a murit !

Iar ultimul lui mesaj din temniță, adresat fiecăruia din noi, a fost acesta : „Să nu ne răzbunați !"...

Chicago, nov. 1967

(Text reprodus din „Prodromos" nr. 8–9, martie 1968.
Redactori : Ioan Cușa și Paul Miron).

E. M. CIORAN

Scrisoare despre Mircea Vulcănescu*

Dragă Doamnă

„În volumul „Povestiri Hasidice" se spune despre Baal-Shem-Tor : „În vremea cînd sufletele (noastre) erau toate în Adam, cînd acesta s-a apropiat de Pomul Cunoașterii, sufletul lui Baal-Shem-Tor a fugit și nu a gustat din fructul Arborelui".

Cu cît mă gîndesc la tatăl dumneavoastră, cu atît mai mult mi se pare că și el era o excepție vertiginoasă și că a scăpat printr-un miracol de blestemul nostru comun. Poate părea lipsit de sens să afirm, în privința unui spirit cu adevărat universal, că nu a gustat din fructul blestemat. Și totuși acesta-i adevărul, căci inteligența sa prodigioasă era dublată de o astfel de puritate, pe care n-am întîlnit-o niciodată. Păcatul originar, evident la noi toți, nu era vizibil la el care era atît omenesc, dar paradox minunat, care adăpostea și un sfînt. Indiferent că vorbea despre Teologie sau despre Finanțe, el emana o putere și o lumină pe care n-o pot defini. Nu vreau să fac din tatăl dumneavoastră un sfînt, dar, într-un fel, el era. Gîndiți-vă că, deși înconjurat de scriitori, el nu a aspirat niciodată să fie și el autor, că voința de a avea un nume i se părea de neconceput, că n-a fost nici un moment sedus de glorie, această tentație a omului decăzut și care-i chinuie pe toți muritorii, cu excepția cîtorva aleși care au găsit inocența în spirit. Nu mă gîndesc că el a crezut vreodată că este un neînțeles ; el nu invidia și nu ura pe nimeni ; duș-

*) Scrisoare adresată doamnei V. Vulcănescu.

mănea chiar posibilitatea de a se remarca, el nu făcea eforturi să existe. Într-o zi, cînd într-un moment de furie împotriva a ceea ce am numit atunci, „neantul nostru natal" i-am spus că n-am fost capabili să dăm un singur sfînt, el mi-a răspuns cu obișnuita-i șiretenie care de data aceasta trăda o oarecare vehemență : „Ar fi trebuit s-o vezi pe bătrîna pe care am cunoscut-o într-un sat uitat de lume și care rugîndu-se atît de mult a lăsat urmele genunchilor săi în fața căminului. Adevărata sfințenie nu are nevoie de a se arăta și de a fi recunoscută".

N-am fost practic niciodată de acord asupra rolului încredințat țării noastre, căreia din masochism sau nu știu din ce, îmi plăcea să nu-i recunosc nici un merit și nici o șansă. Pentru mine conceptul românesc esențial era acela de „nenoroc". La el făceam aluzie la orice întîlnire cu o insistență care nu putea să-l bucure pe tatăl dumneavoastră. Am revenit la el, într-o scrisoare, ultima pe care i-am scris-o pentru a-i mulțumi pentru un studiu pe care mi l-a dedicat și în care el cita expresii autohtone încărcate de semnificații și de înțelepciune, dar unde, i-am spus-o, el a omis pe cea mai revelatoare : „N-a fost să fie" în care vedeam emblema destinului nostru. În această dezbatere în care tezele noastre se confruntau, acum nu mai sînt atît de sigur că am avut dreptate. Să suferi enorm din cauza nesemnificației istorice a țării tale este o infirmitate de literat, un viciu de scriitor. Mircea Vulcănescu, care nu era deloc expus acestei slăbiciuni, nu aprecia decît valorile intrisece : că țara sa, sau el însuși existau sau nu în ochii altora nu conta pentru el. Și pentru că era atît de străin în acest orgoliu de proastă calitate, înțelegeți ușor de ce nici o clipă nu l-am văzut îndurerat sau crispat. Cum trăia fiecare moment din plin, tot ceea ce spunea devenea un univers. Extraordinara-i vitalitate transfigura atît problemele cît și peisajele. Am vizitat adesea parcul Versailles, dar nu l-am văzut în realitate decît o singură dată, într-o manieră definitivă, de neuitat, înainte de război, cînd tatăl dumneavoastră ne explica lui Wendy, lui Dinu Noica și mie că grădina pe care o contemplam concepută ca o manadă, avea paradoxal o singură fereastră, un interval pe

care-l zărești în capăt, între doi plopi, pe unde din acest spațiu închis întîlnești infinitul. Cu o pasiune de savant ne revela această lume perfectă, marcată totuși de o falie metafizică : ne făcea, s-ar zice, teoria paradisului, spre care fără îndoială memoria sa mai puternică ca oricare alta, păstra o amprentă netă. Aveam certitudinea că ne scăpa mereu prin ceva, tocmai ceea ce-mi plăcea la el. Era imposibil să-l pătrunzi, să susții că este una sau alta. Filosof a fost fără nici o urmă de îndoială. În același timp era mai mult decît un filosof. Era miraculos orice. Nu exista subiect pe care să nu-l trateze cu pasiune și cu minuție. Cît de mare mi-a fost mirarea cînd m-a anunțat într-o zi că tocmai a scris, pentru nu știu ce enciclopedie, un studiu mare și amănunțit despre primul război mondial ! I-a consacrat luni de zile fără sentimentul că și-a pierdut timpul sau că a abordat o problemă nedemnă de el. Niciodată nu se lăsa pradă regretului, acesta mi se părea că este secretul lui, secret pe care vă mărturisesc doream atît de mult să mi-l însușesc. El n-ar fi subscris la deviza lui Valery – „Refuzul de a fi orice", deviza sa ar fi fost mai degrabă „Bucuria de a accepta să fii orice, să fii totul".

N-am putut să mi-l imaginez pe tatăl dumneavoastră disperat.

Dar, pe de altă parte, mi se părea greu de crezut că n-a cunoscut niciodată angoasa. El atît de sincer, atît de pregătit să înțeleagă totul nu era totuși destinat prin natură să conceapă infernul și cu atît mai puțin să meargă acolo.

Ceea ce țin să vă spun este că dintre toate spiritele pe care le-am iubit și admirat, niciunul nu mi-a lăsat o amintire atît de puternică precum tatăl dumneavoastră. Mi-e deajuns să-mi amintesc imaginea sa, copleșitor de clară, pentru ca imediat să găsesc un sens rațiunii de a fi și să mă împac cu lumea".

(Text reprodus din Ethos, nr. 1, 1973
Redactori : Ioan Cușa și Virgil Ierunca.
Traducerea din limba franceză îi aparține doamnei Elena Culeta).

VIRGIL IERUNCA

Părintele risipitor

Documentul pe care-l publicăm acum are o însemnătate capitală pentru istoria României contemporane. Şi vedem în faptul că el a scăpat de urgia arhivelor distruse, de pulverizarea memoriei înfăţişate, de mistuirea din crematoriile, mereu fumegînde ale regimului comunist, un semn. Semnul izbăvitor că adevărul poate evada pînă şi din „ministerul" lui întocmit – orwellian – după nu ştiu cît august în Bucureşti.

Procesul lui Mircea Vulcănescu depăşeşte cadrul formal al unei instanţe pentru a se insera în spaţiul simbolisticii întunecate a totalitarismului românesc. Primul totalitarism din istoria noastră, pentru că **rugul** înlocuieşte **juriul, inchiziţia** „populară", obiceiul pămîntului sau legea ca acord, imperativ, emanînd de la o autoritate chezăşuitoare. Proces simbolic – Ioana d'Arc întru întîmpinarea Mioriţei? – dar şi proces total: lui Mircea Vulcănescu pentru simplul fapt de a exista şi, în acelaşi timp, procesul intelectualului român care de la Eminescu încoace s-a definit numai în măsura în care s-a identificat cu sărăcia, cu nevoia şi neamul său. Proces care despică în două istoria imediată, de viaţă de cei care i-au confiscat „sensul" cu ajutorul, nu atît al ideologiei, cît al unei armate de ocupaţie. Nici măcar nu ne aflăm în situaţia – tragică – a unei „revoluţii", în care învinşii îşi ispăşesc eşecul, în numele destinului istoric. Judecătorii sînt aici nişte simpli mercenari ai răzbunării ocupantului care inversează statutul însuşi al procesului : ei încep cu **sentinţa** şi numai după aceea purced la parodia ceremonială a **judecăţii.**

Alegerea lui Mircea Vulcănescu este însă – trebuie s-o recunoaştem – cum nu se putea mai „justă" pentru injustiţia esenţială a celor care aveau să întruchipeze noua Românie, devenită gubernie totalitară, teritoriu anonim de experienţe străine fiinţei româneşti. În cine, într-adevăr, mai bine decît în Mircea Vulcănescu se aflau înrădă-

cinate cîteva constante de lumină ale spiritualității românești : omenia de proverb neîntrerupt, inteligența ca spor al cunoașterii, credința ca putere a spiritului, cultura ca matcă de onoare a șederii-în-lume, onoarea însăși ca îndreptar riguros al faptei ? Și, bineînțeles, pasiunea de a fi de folos semenului, îndeosebi celui nedreptățit de întocmirea, adesea șubredă, a instituțiilor care, fiind zămislite de oameni, nu pot fi fără meteahnă, nici cusur.

Chemarea în fața unui tribunal – de zodie nouă – a lui Mircea Vulcănescu pecetluiește, în fond, voința noii ordini – comuniste – de a dezrădăcina spațiul spiritual românesc de toate aceste componente vii, pentru a-l metamorfoza – dincoace sau dincolo de orice dialectică, într-un tărîm inedit de suflete moarte, de sclavi în genunchi, veseli însă că s-au dezbărat de libertăți „formale".

Procesul lui Mircea Vulcănescu a avut probabil loc pentru ca să se împlinească nenorocul istoriei noastre, pentru ca să ajungem la limanul acestei sub-istorii în care murim în fiecare zi, în numele celei mai depravate dintre mitologiile moderne ale „progresului". Mircea Vulcănescu a fost un prag pentru măsurarea cu răul și cu afirmarea lui instituționalizată în istoria noastră încercată (pentru unii), uitată (pentru alții) de Dumnezeu. Procesul lui Mircea Vulcănescu nu putea să aibă loc : e un scandal hărăzit, o cruce, un soroc.

Să ne mai întrebăm pentru anecdotica – temporală – a procesului, cum s-a comportat Mircea Vulcănescu ? Dacă vreți... S-a comportat ca Mircea Vulcănescu. De o parte, cum prevăzuse deja Pascal, cei drepți care se cred vinovați, de cealaltă, vinovații care se cred drepți. Cu o mică rectificare, însă hotărîtoare : Mircea Vulcănescu nu-și recunoaște vina decît în fața lui Dumnezeu (ca bun creștin ce este) ; pentru cei care-l judecă el folosește argumente. S-ar putea ca unii să-l considere „naiv", deoarece – o știm – călăii n-au acces la... argumente. Cei care l-ar socoti „naiv" ar greși de două ori. Întîi pentru că un intelectual creștin se adresează altor oameni – fie ei neoameni – cu argumente. E treaba judecătorilor dacă și-au pierdut cuvîntul – și în situația lor de robi ai instanței – au regăsit doar verdictul. Ar greși a doua oară, fiindcă

în toată pledoaria sa (de fapt nu e o pledoarie, ci o spovedanie patetică și lucidă, din care nu lipsește nici acuzarea acuzatorilor !), Mircea Vulcănescu e perfect conștient pe ce lume-nelume se află. Nu odată, el vede în cazul său un „caz" dostoievskian, vorbește de „poliția cuvintelor" și, în cele din urmă, sloboade întrebarea-cheie pe care o pune caiafelor roșii fără ocol sau metafore : e vorba de „pedepsirea unui vinovat sau de jertfirea unei victime ?" Dincolo însă de strategia adevărurilor (strategia se confundă aici cu evidența), ar fi poate mai nimerit să ne oprim la alt aspect al „apărării" : la curajul și demnitatea victimei. Ni se pare, de pildă, plin de un tîlc adînc faptul că Mircea Vulcănescu nu se leapădă, „nici în fața morții" – cum spune singur – de dascălul său Nae Ionescu și că, în același timp, referințele lui la o altă „dăscălie" privesc pe țăranul nostru de totdeauna, invocat de Mircea Vulcănescu ca o umbră a martorului său ideal. Două referințe, două lumi și – de ce nu ? – două clase : intelectualii și țăranii. Clasele sau păturile, sau categoriile sociale care au creat România reală ; din ele face parte și Mircea Vulcănescu și el a fost ca o victimă prevestitoare a ieșirii lor din sub-istoria comunizată.

Textul lui Mircea Vulcănescu – adevărat testament spiritual și politic, nu numai al lui, ci și al unei lumi atacate în însăși durata ei – va trebui să ne facă să medităm asupra unui lucru extrem de important care, deseori, se strecoară în întrebările noastre despre rezistența „celulei" intelectuale românești la agresiunile – e drept fără seamăn – ale istoriei, de data aceasta totalitară. Pomenim – și nu cu ușurătate – despre „turcirea" mai ales a conștiințelor la vremi de cumpănă. E destul să aruncăm o privire spre perioada de după august-ul cu pricina pentru ca să înmărmurim de acel „cum a fost cu putință", cînd cărturari și artiști dintre cei mai de vază, nu numai că au demisionat la modul grotesc, dar au și impus grotescul demisiei lor ca normă eliberatoare de libertate. „Turcirea" nu are, pe de altă parte numai un trecut ; ea continuă și în prezent, într-o țară devenită ireală prin acțiunea ocupanților ei (în ultima vreme, neaoși !). Nu vrem să spunem că toți intelectualii de acolo și-au pierdut identitatea, dar sînt

mulți – și nu neapărat „proști, dar mulți" – care au intrat într-un fel de somnambulism al pierzaniei.

Existența și martirajul lui Mircea Vulcănescu – el nu e singur, dar e exemplar – ne obligă la o relativizare a diagnosticului resemnat. „Turcirea" există, dar față de ea, gestul lui Mircea Vulcănescu, sacrificiul lui Mircea Vulcănescu se așează în orizontul ființei românești ca un reper de reînviere, ca o tablă de lege regăsită cu care putem din nou străbate deșertul nostru cînd ispitit, cînd împovărat de istorie. Stilul lui Mircea Vulcănescu de a rezista împotriva a tot ce poate împuțina nu numai condiția umană dar și natura umană, nu constituie un accident, o excepție, ci ultima șansă pe care o are intelectualul român de a învăța să-și revină-în-fire, pariind pe posibil : pe „modelul" viu, Mircea Vulcănescu.

Lecția pe care o primim de la el umilește, în plus o prejudecată : că totul trebuie **dat și cedat** operei. Că prin operă ne putem „mîntui", dînd uneori Cezarului ceea ce nu-i aparține. Fals, ne răspunde Mircea Vulcănescu, de dincolo de sacrificiu, cu modestia și smerenia lui inegalabile. Existența, dacă e pusă în situația de a servi semenul, dezvăluindu-i ceea ce-i fundamentează adevărata statură de om, față de sine și față de Dumnezeu, poate pune în paranteză o operă, mai ales atunci cînd aceasta e tributară aranjamentului cu vremile, cu conștiința sau cu vulgara fală. De unde și istovirea generoasă – printre științe, metode, înțelepciuni și semne – a acestui părinte risipitor.

În sfîrșit, textul de față, smuls procesului lui Mircea Vulcănescu – proces care nu s-a încheiat în sala unui tribunal improvizat, ci într-o temniță amenajată anume pentru încununarea crimei – ne oferă și o îndrumare ultimă : memoria este, ca și libertatea, indivizibilă. Este adevărat că, asumîndu-și moartea, Mircea Vulcănescu ne-a invitat – pe noi, supraviețuitori buimaci sau oștime rătăcitoare – să nu-l răzbunăm, ci să iertăm.

Foarte bine. Însă, niciodată Mircea Vulcănescu nu ne-a îndemnat să uităm. Și nu uităm.

(Text reprodus din ETHOS, nr. 4, 1983.
Redactori : Ioan Cușa și Virgil Ierunca).

Ultimul cuvînt: Mircea Vulcănescu

„Onorată Curte,

Domnul procuror care s-a ocupat mai îndeaproape de faptele fiecăruia dintre noi a articulat două activități ale mele asupra cărora a atras atenția Onoratei Curți în legătură cu acuzațiile ce mi s-au adus prin actul de acuzare :

1. Una este participarea mea la pregătirea Convențiilor economice cu Germania, în perioada în care am fost subsecretar de stat.

2. A doua este participarea mea la așa-zisa finanțare a armatei germane.

Cu toate că domnul procuror a găsit cu cale să caracterizeze cu elogii pe cea dintîi și a recunoscut categoric că nu-mi poate face o învinuire dintr-a doua – totuși, domnia sa a invitat apoi Curtea, mai întîi să aprecieze în ce măsură aceste activități ale mele pot face obiectul unei incriminări pe articole pentru care actul de acuzare mi-a cerut condamnarea, pentru a conclude, la urmă, imperativ, în sensul că cere totuși aplicarea celor două texte.

Acestea, după ce domnul procuror general, în rechizitoriile domniei sale, conchisese la nevinovăția de principiu a subsecretarilor de stat, sub rezerva încadrării fiecăruia, potrivit faptelor care ar rezulta din activitatea lui proprie, în măsura în care acestea ar fi susceptibile să fie considerate acte de complicitate la crimele prevăzute în actul de acuzare inițial.

Cu toate că fiecare din rechizitoriile domnilor procurori, luate în parte, m-ar fi scutit, deci, de sarcina să mă apăr altfel decît prin tăcere, bizuindu-mă pe nădejdea că Onorata Curte va reciti memoriul meu către procurorul Cabinetului XII Instrucție, luminîndu-se deplin, totuși, considerînd la un loc cele două teze dezvoltate în rechizitorii,

constat că prin suprapunerea argumentării lor, activitatea mea proprie, de care actul de acuzare nu pomenește nimic, învinuindu-mă numai pentru faptele altora și pentru asumarea răspunderii lor – activitatea mea proprie, zic, înlăturată în urma instrucției – continuă a fi reținută de domniile lor, ca un capăt special de acuzare.

Și – pentru că sînt, cum am spus, Stan Pătițul care socotind lucrul în această privință lămurit și neinsistînd asupra-i, m-am văzut totuși condamnat anul trecut de secția a VIII-a a Curții Criminale, la opt ani temniță grea, cu toate elogiile domnilor procurori (anchetator și din ședință) aceste elogii fiind considerate de curte numai ca circumstanțe larg atenuante, dar care nu ar exclude – după ea – vinovăția trasă din considerația de fapt (ne mai cenzurabilă de înalta Curte) că, participînd la alcătuirea unui sistem economic și financiar care a permis finanțarea armatei germane, aș fi militat pentru hitlerism contribuind la desăvîrșirea intrării armatei germane pe teritoriul Țării, care intrare ar fi fost factorul determinant al hotărîrii Mareșalului Antonescu de a ataca Rusia Sovietică și deci sînt vinovat personal de crimele din articolul 1 „a" și 2 „a" – sînt nevoit așadar, să mă apăr, arătînd limpede care au fost faptele mele în acest sector, care le-au fost obiectivele și care le-au fost rezultatele.

Acestea spre a limpezi răspunsul la întrebarea dacă aceste fapte pot fi considerate în vreun fel :

1. Fie ca acte de „militare pentru hitlerism", cum cere articolul 1 „a", din legea 812/945 ;

2. Fie ca acte de „permiterea intrării armatei germane pe teritoriul Țării de cineva care avea, răspunderea politică efectivă" (cum cere același articol) de care sînt acuzat ;

3. Fie ca acte de „militare pentru pregătirea sau desăvîrșirea faptelor de mai sus", cum ar cere articolul 1 „b" – a cărui aplicare nu mi s-a cerut – dar în a cărui perspectivă au raționat totuși și secția a VIII-a a curții anul trecut și domnul procuror general, acum.

4. Sau fie, măcar, ca un act de „contribuție la permiterea intrării acestei armate" prin vreun fapt al meu din partea celora care „au avut răspunderea după 6 septem-

brie 1940" și „au militat pentru hitlerism", cum ar cere-o (întemeiată pe tratatul de pace în vigoare), partea finală a articolului 2 „a", din Legea 291 care contopește cele două texte din Legea 312 (întemeiată ea pe Convenția de Armistițiu, azi expirată), chiar în cazul cînd curtea, respingînd aplicarea directă a textelor ultimei legi ea ar recunoaște totuși la textul ei, măcar spre a lumina cu el intențiile invariabile de la Armistițiu la Pace, ale legiuitorului Legii 312/1945, cum ar cere-o aceeași coerență a legiuitorului afirmată de domnul procuror.

5. Ori, în sfîrșit, dacă aceleași fapte pot constitui elemente de incriminare pentru „complicitatea" la „hotărîrea de continuare a războiului" din partea factorilor politicește calificați și răspunzători, care ar fi luat ori ar fi avut de luat o asemenea hotărîre, în concepția domnilor procurori.

Încincită posibilitate de acuzare ce se resfiră din rechizitoriile aparent neîmpovărătoare ale domnilor procurori, dar atît de primejdioase în concluzii încît mă obligă să insist și să cer Onoratei Curți să mă asculte.

Fiindcă – dacă nu le spulber aici – ele fiind considerațiuni de fapt, invocarea lor în apărarea mea nu-mi va mai fi posibilă în caz de condamnare, în fața instanțelor superioare, menite să se pronunțe numai asupra dreptului.

Pentru aceste motive, rog Onorata Curte să mă ierte că insist, ca, după apărarea în drept – rostită de avocații mei – să o lămuresc și eu asupra faptelor mele, intențiilor lor și rezultatelor acestora, judecate în perspectiva textelor a căror aplicare s-a cerut în cazul meu.

Declar aici că mă unesc cu toate cele spuse de toți avocații cu privire la temeiurile de drept și rog a se lua notă de aceasta.

Procesul acesta este un proces politic.

El privește activitatea mea de trei ani și jumătate, acuzată prin actul de acuzare, de ceea ce nu am făcut eu, dar pus în cauză în legătură cu această acuzare de domnii procurori, prin ceea ce se pretinde de domniile lor că aș fi făcut, voi încerca să arăt ce am făcut cu adevărat ; care

mi-au fost scopurile și ce rezultate au atins aceste fapte și în ce fel se pot încadra acestea toate în raport cu activitatea altora și cu incriminările ce mi s-au adus.

Voi examina deci pe rînd :

1. Activitatea mea în legătură cu Convențiile economice încheiate cu Germania – și

2. Activitatea mea în legătură cu așa-zisa finanțare a armatei germane".

Convențiile economice

S-a arătat și s-a dovedit în cursul acestui proces și a cercetărilor care l-au premers că Convențiile economice nu s-au încheiat de Ministerul de Finanțe, ci de Ministerul Economiei Naționale și apoi de Ministerul de Externe – care, prin Direcția Acordurilor, centralizau însă, în vederea lor, punctele de vedere ale ministerelor interesate în legătură cu chestiunile care formau obiectul acordurilor ce priveau sectoarele lor. Unele convențiuni s-au încheiat de către președenția consiliului de miniștri.

Sub acest raport, ministerele făceau mai întîi note cuprinzînd deziderateie lor cu privire la chestiunile în discuție – note pe care Ministerul de Externe le colaționa și confrunta, hotărînd, care deziderate pot forma obiect de revendicări, în ansamblul negocierilor, în conjunctura diplomatică a momentului.

În cursul acestor negocieri, se întîmpla ca departamentele să delege experți – tehnicieni – care să raporteze direct și să primească instrucțiuni direct de la ministere asupra unora din problemele în discuție, de resortul lor.

Nici una din aceste instrucțiuni nu se da însă de ministerul fără încuviințarea Ministerului de Externe. Dispoziții formale erau date ca nici un act de acest fel sau angajament luat de vreun departament, fără știrea Ministerului de Externe, nu leagă statul român (s-au arătat).

Se înțelege deci că răspunderea globală a acestor negocieri o avea Ministerul de Externe chiar cînd în fapt ele se negociau de altcineva ; ministerele de resort răs-

punzînd numai pentru propunerile și actele pregătitoare (studii tehnice prealabile, etc.) efectuate în cadrul atribuțiilor lor.

Răspunderea mea pentru aceste negocieri nu poate fi angajată în alt cadru.

Negocierile economice româno-germane priveau două sectoare generale de activitate :

1. Una era colaborarea – așa-zis industrială – adică conlucrarea în vederea coordonării structurale a instituțiilor producătoare, afectînd mai ales organizarea în sectorul capitalurilor și al întreprinderilor.

2. A doua era colaborarea – așa-zis comercială sau economică propriu-zisă – privind mai ales schimburile economice.

Prima era o colaborare prevăzută ca de mai lungă durată ; a doua colaborare pe o perioadă mai limitată ; de obicei șase luni sau un an (dar și ea în cadrul unei înțelegeri principiale de durată).

Cea dintîi se făcea prin convențiuni de colaborare între diferitele instituții din țară, din străinătate și stat : uneori direct cu statul (cînd era vorba de concesii sau de instituții de stat) –, alteori numai sub controlul statului, cînd era vorba de colaborarea de instituții private (în care statul avea însă interese proprii de apărat).

A doua se făcea de la stat la stat, în cadrul unor convențiuni anuale, revizuibile semestrial, în cadrul unui acord general, pentru perioada ce rămîne.

Acordul zis „Cancicov" din 4 decembrie 1940, acordurile din 16 ianuarie 1942, 17 ianuarie 1943 și 9 februarie 1944 sînt asemenea acorduri de aplicare anuală a Acordului din 1939 care legase încă din timp de pace economiile ambelor țări.

Acordurile din 19 mai 1941, din 12 iulie 1942 și din 17 iulie 1943 (în iulie nu s-a mai încheiat acesta) erau convenții de revizuire semestrială a celor hotărîte prin celelalte acorduri arătate.

În cadrul lor, se cuprindeau tot felul de acorduri particulare privind diferite chestiuni anexe care deveneau ast-

fel conexe, ansamblul acestor conexiuni constituind un tot a cărui aplicare revenea apoi fiecărui departament sau instituție de stat sau particulară, potrivit celor hotărîte.

Dimpotrivă, acordurile cu caracter de colaborare industrială nu erau periodice. Ele se negociau de Președenție sau de Ministerul de Externe, separat, uneori fără consultarea ministerelor interesate – care, adeseori se aflau în fața unor fapte împlinite, cînd acordurile veneau la aplicare și care, cu acel prilej al aplicării, ridicau obiecțiuni asupra felului defectuos în care convențiile fuseseră încheiate, fără consultarea lor. Așa au venit în discuția consiliului de miniștri acordurile de colaborare ale industriei grele (Malaxa–Herman Goering Werke, mai tîrziu Rogifer) sau în discuțiile delegației economice ale Guvernului, acordurile de colaborare tehnică cu HGW, a Șantierelor navale Galați (S.N.G.), de care a vorbit domnul procuror –, ori chestiunea desființării societăților exportatoare de cereale sau cele privitoare la industria petroliferă etc.

Este adevărat că, mai tîrziu sub înrîurirea experiențelor proaste făcute prin negocierea unor asemenea acorduri direct de președenție sau externe, fără consultarea prealabilă a departamentelor s-a renunțat la acest sistem, anulîndu-se acordurile inițale greșite (cazurile Malaxa, HGW și SNG) și încheindu-se altele în loc, tot de către președenție sau ministerul de externe dar după consultarea departamentelor ținîndu-se astfel seama, uneori (dar nu totdeauna) și de sugestiile lor.

În amîndouă sectoarele de negocieri, conducerea statului formulase principii clare de conlucrare, în lumina cărora avea să se desfășoare activitatea de punere la punct tehnică a proiectelor de convenții de către fiecare departament și, în lumina cărora erau judecate apoi și criticate ca inadmisibile de către departamente, convențiile încheiate fără respectarea lor.

Care erau aceste principii și cum s-au aplicat de Ministerul Finanțelor cele ce-l priveau și ce rol am avut eu în aceasta ?

Colaborarea industrială

A) Principiile acestei colaborări au fost :

1. Nu se colaborează decît în domeniile unde dezvoltarea întreprinderilor românești nu este asigurată în timp de pace, fie din lipsa materiilor prime, fie din aceea a debușeurilor.

2. Nu se colaborează decît dacă partenerul străin aduce industriei românești : materia primă, utilajul tehnic, priceperea tehnică (specialiști, licențe, brevete), finanțare sau comenzi pe care industria românească nu și le poate procura din interior.

3. Și numai dacă colaboratorul străin se angajează să formeze personalul tehnic românesc la dînsul în întreprinderi.

4. Nu se alienează fondul bogățiilor românești, în sensul că nu se cedează majoritatea acțiunilor întreprinderii.

5. Nu se cedează conducerea generală a întreprinderilor din mîinile românești.

B) Ce rezultate au dat aceste principii ?

1. Domnul procuror a citat cazul colaborării SNG–HGW pentru că acest caz mi s-a pus special în sarcină. În acest caz am fost acuzat la Cabinetul de instrucție că am participat la aservirea Țării către germani. Am depus, în apărarea mea, exclusiv, dosarul chestiunii de la Ministerul Finanțelor, în copie. Domnul procuror care m-a anchetat a conchis cercetîndu-l, nu numai că n-am aservit Țara în acest caz, dar că acțiunea mea demnă a dus la anularea contractului de colaborare defectuos. Nu este însă unicul caz de acest fel. Am arătat domnului procuror anchetator că aceeași a fost situația în toate cazurile similare.

2. Același a fost, de pildă, cazul cu convențiile privitoare la societatea Malaxa, cedată de Ministerul de Externe, Grupului HGW în care toți miniștrii despre care domnul procuror spune că ar fi fost niște manechine, s-au

opus unei înstrăinări deja efectuate și, de asemenea, au obținut anularea contractului încheiat contra intereselor statului român de către Ministerul de Externe, fără consultarea lor. Amănuntele se află în scrisoarea fostului ministru Coty Stoicescu depusă la dosarul generalului Stoenescu, judecat și achitat pe această culpă de învinuirea de aservire economică.

Amănuntele le aflăm, de asemenea, în ședințele consiliului de miniștri din 19 și 22 mai 1941 în care Mihai Antonescu expune pe larg felul în care s-au încheiat aceste convenții. El examinează punct cu punct felul în care s-a putut ține seama în încheierea acestei convenții de principiile generale puse de conducerea statului la temelia oricărei convenții de colaborare de acest fel și încearcă justificarea eșecurilor. Capital, materii prime, utilaj, colaborare tehnică, finanțare, posibilități de dezvoltare, comenzi, beneficii – sînt examinate de el succesiv spre a conchide la aprobarea convenției căci – prin excepție – se cere în acest caz consiliului de miniștri aprobarea ei, după ce s-a semnat. Probabil pentru acoperirea răspunderilor. Ministerul Apărării Naționale sprijină încheierea convenției. Și iată cum referatul ministrului de finanțe, întocmit pe baza cercetărilor întreprinse de mine, în scurtul timp cuprins între 19–22 mai. Ce spune ministrul finanțelor ? Capital : Român ? 2 1/2 miliarde (uzină, utilaj, patente). German ? 75 milioane. Aport românesc ? Muncă, comenzi, materii prime, finanțare. Aport german ? Permisia de a avea această industrie. Beneficii : Românești ? Limitate gradual în primii ani. Germane ? 300%. Clauze speciale ? Lipsa obligațiilor precise de amortizare a utilajului și de restituire a materiilor prime. Luarea în posesie a activului neindustrial al întreprinderii. Rezultat ? Irosirea ei. Concluzie ? Convenția nu poate fi acceptată.

Și, ca urmare a plecării ministrului de externe trîntind ușa, din ședință, ministrul finanțelor invită pe ceilalți miniștri prezenți să semneze încheierea care constituie un „non possumus" de ratificare a convenției încheiată cu Grupul HGW. Ceea ce aceștia și fac.

Și iată ședința din 30 septembrie 1941 cînd Mihai Antonescu revine și anunță că o nouă convenție s-a semnat în locul celei vechi reziliate, prin care aproape toate condițiile consiliului de miniștri din primăvară au fost ținute în seamă. Exact ca în cazul SNG. Iată ce făceau „manechinele" de care vorbea domnul procuror cînd erau în primejdie interesele țării, date în sarcina lor ! Și iată și rolul meu.

3. Același e cazul instalației de achilare producătoare de benzină specială detonantă necesară aviației, produsă pe patente noi nemțești, dar din a cărei producție s-au smuls 5/12 pentru nevoiele aviației române și care, după război, trebuia să rămînă întreagă în proprietatea statului român.

4. Același e cazul desființării societăților germane exportatoare de cereale etc., etc.

Colaborarea economică

A) Principiile puse de conducerea statului în această privință au fost :

1. Nu se exportă nimic în Germania, decît după ce se rezervă cantitățile necesare consumului intern și după ce se rezervă și cantitățile de export necesare pentru acoperirea importurilor trebuitoare țării pe care aceasta nu și le poate procura din Germania.

2. Schimburile se fac în mod echilibrat, la prețuri fixe ; fiecare spor de preț dintr-o parte trebuind să fie compensat de un spor corespunzător de cealaltă. Se admit depășiri momentane într-un sens sau în altul, dar ele trebuie să fie compensate în cursul anului contractual.

3. În acoperirea exporturilor se primesc mărfuri necesare pieții și investițiilor statului ; unelte agricole, mașini, piese de schimb dar și rente, averi imobiliare și răscumpărări de datorii externe.

4. Petrolul, material necesar războiului, se exportă pe armament.

5. Efortul net de finanțare făcut în interior pentru aceste schimburi, se acoperă cu aur și devize libere.

B) Care au fost rezultatele ?

Chestiunea pretinsei secătuiri a Țării

România nu a fost secătuită.

a) România a exportat patru ani, în cantități cu mult mai puțin decît în toți anii anteriori, în afară de petrol, unde scăderea e minimă.

România era în timpurile normale o țară exportatoare de :

- cereale ;
- petrol ;
- lemn ;
- produse animale și alimentare.

În ce privește cerealele, România exporta normal între 100–300.000 vagoane anual (am anexat la Memoriul prezentat domnului procuror al Cabinetului XII Instrucție cifrele oficiale ale exportului pe ultimii 15 ani, toți anii care au urmat crizei din 1929).

În patru ani (1941–1944) România exporta în total 85.000 vagoane :

- 28.000 vag. în 1941 ;
- 16.000 vag. în 1942 ;
- 12.000 vag. în 1943 ;
- 23.000 vag. în 1944.

Pentru a ne da seama de situație ajunge să spunem că după 23 august 1944, în 9 luni, pînă la capitularea Germaniei, România a furnizat aliaților, oficial, 63.000 vagoane cereale.

În ce privește lemnul, exportul nu a reprezentat nici 10% din exporturile normale : sub 10.000 vagoane anual, față de 50–100.000 vagoane, normal.

În ce privește petrolul, în scădere tendențială, din 1936, cînd atinsese aproape 7 milioane tone, cu excepția unei creșteri în 1941 – la 4 milioane tone – ajungînd la 1.400.000 tone în 1944 – față de un consum intern sporit de la 1.700.000 la 2.500.000 tone anual. (A se vedea depoziția directorului general al petrolului, Andonie, făcută în fața secției a 8-a, anul trecut, aflată la dosar).

b) În schimb, România a importat, pe categorii, materii prime și produse industriale foarte importante ale căror cantități înregistrează, în acești ani, cifre record (a se vedea tablourile la dosarul special).

S-a zis că nemții n-au dat nimic în schimb, că au umplut Țara cu jucării și muzicuțe. Adevărul este cu totul altul.

Cu excepția produselor coloniale interceptate de blocada aliată, al căror import s-a redus la 1/10 din normal și a importurilor de țesături și pielărie – reduse între 1/4 și 1/3 din normal – celelalte importuri au fost foarte însemnate. Chiar cauciucul sintetic importat a reprezentat 1/3 din importurile obișnuite de cauciuc natural. Coksul, fierul în bare, vehiculele, culorile și lacurile, pămînturile, ceramica au înregistrat cifre record ne mai atinse în nici un moment al perioadei care a urmat crizei din 1929.

Astfel coksul a atins 38.000 vagoane în 1942 și 15.000 vagoane în 1943 ; vehiculele și mașinile, fiecare peste 2.200 vagoane, în care se cuprind : camioane, automobile și tractoare peste 4.000, mașini agricole și industriale etc.

În schimb, pretinsele jucării și instrumente muzicale nu au totalizat anual nici 170 vagoane, ca și instrumentele optice, acestea însă foarte valoroase.

Cifrele acestea se raportează la totalul schimburilor, nu numai la cele cu Germania, care ocupa însă Europa toată în acest timp și care ocupa și în aceste schimburi aproape 90%.

c) În ceea ce privește valorile importate și exportate, soldurile anuale față de Germania după o balanță excedentară de 5 miliarde în 1941 –, situația s-a răsturnat, importurile întrecînd exporturile cu circa 500 milioane mai

întîi în 1942, pentru a atinge un surplus de importuri în lei de 21 miliarde în 1943, ceea ce dă un sold total, în trei ani, de 16 miliarde lei, cu care importurile depășesc exporturile.

Aceasta în cifre nominale.

Vom vedea mai departe situația și în valori efective, în raport cu o bază unică.

d) Lucrul acesta s-a datorat faptului că, în această perioadă, România a vîndut produsele sale la prețuri relativ cu mult mai mari decît cele la care a cumpărat produsele din străinătate. Astfel, prețurile mijlocii au sporit cam de cinci ori la export pentru produsele fundamentale, în vreme ce la import prețurile produselor metalurgice și materiilor prime, care constituie principalul importurilor, abia au dublat față de 1938 : sporuri mari de prețuri la import înregistrîndu-se numai în sectorul bijuteriilor, ceasornicelor importate din Elveția, adică al produselor fără mare importanță cantitativă.

e) Ceea ce este de relevat este că, cu toată această balanță, în care importul a întrecut exportul, România a izbutit să-și răscumpere creanțe din străinătate și să-și procure în același timp din străinătate aur și devize liber convertibile în aur, de circa 11 vagoane (din care 8 1/2 din Germania) dublîndu-se astfel stocul BNR de la 13 1/2 la 24 1/2 vagoane aur.

Este o situație unică, nemaiîntîlnită în nici o altă țară, chiar victorioasă, cum e cazul Angliei, care nu a putut să-și acopere nevoile decît cedînd din aurul și portofoliile străine pe care le poseda în alte țări, rămînînd și îndatorată.

Astfel că România nu numai că nu a fost secătuită dar ea a putut să constituie, prin rezervele acumulate pe teritoriul ei, o bază importantă de aprovizionare a aliaților în războiul dus în vest, după 23 august 1944.

În țară, pîinea albă se vindea liber la acea dată. La fel se făcea fără cartelă aprovizionarea cu zahăr, săpun etc.

Rezultatul acesta nu este un efect întîmplător ci consecința unor dispoziții clare date de cei în drept să hotărască.

Dovadă instrucțiunile date în cei patru ani subsecretarului de stat al Aprovizionării.

Dovadă, felul în care a fost modificat acordul privitor la vînzarea redevențelor petrolifere cu Franța, după 1942, așa încît cotele de petrol ce urmau să-i fie livrate în teritoriul aflat sub controlul german să fie stocate în țară, la dispoziția ulterioară a guvernului francez spre a fi folosită la momentul oportun, în favoarea aliaților.

Înțelegere cunoscută atît fostului ministru al Franței din România, Truelle, trecut la Aliați, azi dispărut, cît și cu știrea atașatului comercial al Franței, Sarret, devenit după 23 august 1944, însărcinat de afaceri al Franței –, iar, din țară, ea a fost cunoscută de directorul general al mișcării fondurilor din Ministerul Finanțelor, de miniștrii și subsecretarii de stat ai acestui minister și Ministerului Economiei Naționale, precum și de conducerea statului (președintele și vicepreședintele consiliului).

Element important de apreciere a intențiilor reale ale factorilor hotărîtori care dezmint presupusa hotărîre implicită de continuare a războiului.

Chestiunea armamentului importat

Dar domnul procuror a zis : în schimbul acestui export, ce-ați obținut ? Ați obținut mai ales armament. Armament folosit în războiul din est, pentru nevoi străine și care nu trebuia plătit.

Altfel zis : bogățiile Țării le-ați risipit pentru o cauză străină.

Și cu toate că acest armament nu s-a plătit, cum a recunoscut și domnul procuror, fiindcă s-a adus pe credit, el a costat totuși țara noastră în substanță, pentru că România a exportat în schimb, și a prestat nemților în țară servicii egale cu valoarea soldului de clearing rămas descoperit la Banca Națională, sold a cărui valoare se apropie de valoarea importurilor pe credit.

Las la o parte, pentru un moment, chestiunea soldului și a relației lui cu creditul pe care le voi lămuri mai pe urmă și mă ocup de armament.

Nu este adevărat că contravaloarea exportului românesc spre Germania s-a acoperit cu armament.

Am depus Onoratei Curți, care ne-a judecat anul trecut, în copie identificată în fața instanței de către unul din membrii Institutului românesc de conjunctură, paginile referitoare la comerțul exterior al României, an cu an în perioada 1938–1944 (vezi fila 188–189 de la dosarul suplimentar, volumul al II-lea, secția a 8-a și depoziția martorului Georgescu-Roegen, de anul trecut, în fața aceleiași secții).

Acest raport a fost întocmit – zice martorul – la cererea guvernului român, în anul 1946, de către directorul institutului și a fost citit și aprobat de consiliul institutului, din care fac parte, între alții, și actualul ministru de justiție, dl. Lucrețiu Pătrășcanu, dl. D. Iordan, fost subsecretar de stat la finanțe după 23 august 1944, dl. Ion Christu, fost președinte al Comisiei de armistițiu după 23 august 1944 și expert al delegației române la Tratativele de la Paris în 1946 și de atîția alți economiști de stînga care nu aveau motive speciale să fie favorabili guvernelor dintre 1941–1944.

Acest institut care – de ce să nu o spunem aici ? – s-a însărcinat să analizeze post cu post tot comerțul nostru exterior în perioada războiului și cea imediat anterioară lui, tocmai spre a verifica politica economică de pretinsă aservire a regimurilor dictatoriale (Carol al II-lea și Antonescu), a făcut o muncă uriașă, nemulțumindu-se numai să ventileze post cu post importurile și exporturile, dar le-a și recalculat pe toate, la valorile din 1938, anterioare penetrației economice germane, pentru a se convinge dacă nu cumva, măcar pe calea aceasta subtilă, a raportului injust de prețuri, economia românească nu a fost cumva prejudiciată în schimburile ei cu străinătatea.

Ei bine, rezultatul acestei cercetări, ale cărei date se găsesc în paginile depuse și identificate la dosar, afirmă (și aceasta este – să nu uităm – o recunoaștere a unor oameni care nu au motive speciale să ne fie favorabili), textual :

„Astfel, convențiile României, aparent defavorabile, au jucat în realitate în favoarea României" !

Afirmația acestor experți contrazice formal afirmația domnului procuror care a vorbit, dimpotrivă în ședință de convenții aparent favorabile, care, în fond, ar fi fost defavorabile României, fără însă a cita cifre.

În precizarea acestei concluzii, Onorată Curte, raportul Institutului de conjunctură nu a neglijat chestiunea armamentului.

Dimpotrivă !

Dacă veți examina datele pe care se sprijină concluzia acelui raport aflat la dosar, la pagina 6 (fila 189), veți vedea că autorii lui au avut grijă, ca niște experți ce au fost, să pună deoparte importurile de armament și să le scadă din cifra importurilor totale, spre a degaja cifra importurilor reale, utile țării, după ei.

Din cifrele lor care se referă la anii 1938–1944, an cu an, noi vom reține aici numai pe cele referitoare la perioada anilor 1941–1944, care singure interesează răspunderea noastră și dacă veți privi cu atenție tabloul veți constata, poate cu uimire, că ele sînt mult mai favorabile țării noastre decît acelea ale perioadei 1938–1940, contra căreia totuși nu s-a rostit acuzația de aservire.

Veți binevoi a vedea, totalizînd și făcînd diferențele coloanelor care privesc importul total – 43,6 miliarde – față de coloana care privește exportul total – 41,1 miliarde (operație pe care noi am făcut-o în tabloul aflat la dosarul cuprinzînd memoriul prezentat domnului procuror instructor), că – în perioada anilor 1941–1944 – chiar dacă eliminăm cu totul importul de armament (24,6 miliarde) importurilor românești întrec exporturile cu circa 2,5 miliarde lei, valoarea 1938. Adică, dacă punem față în față tot importul util și tot exportul României, în valori fixe, neinfluențate de conjunctura de război, ajungem la con-

statarea că România a obținut în acest timp din străinătate mărfuri utile economic cu 2,5 miliarde mai mult decît a dat, chiar dacă excludem din socoteli tot armamentul primit în această perioadă.

Adică exact contrariul de cît a afirmat, fără să se sprijine pe cifre, domnul procuror !

Dacă socotim și tot armamentul, diferența în favoarea României este de 27 de miliarde lei, valoarea 1938 pentru această perioadă.

Trebuie observat că cifrele Institutului de conjunctură nu cuprind decît armamentul livrat în țară și trecut prin controlul vamal românesc, nu și cel livrat direct pe front care ar spori aceste cifre. Dar folosul acestui armament a fost contestat în bloc deși s-a salvat și o parte a acestuia. Dar nu insist în această privință.

Însă, chiar cu acest corectiv, rezultatele acestui calcul sînt în realitate mult inferioare situației adevărate și iată de ce :

E adevărat că armamentul importat în țară în anii 1941 și 1942, pînă la bătălia de la Stalingrad, a fost folosit în mare parte și pierdut pe frontul de est și ca atare el nu poate să figureze în balanță ca un post în favoarea României. Dar armamentul importat în țară, după bătălia de la Stalingrad, adică armamentul plătit începînd din iulie 1941 și importat începînd din ianuarie 1943, deci în tot timpul anilor 1943 și 1944 (care figurează în tablou în coloana anilor respectivi, cu circa 13 miliarde lei, 1938 – exact 12,8 miliarde) nu a mai fost trimis peste graniță și folosit în războiul din răsărit. Dimpotrivă, acest armament a fost folosit în dotarea unităților care au luptat împotriva germanilor, în războiul nostru din vest, de după 23 august 1944. Acesta constituie deci un armament propriu, folosit pentru nevoile noastre de cooperare cu armatele aliate și de eliberare a Ardealului de Nord. Așa că aceste aproape 13 miliarde lei 1938 trebuie adăugate cifrei de 2,5 miliarde care reprezintă surplusul valorii importului util economicește asupra exportului.

Ajungem astfel la cifra de peste 15 miliarde lei, valoare 1938, care reprezintă surplusul total de import pentru nevoi proprii, peste exportul românesc al anilor 1941–1944.

La valoarea $ din 1938 – care era de 145 lei – aceasta reprezintă un avantaj net pentru țară de 100 milioane dolari 1938 (adică o dată și jumătate valoarea împrumutului de stabilizare din 1929, care a fost de 60 milioane dolari).

Acesta este soldul de substanță favorabil României care caracterizează balanța economică a țării cu străinătatea, în cei patru ani considerați.

Înțelegem acum sensul concluziei raportului și consecințele pe care acesta le-a avut cu privire la răspunderile noastre în sfera de acțiune care ne-a fost proprie și de ce rezultatul acestei expertize a dus în fapt la spulberarea acuzației ce ni se adusese că România a fost aservită intereselor economice ale Germaniei și poate, în drept și la desființarea alineatului 2 „o" din Legea 312/1945 rămas fără echivalent în Legea 291/947.

Să nu se uite că rezultatele acestea erau obținute de Mica Românie care nu avea :

1. Nici monopolul aprovizionării germane cu petrol ; tot exportul de petrol al României fiind de circa 3 milioane tone anual față de o producție internă germană anuală de circa 12 milioane tone petrol sintetic și de un consum total anual de circa 15 milioane tone. (Aportul României nu acoperea deci nici un sfert din nevoile Germaniei de petrol).

2. România nu avea nici monopolul aprovizionării cu cereale al Germaniei care ocupase toată Europa și aflase în răsărit baze de aprovizionare cu mult mai importante decît cerealele exportate de România, care în patru ani, la un loc, n-au atins nici exportul unui singur an normal, cum am văzut.

În schimb Germania deținea :

1. Monopolul producției industriale și de armament, în spațiul în care România avea acces în vremea războiului.

2. Monopolul tranzitului românesc către toate țările Europei, cu excepția Turciei.

Cel care cunoaște însemnătatea acestor condițiuni relative, în situația unor negocieri internaționale, își dă seama de ce rezultatele obținute de România care capătă produse industriale, arme și aur, nelivrînd, în afară de petrol, decît furnituri derizorii, apar aproape ca neverosimile!

Și totuși sînt adevărate !

1. Înțelegem acum ce afirmă raportul Institutului de conjunctură, întocmit de adversarii regimului dinainte de 23 august 1944, cînd conchide, în fața evidenței de nedemințit a faptelor că : „convențiile economice aparent defavorabile, au jucat, în realitate, în favoarea României".

2. Înțelegem de ce conducătorul aliaților de ieri, Adolf Hitler, spunea șefului statului român, în ultima întrevedere avută cu el, că : „contribuția economică a României către Axă a fost meschină". Declarația aceasta a fost confirmată de fostul guvernator Angelescu, anul trecut în fața secției a 8-a care a reprodus cuvintele ce i-au fost repetate de Mihai Antonescu, la întoarcerea din Germania, în august 1944.

3. Și mai înțelegem și de ce, un raport al unei Legații neutre interceptat de Serviciul nostru Secret, mărturisea autorităților sale tutelare că : „ceea ce România a izbutit să obțină de la nemți în cursul negocierilor sale economice cu Germania, ține de domeniul miracolului".

Adevărul acesta este recunoscut – în ce privește armamentul – și în mărturia depusă în procesul generalului Stoenescu, în fața secției a IX-a a Curții Criminale, în octombrie 1946, de către însuși generalul Sănătescu, șeful guvernului la 23 august și șeful de stat major în timpul operațiilor armatei române împotriva Germaniei în 1944–45. Este deci un martor deosebit de calificat să cunoască realitatea și care nu poate fi suspectat că ar avea motive speciale să fie favorabil, nici el, acuzaților de azi.

Ei bine, în depoziția sa (pe care am depus-o în copie certificată la dosarul acestor dezbateri) acest martor declară textual :

«Campania în contra nemților și ungurilor a putut să fie dusă de țara noastră cu materialul de război ce ne-a rămas de la predecesorii noștri ; miniștrii de finanțe, de război, șefii marelui stat major și cei de la armament și muniții. După 23 august, țara nu a fost în putere să creeze, nici să procure nici un fel de armament și chiar din cel existent am fost nevoiți să dăm o bună parte».

Mărturia sa este de altfel coroborată și confirmată întocmai prin mărturia generalului Socrate Mardare, subșeful marelui stat major din perioada 1943–1945 făcută anul trecut în fața secției a VIII-a a curții (aflată la dosar) coroborată și de depoziția generalului Borcescu în fața aceleiași curți (idem).

Domnia sa arată că a existat un plan de ieșire din război întemeiat pe constituirea de mari unități în interior, menite să asigure țării libertatea de acțiune, luptînd către vest la momentul oportun. Că înzestrarea lor a făcut obiectul unui plan de dotare, că germanii au refuzat, la început, să livreze armament altfel decît pentru front, dar că pînă la urmă l-au dat, așa că acest armament a servit la dotarea unităților mobilizate în interior, în aprilie 1944. Acțiunea acestor unități – după mărturia de aici a altui general, a generalului Leonida (alt ofițer de stat major, deosebit de calificat, șef al secției operațiilor și după 23 august, deci bun cunoscător al situației) s-a manifestat începînd din august 1944.

Citez unul singur dintre ei : generalul Socrate Mardare (vezi în dosarul secției a 8-a, fila 97, depoziția de la 4 octombrie 1946) Extras :

„Cunosc că a existat un plan pentru ieșirea noastră din război care era strict secret și păstrat de șeful marelui stat major general Șteflea. La acest plan a colaborat generalul Jienescu, în chestiunea forțelor aeriene și anticeriene. În ce privește aviația, planul prevedea ca pe toate terenurile unde existau forțe aeriene germane să existe și forțe române, iar la punctele sensibile vizate de bombardamente să sporim forțele aeriene române. Acest plan a dat rezultate."

„Este adevărat că am predat domnului general Arbore și d-lui a continuat organizarea unor mari unități care rămîneau în interior și care aveau scopul pe care numai cîțiva ofițeri din M. St. Major îl cunoșteau : aceste unități au fost acelea care au intrat în acțiune la 23 august. Este adevărat că germanii, în principiu ne dădeau armament numai pe front și noi am stăruit din toate puterile și am obținut ca să ni se dea armament în interior pentru mo-

tivul că trupele trebuie instruite cu armamentul cu care vor lupta. Și planul de dotare prevedea acest armament care ne-a fost dat".

„Da ! Îmi aduc aminte că a fost o conferință în primăvara lui 1944, cînd s-a prezentat dl. Neagu, ministrul de finanțe și dl. Vulcănescu, subsecretar de stat, la Marele Stat Major și am avut o discuție asupra efectivelor prevăzute în planul de mobilizare pe anul 1944. Atunci se punea problema să nu mai trimitem nici un ostaș român din interior și-mi amintesc chiar cuvintele domniilor lor, cînd – față de sumele mari ce se cereau – au spus „pentru asta dăm".

Un buchet de probe convergente care toate atestă că armamentul importat din Germania nu a fost tot irosit în războiul din răsărit ci a fost efectiv folosit în executarea clauzelor militare ale Convenției de Armistițiu pentru eliberarea efectivă a Ardealului de Nord. Adică, pentru nevoi românești care nu se pot contesta nici în teza domnului procuror.

Dar să nu se creadă că e vorba aici de un rezultat întîmplător, izvorît din afara voințelor celor care au luptat ca să capete acest armament.

Căci iată ce aflu în însemnările mele din ședința consiliului de miniștri din 6 septembrie 1941, adică numai cu două luni de la începutul războiului și cu o lună și jumătate înainte de căderea Odessei. Citez tot după notele mele, garantînd sensul exact al celor spuse căci pe baza acestor note îmi transmiteam apoi ordinele. Curtea poate oricînd să mă controleze cu stenogramele care s-au depus la Acuzatorul Public al fostului Tribunal al Poporului din care unele s-au cerut și s-au adus și aici.

De altfel, dacă stilul este omul nici aici nu este nevoie de altceva pentru a recunoaște.

„Armata. Chestiunea cu armata. Pantazi la conducerea. Din experiență se impune reorganizarea armatei. S-au dat instrucții pentru o nouă reorganizare. Să impunem Nației sacrificiile necesare pentru a rezolva chestiunea definitiv la vest, pe calea armelor. Să se tacă și să se mun-

ceasă. Timpul oportun e cheia Providenței. Tot materialul din plan s-a comandat. De la francezi s-a dat 105 și muniție. La fel din Iugoslavia"...

„Vin lovituri pentru Brand cu explozibil puternic. S-au comandat din octombrie. Să se comande materialul de 120. Finanțele să audă și să dea bani".

Lucrul acesta am încercat să-l facem înțeles și poporului român, ca prin oglindă, în ghicitură – cum zice Apostolul – atunci cînd, pe afișele prin care i s-a cerut contribuția la împrumutul Reîntregirii, în fața ostașului din ultimul plan privind cu mîna pe armă într-o parte, se înfățișa chipul unui al doilea ostaș, acesta cu fața întoarsă spre apus. În același timp inscripția de pe afiș – care avea să provoace o întrebare a Legației nemțești – adăuga sibilin : „Vom mai avea nevoie de oștire !".

Lămuream astfel, cum puteam, populației românești sensul contribuției sale, legate de cuvintele auzite în consiliu.

Și aceasta nu a fost o afirmație de circumstanță, pentru că – cum am văzut – acesta era scopul netăgăduit al împrumutului și aceasta a fost destinația reală a armelor care s-au plătit cu el, după cum văzurăm.

Cred că acest lucru răspunde complet – în ce mă privește – și exemplului nefericit ales de domnul procuror general pentru a-și ilustra, în replică, teza greșită, măcar cu un singur fapt precis. Domnul procuror care a dat ordonanța de clasare, a cunoscut aceste fapte.

Lucrul acesta l-au bănuit și nemții de vreme ce, încă din aprilie 1941, cînd li s-a solicitat prima oară un credit de armament, aceștia și-au manifestat reaua voință de a ni-l da întrebîndu-ne în ce scop îl cerem.

Acest lucru este atestat în nota din 16 aprilie 1941, prin care am cerut ministrului meu să comunice conducerii statului convorbirea avută cu delegatul nostru în această chestiune, tocmai pentru că avea un cuprins politic care depășea sfera mea de atribuții :

„În ceea ce privește creditul pentru armament, domnul Răzmeriță a comunicat că reprezentanții economici ai delegației germane au arătat că guvernul german e gata să

discute acest credit ; dar că totuși au întrebat dacă contractarea lui n-ar constitui o greșeală din partea statului român".

„În concepția lor, situația actuală, în care guvernul român a lichidat datoriile vechi, este particular de favorabilă pentru ca economia românească să poată contracta credite de investiții productive menite să favorizeze ridicarea și dezvoltarea economică a României în locul creditelor neproductive de armament".

Și mai departe :

„Dl. Răsmeriță nu se poate împiedica să nu raporteze asupra impresiunii ce i s-a făcut simțită că folosirea creditului pentru utilizarea economică ar fi mult mai bine văzută de Germania, pentru care rolul României în sistemul Axei ar fi mai clar acela de aprovizionare decît acela de cooperațiune militară".

„În aceste împrejurări, înlăturînd firește ideea că acest material ar fi comandat pentru a folosi României împotriva Germaniei, care în lumina ultimei experiențe iugoslave, nu ar mai putea constitui o tentațiune, nu se vede bine la ce ar putea folosi statul român".

De altfel, lucrul li se spune clar și nemților : în stenograma ședinței din 25 iulie 1942 – pe aceasta am cunoscut-o căci ni s-a transmis roneografiată – Ministerul de Externe arată că la sugestia ministrului german Luther care oferise conducătorului României compensații în răsărit, pentru ca să nu se mai revendice Ardealul de Nord, i s-a răspuns :

„Așezat de veacuri în Carpați poporul român nu e un popor de stepă și leagănul neamului nostru nu poate fi un obiect de schimb. Nici Mihai Antonescu, nici în trecut și nici azi, și nici Mareșalul n-au renunțat la Ardealul de Nord. Aceasta constituie o poziție ireductibilă".

Lucrul acesta l-au simțit cred și ostașii căzuți în războiul peste Nistru, cu fața la răsărit.

Ostașii aceștia nu au fost nici ei străini, în sufletul lor, de năzuința unanimă a neamului lor către Ardeal. Și dacă trupurile lor s-au risipit pe cîmpiile Rusiei, sufletele lor erau îndreptate toate spre Ardeal (dacă este permis să parafrazăm o perioadă cunoscută după 1917).

Se vede aici care era substratul nevoilor de finanțare ale noului plan de dotare cu armament care trebuia prefinanțat cu circa 18 luni înainte de a putea fi folosit ; pentru ce intenții se pregătea acest material și ce înțeles exact avea – spre deosebire de armamentul folosit pe front și neplătit –, expresia devenită de stil în rapoarte – de „armament propriu".

Se vede deci că ceea ce afirmă depozițiile martorilor, generalii : Sănătescu, Mardare, Borcescu, Leonida, despre folosirea acestui armament în războiul din apus, nu e un rezultat întîmplător al unei conjuncturi neașteptate ; ci împlinirea unei intenții premeditate, urmărită cu sagacitate și primejdie, încă de mult, care exclude astfel complicitatea celui care a făcut această finanțare, de la voința difuză a continuării războiului, în sensul susținut de domnul procuror general, care – după noi – nu se poate susține nici în drept. Și aceasta – chiar dacă s-ar dovedi – ceea ce nu este cazul de altfel, că în cuvinte de circumstanță, folosite spre a obține acest armament, ori în formulele folosite în tratate spre a justifica nevoia lui, s-ar fi invocat motive străine de rostul lui adevărat.

Și aș dori ca Onorata Curte să nu uite că armamentul comandat se livra în 18 luni de la comandă și deci, tot armamentul livrat efectiv din aceste comenzi, s-a făcut după 1 ianuarie 1943. El intră deci în totalul indicat ca armament propriu pe baza tabloului dedus din cifrele Institutului de conjunctură expus mai sus. Și aș mai dori ca Onorata Curte să mai rețină și că armata care plecase în răsărit fusese pusă – prin Convențiile de Stat Major : Becker-Șteflea și Hauffe-Tătăranu în subsistența armatei germane, așa încît să nu constituie o sarcină pentru țară ; iar armamentul ce i se livra pe front era trecut – cum am spus – într-un cont special care nu intra în realitate în sarcina României, ci, numai pro-ordine, și era lichidat la pace, în condiții aleatorii.

Rog să mă ierte Onorata Curte că insist atît ; dar domnii procurori generali ne-au făcut complici, o dată în bloc, pentru că am fost în guvern, ca astfel să presupună că am ajutat la voința continuării lui, socotită a fi tot una cu hotărîrea continuării lui, din articolul 2 „a".

Și ne-au mai făcut complici și a doua oară, pe fiecare în parte, la același lucru și pe unii încă și la altceva : la permiterea intrării armatei germane în țară ; iar pe mine în special, pentru că prin faptele mele proprii de participare la convențiile economice cu Germania și la așa-zisa finanțare a armatei ei din țară, aș fi contribuit și militat la această permitere, fără a dovedi totuși nici un fapt în sprijinul ei.

Este deci pentru mine un lucru esențial să arăt intenția cu care am săvîrșit aceste fapte, scopul în care le-am săvîrșit eu și care este intenția clară în această privință cu care mi-am unit voința proprie, spre a spulbera acuzația ce mi se aduce.

De aceea cer scuze Onoratei Curți că insist atît.

Mi se pare însă lucrul atît de evident și cred într-atît în puterea veracității încît nu înțeleg cum domnii procurori (cu toată obligația lor profesională de a acuza și cu toată subtilitatea cu care au știut să strecoare un venin atît de ucigător într-o pilulă atît de aurie) ar putea stărui în ce privește activitatea Ministerului de Finanțe în general și a mea în special, în acuzarea domniilor lor, cînd facem dovada în fapt că, chiar dacă insidioasa și atît de subtil primejdioasa domniilor lor teorie juridică ar fi adevărată, ea nu ne poate fi aplicată în fapt, în cazul nostru.

Care a fost contribuția mea în concertul măsurilor care au dus la procurarea acestui armament și la obținerea acestor rezultate ?

Am dovedit-o domnului procuror al Cabinetului al XII-lea Instrucție care m-a instruit, prezentîndu-i o serie de rapoarte în fața cărora, covîrșit, după ce le-a examinat cu atenție mai multe zile, mi-a spus : „la-le înapoi, îmi ajunge unul singur !".

Și a păstrat numai dosarul SNG cu privire la care Acuzătorul Public rostise, fără să cunoască realitatea, o acuzație precisă împotrivă-mi.

Dar să evocăm cîteva din aceste note :

La 10 aprilie 1941 cînd izbucnise pentru prima oară controversa între Subsecretariatul de Stat al Economiei Naționale, Dimitruc și Șeful Diviziei Economice a Ministerului de Externe, Christu, asupra chestiunii dacă impor-

turile de armament pot sau nu să fie un post favorabil în balanța economică a României și cînd conducătorul statului trimisese chestiunea Ministerului de Finanțe ca să cerceteze lucrurile și să-i refere asupră-i, am scris într-o notă către ministrul meu :

Chestiunea dacă importul de armament este ori nu avantajos pentru țară este o chestiune de ordin politic la care un organ tehnic nu poate răspunde cu „da" sau „ba".

Principial, armamentul nefiind nici bun de consum nici de producție, importul lui nu este economicește util (teza celor care afirmă acest lucru este deci adevărată tehnicește).

Răspunsul dacă importul de armament este sau nu util țării atîrnă însă de privirea lucrurilor în ansamblu, în care economicul nu se poate separa de politic.

Teza contrară poate fi deci și ea justă, în măsura în care posesiunea armamentului poate compensa politic dezavantajele economice ale posesiunii lui. Răspunsul atîrnă în acest caz de întrebarea dacă armamentul importat constituie o nevoie proprie a statului român sau nu ?

Întrebare la care numai conducerea statului care are toate elementele de apreciere poate răspunde. (Citez din memorie).

Răspuns foarte clar care delimitează perfect sfera fiecărei răspunderi. Cinci zile mai tîrziu, la 15 aprilie 1941, remiteam ministrului meu, spre a fi transmis conducerii statului, raportul delegatului ministerului nostru în tratativele economice cu Germania, citat mai sus, în care acesta relata întrevederea avută cu membrii economici ai Legației germane în legătură cu creditul de armament pe care-l ceruse Ministerul Finanțelor din Germania, spre a-și degaja o parte din cheltuielile interne de care am vorbit.

Mai tîrziu, în noiembrie 1941, cînd negocierile pentru credit ajunseseră să facă sistem cu cererile de acoperire cu aur și cu apărarea cursului leului față de urcarea cursului R.M. instrucțiile emanate de la Ministerul Finanțelor cu privire la clauzele financiare atestă clar spiritul în care se duceau negocierile.

Pe atunci nemții nu voiau să ne dea aur și chiar Banca Națională și Președenția Consiliului considerau pretenția Ministerului de Finanțe de a-l avea ca o utopie și s-ar fi mulțumit cu un bon de tezaur al Băncii Reichului.

Germania, de partea ei, condiționa acordarea creditului de înarmare de decontarea nelimitată de R.M. de către B.N.R. ceea ce B.N.R. refuza și de revizuirea cursului R.M. – în favoarea Germaniei.

Instrucțiunile elaborate de mine, după lungi cercetări cu tehnicienii ministerului și aprobate de ministrul meu, trimise delegației noastre de la Berlin care raporta asupra stadiului negocierilor, sînt categorice (Găsim iarăși : nota, aprobarea, instrucțiunile).

Iată cîteva din ele :

Din instrucțiunile date ca răspuns la un raport al Subcomisiei Plăților din 21 noiembrie 1941 extragem :

(Romanoleg) – 1. Cereți aur :... „Cereți acoperirea soldului existent și periodic, acelui nou cu mărfuri noi, aur și devize libere".

2. Cereți împrumutul și refuzați decontarea nelimitată de RM la BNR cerută drept contravaloare : „Cereți împrumutul de 400 milioane RM pentru plățile statului, după rezolvarea problemei acoperirii soldului, care aparține BNR. Refuzați tragerea descoperită asupra BNR pentru contravaloare".

3. Refuzați sporul cursului RM :... „Refuzați categoric scrisoarea asupra cursului mărcii, factor de nesiguranță care ar provoca reurcarea prețurilor interne. La insistență, amenințați cu contrascrisoare, cerînd reducerea cursului mărcii, cursul din tîrgul liber fiind 48 și cereți sprijin politic.

4. În ce privește finanțarea armatei germane, ea se rezervă conducerii statului cum s-a spus :... „Întocmirea imposibilă înaintea stabilirii planului financiar cu Misiunea Militară. Se urmărește conform înțelegerii vicepreședintelui la Berlin o nouă comprimare importantă privind datele definitive așteptate asupra reducerilor. Determinarea plăților necesare trupelor germane întîrzie. Decontarea

mărcilor în clearing după comprimarea plăților pentru trupe și investițiilor numai contra export suplimentar sau acoperire aur și devize libere".

Și, din alte instrucțiuni, trimise la 3 ianuarie 1942 extrag :

„În imposibilitatea de a obține aurul fără condiții, sau cu condițiune de răscumpărare potestativă –, este necesar ca condiția de răscumpărare să pună BNR-ul la adăpostul obligației de a restitui aurul automat într-una din următoarele ipoteze... Și mai departe :

„Se va refuza în acest scop orice formulă care leagă direct restituirea aurului de situația acoperirii BNR – și se va cere o formulă în care răscumpărarea să joace numai în cazul :

– în care aurul vîndut nu ar mai fi de folos BNR pentru sprijinirea puterii de cumpărare a mondei, sau

– în cazul în care aurul vîndut nu ar mai fi de folos BNR-ului pentru a înlătura efectele inflatorii rezultate din emisiunea făcută pentru nevoile armatei germane". (Piesele se găsesc, cred, la dosarul generalului Stoenescu, la secția a IX-a, acuzat pe acest fapt).

Instrucțiunile de luptă și de rezistență pe linia apărării marilor interese ale economiei românești care nu se deosebesc prin nimic de acelea date în chestiunea SNG care au motivat elogiile domnului procuror.

Aceste instrucțiuni, note și rapoarte bazate pe nenumărate altele executate cu migală de toate organele aflate în subordine, sub conducerea mea, arată cît se poate de clar că în această privință, între Ministerul de Finanțe și Banca Națională nu era nici o deosebire de păreri, cu toate că ministerul era perfect orientat că cerea aur pentru BNR – miza, în fapt pe o politică economică cu totul deosebită de aceea oficială afișată de conducerea statului care aderase aparent la politica economică a unui regim care urmărea eliminarea aurului din mecanismul regulator al relațiilor economice internaționale și înlocuirea lui cu un regim de clearinguri generalizate.

Conștient, ca tehnician economist, că pretențiile de a obține aur reprezenta o voință explicită de aderare la sistemul țărilor cu schimburi libere, de îndată ce am fi scăpat de constrîngerile războiului –, semnalam personal la 10 aprilie 1941 acest lucru, într-un raport către ministrul meu și prin el conducerii statului pentru ca cei care aveau răspunderea lucrurilor să nu se înșele asupra consecințelor cererilor lor :

„Toată Banca Națională continuă să gîndească aur și dolari, deși noi sîntem aliații Germaniei, care tinde spre etalonul marcă pentru Europa ; pentru că tacit presupune că, după pace, tot economia anglo-americană va impune prețurile materiilor prime."

„Este desigur un punct de vedere ce se poate susține, dar trebuie să ne dăm bine seama că el mizează în fond pe altă orientare decît pe aceea de astăzi a statului român".

De vreme ce semnalasem acest lucru și mi se spusese de șefii mei : „continuăm !", aveam dreptul să conchid că cei răspunzători de conducerea politicii economice a României nu aderaseră decît aparent la noua ordine economică și politică europeană și că ei, în fond, manevrau cu dibăcie să păstreze țării libertatea de acțiune pentru alte orizonturi.

E aici un fir călăuzitor care lămurește multe taine și explică multe contradicții aparente între declarațiile oficiale făcute pe față, în ochii aliatului, și între ordinele secrete primite de fiecare din noi, între patru ochi.

Un fir care, privit de aproape, ar lămuri poate și taina angajării grosului armatelor românești în cîmpiile Rusiei, în vara anului 1942, dublată însă de ordinul secret de reducerea efectivelor lor la jumătate și de dotarea și instruirea în țară, concomitent, a unui al doilea rînd de efective avînd misiunea să opereze în altă direcție.

Iată de ce nu mi se poate aduce învinuirea că, în sfera actelor mele tehnice, aș fi aderat cu intenție la altă politică decît aceea care avea să asigure Țării, la momentul oportun, ieșirea dintr-un impas în care nu eu o băgasem și care mi se părea că fusese angajată din greșeala altora.

Există, Onorată Curte, printre stenogramele aduse în fața domniilor voastre, stenograma unei ședințe, din 12 ianuarie 1944, în care se poartă între conducătorul statului și șefii departamentelor economice o discuție dramatică asupra măsurilor de luat care luminează mai bine decît orice spiritul și intențiile în care s-a desfășurat toată activitatea departamentelor noastre economice.

Aș ruga Onorata Curte s-o citească.

Va vedea acolo că miniștrii mareșalului Antonescu nu au fost niște simple marionete cum zicea domnul procuror general –, căci va vedea pe conducător făcîndu-le reproșuri că au refuzat să aducă bunurile din Transnistria în țară :

„V-ați opus să aduceți bunurile din Transnistria" le zice el, la un moment dat.

Și în alt loc, vorbind de epoca în care se săvîrșiseră relele din prima parte a războiului, el recunoaște că :

„Am cedat unor miniștri care s-au opus evacuării intelectualilor evrei din Cernăuți".

Erau rezistențe deci și nu se poate ușor stabili unde.

Dar, va vedea și de ce luptînd din răsputeri să facă să triumfe soluția cea mai folositoare pentru binele general, lămurind pe ministrul meu, specialist ori nespecialist, și, prin el, pe conducător, asupra tuturor consecințelor deciziunilor lui (de pildă atunci cînd discută cu el dreptul de rechiziție a străinilor pe teritoriul țării), ei știu să fie smeriți și modești în fața greutății sarcinii de a primi în piept, pentru a apăra pe alții, consecințele unei stări de necesitate pe care n-au creat-o ei, dar căreia au fost însărcinați să-i facă față.

Dacă faptul de a-și fi asumat, în acest spirit, sarcina de a face față la nevoi, constituie o complicitate culpabilă, atunci înțeleg să mi-o asum.

Îmi îngădui însă să amintesc Curții o poveste pe care, ascultînd-o, va judeca dacă poate face vină unor oameni care nu s-au sfiit să-și pună obrazul și să riște fețelirea lui numai pentru a apăra pe alții :

– Se zice că Sf. Nicolae și Sf. Cassian ieșind odată împreună de la slujbă, îmbrăcați în odăjdii sfinte, au aflat în fața bisericii un biet om cu carul înămolit în zloată, în mijlocul drumului, strigînd după ajutor. Știindu-se îmbrăcat în straie de cinste, Sf. Cassian, ca să nu le mînjească, s-a sfiit și a rămas pe marginea drumului. Își zicea că straiele lui sînt sfințite și că ar face păcat dacă și le-ar necinsti. În schimb, Sf. Nicolae, mai inimos, numai cît și-a sumes mînecile și poalele și intrînd în zloată pînă la genunchi, fără să-i pese dacă-și va feșteli straiele, a pus vîrtos umărul la căruță, ajutînd omului s-o urnească din mocirlă.

Lumea care privea la ei se împărțise în păreri și, privindu-i, grăia în fel și chipuri.

Unii – la fel cu domnul procuror – dădeau dreptate Sf. Cassian, care-și păstrase hainele curate.

Poporul însă, cel nevoiaș, care știe ce prețuiește și cinstea obrazelor și ajutorul săracului, sărbătorește pe Sf. Cassian cu sfială, odată la patru ani în ziua de 29 făurar, care cade numai în anii bisecți. Pe cînd pe Sf. Nicolae, cu toată hlamida lui terfelită, îl sărbătorește cu mare evlavie și cu cinste la praznicul fiecărui an.

Povestea mi se pare destul de vorbitoare, pentru a răspunde singură întrebării domnului procuror : Ce au căutat acuzații de azi în balta din care a venit să-i pescuiască năvodul argumentării sale și cum de au consimțit să li se feștelească cinstea obrazului ?

Chestiunea soldului clearingului

Vin acum la ultima chestiune : chestiunea soldului.

Mi se reproșează anume că am păstrat Germania debitoare la BNR cu circa 56 miliarde RM, în soldul clearingului ; atunci cînd noi ne îndatoram în același timp, în Germania, pe cele două credite : cel economic din 4 decembrie 1940 și cele militare din 1942, 1943 și 1944 cu sume echivalente (vezi tabloul comparativ la dosarul Cabinetului de Instrucție).

Ce conchide domnul procuror de aici ?

Că Germania a rămas descoperită față de România cu valoarea acestui sold ?

Că nu i-a dat marfă în schimb ?

Căci am arătat că aici este numai o aparență, pe care nu au putut-o susține decît cei care nu știu că România a obținut pe credit – adică plată – din Germania, mărfuri de valoarea echivalentă.

În fond, în valoarea reciprocă, prestațiile sînt aproape echilibrate și bilanțul creșterilor reciproce întocmit de BNR în 1945 (anexat la memoriu) arată o diferență neînsemnată, rezultată din incertitudinea cîtorva posturi secundare.

Am arătat însă că, în substanță, România a importat bunuri pentru folos propriu cu 15 miliarde lei 1938 mai mult decît a exportat.

Ce atestă această situație ?

Că, prin jocul dibaci și subtil al variațiilor reciproce ale valorilor schimbate, România a reușit să importe substanță în valoare de 100 milioane dolari, mai mult decît a exportat, și să facă, în același timp, ca Germania să-i mai rămînă și datoare cu o mică diferență de valoare. Dovada am făcut-o cercetînd variația reciprocă a prețurilor, arătînd că, în vreme ce prețurile românești au crescut în medie de trei ori față de 1938, cele germane au crescut în sectoarele fundamentale cu mai puțin de două ori.

Ce ar fi voit atunci domnul procuror ?

Să folosim mărcile din clearing ca să stingem datoria pe credit și să rămînă bilanțul curat de amîndouă părțile?

Era ușor !

Dar este ciudat că această pretenție este tocmai ceea ce a pretins dr. Clodius României în timpul negocierilor din februarie 1944, la care noi ne-am opus.

Am arătat în prima depoziție la Acuzatorul Public (aflată la dosarul general Stoenescu) și motivele pentru care ne-am opus :

1. Datoria României pe credit era o datorie la termen (pe 7 ani) ; pe cînd aceea a Germaniei pe clearing era o datorie la vedere. Principiul finanțelor fiind că : „Qui doit à terme, ne doit rien", România putea oricînd cere Germaniei acoperire în această situație fără ca Germania să poată cere contrariul. (De aici, refuzul propunerii Clodius).

Este adevărat că, în 1944, germanii au blocat soldul spre a împiedica folosirea lui mai departe de BNR, în împrumuturi către stat, cum fusese pînă atunci. Dar această situație dura numai pînă la sfîrșitul anului, cînd datoria reapărea la vedere și ne da dreptul să cerem acoperirea pe anul următor.

2. Menținerea unei datorii la vedere, aparent făcută în favoarea Germaniei, deși ea fusese odată acoperită cu mărfuri pe credit de către ea, permitea însă BNR-ului (care era deosebită de stat, în această împărțire pe roluri) să ceară germanilor acoperirea ei tehnică cu aur, refuzînd altfel să-și continuie efortul.

Este o distribuție de valori care ne-a folosit mult în cursul acelor negocieri și de pe urma căreia – cum am văzut – s-a obținut 8 1/2 vagoane aur și devize libere de la nemți, ajungîndu-se practic la dublarea stocului de aur al BNR – de la 13½ la 24½ vagoane – situație unică în lume, recunoscută ca atare și de Consiliul Băncilor Reglementelor Internaționale.

În sfîrșit, punerea față în față **a soldului** clearingului, în care veneau să se concentreze toate operațiunile pieții al căror control scăpa, prin acțiunea societăților germane, guvernului român – **cu creditul,** a cărui manevrare era exclusiv în mîna statului român –, permitea acestuia din urmă ca, prin efectuarea comenzilor lui pe credit să restabilească singur situația reciprocă a prestațiilor, în cazul în care piața ar fi dezechilibrat-o.

Cred deci că, și sub acest raport, poziția noastră este perfect clară !

Situația, în fond echilibrată, a rămas cum este, pentru a lăsa în mîna Țării o armă care ar fi putut fi folosită încă în avantajul ei.

B. Colaborarea la așa-zisa finanțare a armatei germane și rezultatele ei

Trec acum la finanțarea armatei germane.

Sub acest nume se înțeleg, de obicei, mai multe lucruri.

Așa-zisa finanțare a armatei germane cuprinde, în primul rînd, un post de 100 mil. lunar, pentru misiunea de instrucție a armatei române.

Acest post a fost hotărît să fie plătit din octombrie 1940 de conducerea statului care a dispus și sporirea lui ulterioară la 239 mil. lunar, în 1943, cînd au sporit prețurile.

El nu reprezintă o finanțare propriu-zisă a armatei germane ci o finanțare a nevoilor de instrucție ale armatei române. De aceea această sumă a fost cuprinsă în bugetul armatei române și s-a plătit prin creditul special afectat cheltuielilor armatei române, ca orice cheltuială militară.

Finanțarea armatei germane se referă însă la avansarea de sume (pentru cheltuieli) puse la dispoziția armatei operative, mai întîi în trecere prin Țară, în 1940 și 1941 – apoi operînd pe teritoriul ei, în vara 1941, alături de armata română ; pe urmă iarăși în trecere, în 1942 și 1943, spre est – și, în sfîrșit, iarăși luptînd pe teritoriul Țării, în 1944.

Această – așa-zisă a doua finanțare – a trecut deci prin mai multe faze și rolul Ministerului de Finanțe a variat, după cum se va vedea, în fiecare caz.

Voi expune deci amănunțit rolul acestui minister, ca și rolul meu special în această chestiune.

Din examinarea lucrurilor se va vedea că rolul meu nu poate fi considerat în nici un fel ca un rol finanțator al acestei armate –, care să reprezinte vreo participare a mea la permiterea intrării în Țară în sensul art. 1 „a".

Date fiind scopurile, actele și rezultatele actelor mele, acestea nu pot fi considerate nici ca acte de militare pentru hitlerism nici ca acte de permitere a intrării armatei

germane pe teritoriul Țării, condamnabile de art. 1 „a" și nici măcar în sensul de militare personală prin acte de execuție pentru pregătirea sau desăvîrșirea permiterii intrării armatei germane pe teritoriul românesc condamnabile de art. 1 „b" și nici ca acte de contribuție la pregătirea sau desăvîrșirea acestei permiteri, în sensul cerut de art 2 „a", din Legea 312/1945 ca articol distinct, despre care, de altfel, domnii procurori afirmă că nici nu ar fi existat.

Am arătat în prima mea declarație, ca informator la Acuzatorul Public, aflată la dosarul de judecată al ministrului meu, general Stoenescu, de ce pretind că nu a existat finanțarea propriu-zisă a armatei germane, decît poate o perioadă mică de timp, limitată la cîteva luni, în 1941.

Într-adevăr, „finanțarea" implică avansuri descoperite din partea finanțatorului, în vreme ce, în cazul armatei germane, toate sumele puse în lei la dispoziția ei, au fost acoperite în realitate de către statul german, el însuși. Acesta a furnizat României, în bunuri, contravaloarea tuturor sumelor în lei puse la dispoziția armatei germane în Țară.

Privite lucrurile în ansamblu este deci inexact să afirmăm că armata germană a fost finanțată de România.

Armata germană din România s-a finanțat de Germania.

Ceea ce a făcut România a fost numai că, sub pretextul unei finanțări aparente a armatei germane, ea a reușit să-și finanțeze nevoile ei proprii – după cum se va vedea – reușind însă pe deasupra, ca (la adăpostul acestei aparențe de finanțare a unor nevoi germane, judicios întreținută) să obțină de la nemți acoperirea cu aur a efortului făcut de BNR, repet, numai aparent în favoarea Germaniei, dar care în realitate era făcut pentru acoperirea nevoilor proprii românești.

Acesta este adevărul !

Să lămurim :

Am spus că finanțarea armatei germane a trecut prin mai multe faze corespunzînd, oarecum, în general, fiecărui ministeriat sub care am lucrat.

Voi deosebi deci :

1. O primă fază corespunzînd ministeriatului Stoenescu.

2. O a doua fază corespunzînd sfîrșitului ministeriatului Stoenescu și începutul ministeriatului Neagu.

3. O a treia fază corespunzînd sfîrșitului ministeriatului Neagu și ministeriatului Netta.

Cea dintîi fază cuprinde ea însăși mai multe perioade :

a) Perioada trecerii armatelor germane prin Țară, în primăvara lui 1941.

b) Perioada operațiunilor pe teritoriul românesc, în vara lui 1941 și

c) Perioada trecerii operațiunilor în afara teritoriului, în 1942.

Această a treia perioadă a ministeriatului Stoenescu se continuă în fapt și sub ministeriatul Neagu, constituind a doua fază care durează pînă în momentul refluxului armatei germane în retragere din Rusia, la începutul lui 1944, cînd începe ultima fază care caracterizează îndeosebi ministeriatului domnului Gheron Netta.

În ce a constat așa-zisa finanțare ?

Cum s-a făcut ?

Care a fost rolul Ministerului de Finanțe ?

Scopul ei, mijloacele ce s-au folosit și rezultatele obținute ?

FAZA I

a) Perioada anterioară venirii la guvern

În prima perioadă a ministeriatului Stoenescu, Ministerul Finanțelor este cu totul străin de această finanțare. Ea se face prin CAFA, de către BNR, pe baza unor convenții semnate la 17.I.1941, deci înainte de venirea noastră la minister. Ea angrenează instituții care – în afară de Casa Colectoare – nu erau sub conducerea Ministerului de Finanțe, în ce privește activitatea lor.

La ce folosea și cum se făcea această finanțare ?

O constatare importantă, mai întîi, la data intrării noastre la minister, armata germană operativă se găsea deja pe teritoriul României.

Din documentul produs de Secția Operațiunilor din M.St.M. (adresa nr. 700.693, aflată la fila 13 a dosarului Mircea Canciov, de la Acuzatorul Public conexat) – se constată că pînă la 21 februarie 1941 intraseră deja în țară nu numai cele două divizii inițiale de instrucție – instalate în regiunile Buzău și Timișoara, dar mai intraseră (mai întîi în trecere spre miazăzi și apoi în reconcentrare) un întreg repertoriu de mari unități germane, denumite poate ironic (ca aluzie la instabilitatea politică a României față de Germania) cu nume de operă comică „Bajazzo I" și „Bajazzo II", „Rigoletto" (aluzie poate la aria „la donna e mobile"), „Pagliacci" etc., etc. – pentru a ajunge, gradat, la denumiri cu semnificații mai apropiate de funcțiunea salvatoare pe care probabil că le-o atribuiau nemții față de noi acestor mari unități : „Tanhauser", „Lohengrin", „Parsifal".

Aceste unități deja intrate în România, cînd am intrat noi în minister, trebuiau să-și satisfacă diferitele lor nevoi ca : transporturi pe CFR și pe ape, comunicări telefonice și telegrafice, plăți de aprovizionări în curs de transport etc.

Într-un prim moment, anterior venirii noastre la guvern, aceste unități (intrate în Țară fără ca o convenție specială să fi asigurat prealabil modul lor de finanțare) foloseau căile ferate, drumurile, telegraful, porturile, etc. în baza unor convenții speciale încheiate cu autoritățile românești respective, prin care acestea se angajaseră să le presteze serviciile necesare, fără să prevadă în chip expres și mijloacele de plată ale acestor servicii de către germani.

Iar pentru nevoile de aprovizionare, aceste MU germane începuseră să folosească RKKS – bonul de credit german – pregătit de statul german spre a-l folosi ca mijloc de finanțare în statele ocupate și deja folosit de ei în Franța, Olanda și Norvegia.

Acesta era un Bon de autofinanțare, adică o chitanță cu putere de circulație forțată impusă de ocupant, care – după practica finanțelor de război – urma să fie retrasă la pace, pe seama învinsului. Era, în fond, o varietate a fostului bilet al Băncii Generale pus în circulație de nemți în 1916, pe care ne-au silit să-l retragem prin Pacea de la București din 1918.

Pus pe nepregătite în fața acestei situații, Ministerul de Finanțe, predecesor, sesizat de CAFA, intervine în decembrie 1940, în virtutea prerogativelor sale de apărare și control al regimului circulației monetare din România și, arătînd că România nu este un stat ocupat și că dubla circulație monetară o prejudiciază –, cere conducerii statului să pretindă germanilor să retragă imediat, pe contul lor, aceste bonuri de credit emise de ei (RKKS) și să nu mai emită altele.

Această intervenție determină pentru prima oară nevoia de a se preciza normele de finanțare a armatei germane aflate pe teritoriul românesc.

Și, într-adevăr, Ministerul Economiei Naționale încheie la 17 ianuarie 1941 prima convenție – de care am vorbit, pe care o găsim deja încheiată la venirea noastră la guvern. Prin această convenție :

1. Nemții se obligă să retragă, imediat, RKKS emise în România, plătind deținătorilor lor lei și să plătească în viitor toate bunurile și serviciile primite în Țară numai cu moneda națională a Țării românești.

2. Ca să-și procure acești lei ei încheie o convenție cu CAFA, prin care se angajează să pună la dispoziția acestei case diferite valori acceptate de ea ; fie creanțe străine asupra statului român, fie alte bunuri, în schimbul cărora CAFA varsă la BNR în conturile armatei germane, lei – pentru contravaloarea bunurilor primite. Acești lei se plătesc, la rîndul lor, la CAFA de către cei care au nevoie și obțin bunurile sau creanțele primite de la germani.

3. BNR consimte numai un credit mutual de demaraj, reînnobil, pentru a face posibilă operația, credit acoperit mai tîrziu.

În acest sistem deci, CAFA și BNR nu finanțează ci pun la dispoziție nemților, în Țară, leii cu care se plătesc valorile efectiv prestate de ei către CAFA și predate de această casă achizitorilor lor cu plată.

Din acești lei procurați de nemți pe această cale, cea mai mare parte servește la plata serviciilor făcute de autoritățile românești, în virtutea convențiilor de care am vorbit.

Ele se fac printr-un contract special destinat autorității românești.

Alte sume se pun la dispoziție, în același fel, în conturile Comandamentului Trupelor de Uscat, Intendenței și Aviației germane (1059, 1061, 1080 etc.) – a se vedea Tablourile CAFA-ei depuse la dosarul instrucției.

Toate aceste sume, cu excepția creditului de demaraj, sînt efectiv acoperite imediat, nu de România, ci de germani ; românii făcînd efectiv numai oficiul de centralizare și distribuire a leilor procurați prin plata valorilor cedate de către nemți la CAFA.

Pentru a înțelege această situație, pe care noi – repet – am găsit-o în ființă, trebuie să amintim că, în acel moment, spre deosebire de ceea ce s-a petrecut mai tîrziu, România era debitoare în clearing față de Germania, adică Germania furniza, curent, României, în clearing, bunuri mai multe decît primea, rămînînd astfel în favoarea ei un sold pe care aceasta înțelegea să-l folosească pe această cale în plăți de bunuri consumate pe loc și de servicii făcute trupelor lor de către autoritățile române.

Care era rolul Ministerului de Finanțe în acest timp ?

Rolul său era exclusiv acela de supraveghere și control al efectelor sistemului existent asupra regimului monetar și economic (așa cum cere Legea Ministerului de Finanțe).

În această calitate, singurul amestec fusese, înainte de venirea noastră la guvern, acela de Control al acoperirilor date de către nemți la CAFA.

b) Perioada întîi a Ministerului Stoenescu

După venirea noastră la guvern s-a mai adăugat un rol izvorît din funcțiunea Ministerului de Finanțe, de control al echilibrului bugetar al regiilor care făceau servicii efective nemților în virtutea convențiilor anterioare (CFR, PTT, PCA etc.) – cum am văzut – Regii ale căror deficite rezultate din efectuarea neplătită a serviciilor prestate la nemți s-ar fi răsfrînt asupra echilibrului bugetar al statului, în care se centralizează excedentele și deficitele tuturor regiilor.

În această calitate – și numai în ea – Ministerul de Finanțe a intervenit la BNR în această perioadă. Nu cu scopul de a se da nemților sume de bani descoperit. Ci cu scopul ca, din sumele de lei adunate în conturile nemțești ca, CAFA drept contravaloare a bunurilor cedate de ei acestei case, să plătească regiilor românești toate drepturile ce li se cuveneau, spre a nu rămîne deficitare.

În afara acestor intervenții (ca BNR să plătească din banii cuveniți nemților serviciile făcute autorităților românești ale căror bugete depindeau de ei) Ministerul de Finanțe nu a dat nici o dispoziție directă de finanțare a armatei germane pînă la război și chiar din aceste intervenții, nici una nu am dat-o vreodată eu.

Astfel, pe o cerere a nemților către Ministerul de Finanțe, făcută în primăvara anului 1941, prin care aceștia solicită ministerului să intervină în legătură cu această finanțare, ministrul meu a pus rezoluția :

„Germanii să discute cu BNR !" – refuzînd astfel orice intervenție directă.

Este deci absurd să se afirme că, prin vreun act al meu de finanțare a armatei germane, am permis în vreun fel, intrarea armatei germane, cum cere art. 1 „a" – pe baza căruia sînt dat în judecată – sau că eu aș fi contribuit sau aș fi putut contribui în vreun fel la permiterea intrării

armatei germane în Țară, în această perioadă ; ori măcar la pregătirea acestei intrări sau chiar la desăvîrșirea ei militară, cum cere art. 1 „b" – pe care – repet – nu sînt totuși acuzat.

Este deci imposibil ca măcar un act personal al meu să poată fi socotit o condiție determinantă a hotărîrii Mareșalului Antonescu de a declara sau continua războiul sub cuvînt că aș fi finanțat armata germană într-o vreme în care ea se finanța singură.

Toate intervențiile Ministerului de Finanțe sînt intervenții în favoarea autorităților românești, posterioare intrării armatei germane în Țară și permiterii acestei intrări. Sînt intervenții pentru plata unor servicii prestate acestei armate cu mult înainte de a se fi dispus plata lor și care servicii erau de mult efectuate la data cînd se ceruse această plată a lor de către minister.

În sfîrșit, această plată se cerea și ea pe baza unor convenții încheiate de alte autorități decît de Ministerul de Finanțe și tot anterior venirii noastre la guvern (a mea și a generalului Stoenescu). Iar motivul acestor intervenții ale Ministerului de Finanțe nu era desăvîrșirea permiterii intrării armatelor germane pe teritoriul Țării – deja săvîrșit la acea dată ; ci numai evitarea consecințelor defavorabile asupra Țării ale acestei prezențe a trupelor străine – într-un sector aflat efectiv sub controlul și răspunderea ministerului nostru, și anume : evitarea dezechilibrului bugetar al Regiilor Autonome ale Statului, ale căror bugete depindeau – cum am văzut – prin jocul excedentelor și deficitelor lor de Ministerul de Finanțe. Lucrul e cît se poate de clar.

În afară de aceste intervenții de control, ministerul nu a avut nici un amestec direct în darea dispozițiilor de plată, din această primă fază.

El a avut însă un rol, situat acesta în afara mecanismului de plăți care a constat din examinarea funcționării mecanismului sistemului însușit și din semnalarea către conducerea statului a neplăcerilor pe care această examinare a funcționării sistemului le descoperea pentru economia și finanțarea României.

O serie de note atestă – cum vom vedea mai jos – aceste intervenții de alt gen.

În aprilie 1941 situația clearingului româno-german răsturnîndu-se în favoarea României și soldul nostru începînd să fie creditor, Ministerul Finanțelor a semnalat Președinției situația, recomandînd mijloacele prin care s-ar putea evita creșterea acestui spor în viitor. El a imaginat diferite mijloace de lichidare a soldului prin plăți triunghiulare de creanțe, în terțe state, cu reducerea cursului mărcii – de la 60–55 lei – în scop de a încuraja pe debitori să-și lichideze astfel datoriile externe.

Ministerul a mai conceput diferite alte mijloace folositoare Țării pentru lichidarea soldului, cum a fost răscumpărarea la cursuri foarte joase a tuturor rentelor românești din Germania. Aceste rente reprezentau reliquatul sumelor cu care s-a făcut între 1880 și 1914 înzestrarea tehnică a României și au fost răscumpărate cu mai puțin de o cincime din valoarea lor actuală, cu mai puțin de 2,5 miliarde lei. Este un act de liberare economică de tutela Germaniei făcut în aceste împrejurări.

Unele din aceste mijloace au eșuat, nemții refuzînd să acorde, de pildă, debitorilor României garanțiile cerute de Ministerul de Finanțe, de pildă clauza de „portefort" (adică de garanție subsidiară) pentru debitorii care și-ar fi lichidat datoriile în terțe state ; față de eventualele contestații ale validității lichidării.

Peste tot deci aceeași grijă exclusivă a ministerului de interesele românești – și numai de ele.

Mai mult decît atît, în aprilie 1941, germanii cerînd să se facă lucrări suplimentare de apărare antiaeriană a bataiurilor Societății Petrolifere, împotriva unor eventuale atacuri aeriene englezești – în valoare de 700 milioane lei –, Ministerul de Finanțe a pretins și a obținut ca aceste lucrări făcute de Societățile Petrolifere românești să fie plătite în întregime, efectiv de către nemți, întrucît aceste lucrări erau cerute de ei, deși protecția era făcută deopotrivă, în interesul lor și al Societăților Petrolifere.

În sfîrșit, pentru a se obține mijloacele necesare finanțării, acordul încheiat la 29 mai 1941 de Ministerul Economiei Naționale cu aprobarea conducerii statului, a prevăzut sporirea plafonului cu care clearingul putea rămîne momentan descoperit în cursul duratei anuale a acordului de plăți, dar cu obligația debitorului de a-l acoperi pînă la sfîrșitul anului contractual de la 50 la 100 milioane R.M. (Vom reveni asupra acestui punct).

Cu acest sistem s-a ajuns cu finanțarea armatei germane pînă după 23 iunie 1941 cînd se termină această primă fază a finanțării ei, în acest fel.

FAZA a II-a

Perioada ministeriatelor Stoenescu și Neagu

După începerea războiului, necesitatea de a împiedica jafurile și rechizițiile armatei germane pe teritoriul țării, determină conducerea statului să introducă în fapt, o nouă formă de finanțare a nevoilor acesteia, și anume : conducătorul statului ordonă, începînd de la sfîrșitul lunii iunie, decontarea directă de R.M. de către BNR, contra lei vărsați în conturile armatei germane.

În acest sistem, în loc ca împuternicitul economic german să mai depună la CAFA valori direct utilizabile în Țară contra lei, pe care să-i verse apoi în conturile armatei germane la B.N.R. – împuternicitul armatei germane trage un cec în R.M. asupra Casei Germane de Compensație (Deutsche Verrechnungs Kasse) pe care-l depune la CAFA. CAFA îl transmite BNR-ului ca pe oricare valoare, creditîndu-se această bancă cu valoarea acestor mărci în conturile Oficiului German de Compensații. BNR nu mai așteaptă însă ca cumpărătorii români de mărfuri germane să-i solicite mărcile pentru a plăti cu ele în Germania importurilor, primind de la acești importatori leii pe care ul-

teriar să-i pună la dispoziția germanilor, ca pînă acum, ci BNR emite direct lei, punîndu-i acestora în cont în țară și rămînînd creditoare de R.M. la Casa de Compensație Germană. (A se vedea primele trei planșe din graficele depuse la dosar, prin care se ilustrează acest mod de finanțare).

Este, cum vedem, o extindere peste plafonul de 100 milioane convenit prin acordul din 29 mai 1941 a sistemului de a emite lei prin decontare descoperită de R.M., fără plafon.

Nu este nici aceasta propriu-zis o finanțare descoperită a germanilor, căci aceștia cedînd R.M.-către BNR îi furnizează acesteia contravaloarea leilor pe care-i primește de la ea. Dar, cum BNR nu folosește îndată aceste mărci, ea se găsește în situația de a fi făcut o emisiune de lei, momentan descoperită, în sensul statutelor ei, care nu-i permit să emită nelimitat lei pe devize străine, ci numai cu acoperire de aur ori devize liber convertibile în aur, în proporția statutară de minimum 25% din valoarea emisiunii.

Cedînd necesității, BNR – a cărei acoperire statutară avea în acel moment marginea necesară – face aceste emisiuni, onorînd ordinele conducerii statului, în cursul lunilor iulie–septembrie. Din acestea, o parte se transmit direct și o parte prin Ministerul Finanțelor.

Dar cum mărcile nu se absorb ușor de către importatori, cu toate înlesnirile acordate prin decontingentarea importurilor germane (deoarece nemții lucrează prin reprezentanți cu credite acordate de Casele Germane, credite care-i scutesc pe acești reprezentanți de obligația de a depune lei la BNR pentru a obține pe ei mărci cu care să-și plătească importurile) – emisiunea BNR începe să crească, cu dublu efect inflator: **economic**, al sporirii leilor de pe piață (care neaflînd marfă importată în schimb, face să urce prețurile) și inflator **tehnic** (prin faptul că emisiunea fiind făcută contra mărci, BNR este amenințată să vadă scăzîndu-i acoperirea statutară sub procentul legal de 25%).

Ca o culme, germanii, avizați, pretind ca BNR să considere R.M. din acoperirea ei, ca deviză forte, în legătură cu sistemul protectat, deci al schimburilor triunghiulare europene lichidate în R.M. – și cer, în același sens, revizuirea cursului R.M. față de leu.

În această fază Ministerul de Finanțe începe să intervină activ în legătură cu finanțarea armatei germane, spre a o frîna. Într-adevăr, finanțarea astfel făcută de BNR vine, pe de o parte, în concurență cu nevoile proprii ale Tezaurului de a recurge la Institutul de emisiune pentru acoperirea nevoilor sale ; iar, pe de altă parte, această finanțare amenință să producă pe piața monetară efecte inflatorii a căror evitare cade în atribuțiile Ministerului de Finanțe. Iar aceste efecte amenință să atragă, din partea germană, pretenția revizuirii cursului R.M. față de leu.

Intervențiile ministerului au deci triplu scop :

Pe de o parte să limiteze, dacă nu poate să oprească cu totul, cererile germane de decontare supunîndu-le unui program dinainte supus conducerii statului și controlului organelor românești.

Iar pe de altă parte, să facă să se ia măsuri pentru ca efortul făcut de BNR pentru nemți să fie acoperit în primul rînd pentru Țară cu marfă importată în valoare egală cu cea consumată de nemți în interior, cu ajutorul leilor decontați și în al doilea rînd pentru restabilirea poziției statutare a BNR, în sensul ca efortul de emisiune făcut de ea să fie acoperit tehnicește, fie prin resorbirea soldului de R.M. de către importatori, fie prin acoperirea băncii, prin proporția statutară, de către nemți, cu aur sau cu devize libere.

1. În sfîrșit, el urmărește să înlăture efectul disparității prețurilor și revizuirea cursului mărcii întemeiată pe ele. În acest scop, Ministerul de Finanțe a propus, începînd încă din primăvară, cînd se ceruse și se obținuse de nemți sporirea plafonului de decontare de mărci descoperit de la 50 la 100 milioane R.M., o serie de măsuri concurente destinate să absoarbă emisiunea făcută pentru nemți și s-o transforme în emisiune făcută pentru nevoile noastre proprii, limitînd, în același timp, cererile nemțești și mijloacele lor de achiziție pe piață (vide supra).

a) Pentru a limita cumpărăturile făcute pe piață de armata germană, Ministerul de Finanțe a intervenit mai întîi pe lîngă conducerea statului pentru a se lua măsuri în vederea interzicerii cumpărăturilor directe ale germanilor, introducîndu-se prezentarea obligatorie a cărții de identitate românești pentru orice cumpărătură superioară unui anumit quantum ; iar, pe de altă parte, pentru a se impune ca toate cumpărăturile armatei germane din Țară să fie făcute sub controlul Intendenței Armatei române și să fie socotite ca exporturi, adică să nu fie decontate din contingentele de export acordate Germaniei în virtutea acordurilor economice – ceea ce s-a și obținut.

b) În același timp, ministerul cere ca toate cererile Germaniei să fie concentrate într-un plan prealabil aprobat de autoritățile române și pentru care, nemții să arate mai dinainte felul în care înțeleg să-l acopere. (A se vedea în acest sens notele Ministerului de Finanțe din august și septembrie 1941 aflate la dosarul ministrului meu, general Stoenescu, judecat anul trecut la această secție, acum la secția a 8-a).

Realizarea acestor măsuri constituie principalul obiect de discuție al negocierilor acordurilor de plăți pe anii 1941–1942 și 1942–1943, încheiate în ianuarie 1942 și ianuarie 1943 pentru perioadele octombrie–octombrie ale fiecărui an.

2. În același timp, ministerul cere de la nemți acoperiri și pentru efortul făcut. Și anume el cere :

a) Pentru stat, un credit special de înarmare și înzestrare a instituțiilor de stat, deosebit de cel contractat la 4 decembrie 1940.

b) Pentru BNR, acoperirea cu aur a soldului emisiunii descoperite făcute de BNR (vide notele citate mai sus, p. 33).

3. Și pentru că germanii întîrzie în acordarea acestor cereri avînd aprehensiuni să acorde, pe credit, armament livrabil în Țară de care se tem că ar putea fi folosit contra lor și adoptînd teoretic o poziție fățiș ostilă regulării socotelilor internaționale cu aur, Ministerul de Finanțe pur-

cede, de acord cu BNR, la transformarea, pe nesimțite, a emisiunilor făcute pentru nevoile armatei germane în emisiuni făcute pentru nevoile statului român !

Și iată cum :

În același timp în care cere germanilor furnituri noi pe credite și aur pentru acoperirea statutară a emisiunilor de lei făcute de BNR pentru ei, statul ia cu împrumut de la BNR mărcile primite de la nemți, înlocuindu-le, în acoperirea bănci, cu bonuri de Tezaur și folosește el aceste mărci ca să cumpere cu ele bunuri de investiție din Germania, pentru investițiile instituțiilor sale.

În acest fel, finanțarea descoperită a armatei germane de către BNR se transformă într-un împrumut în R.M. făcut de această bancă statului român.

Acestea sînt cele două credite **interne** de mărci de stat de la BNR în 1942 și 1943. Situația lor e anexată memoriului depus de mine la procurorul Cabinetului XII Instrucție. Statul le-a folosit pentru plata diferitelor bunuri de investiție necesare autorităților publice (înzestrarea agriculturii, clinici medicale, drumuri, armament, CFR, PTT etc.).

Rezultatul concurent al acestor măsuri este că, în același timp în care Ministerul Finanțelor cere și obține de la nemți un credit nou de 600 milioane R.M. – sporit apoi la 900 milioane R.M. (mai tîrziu la 1.050 milioane R.M.) – și în vreme ce el obține de la nemți mai întîi două, apoi trei și pe urmă opt vagoane de aur și devize spre a acoperi emisiunea făcută pentru ei de BNR – statul român consumă în realitate soldul clearingului pentru nevoile sale proprii punînd pe nemți, la sfîrșitul anului 1943 în situația de a fi efectuat livrări de bunuri pentru aceste 1/2 miliarde R.M., mai mult decît am primit, și de a fi acoperit, în același timp, tehnicește o emisiune corespunzătoare unui sold creditor în clearing, făcută inițial pentru ei, dar care – prin jocul concurent al celor trei pîrghii ale sistemului – încetase să mai existe în realitate, în favoarea lor.

Emisiunea făcută inițial pentru nemți, egală cu soldul creditor al clearingului BNR față de Germania, era astfel transformată într-o emisiune făcută pentru nevoile proprii ale statului român de vreme ce acest sold fusese

odată acoperit de nemți cu mărfuri livrate pe credit, extraclearing, fără ca totuși situația lor aparentă, de drept, de debitori ai clearingului să se schimbe. (A se vedea schema operațiunilor în graficele următoare depuse la dosar). Această situație permitea ministerului să stăruie în cererea lui de acoperiri.

Trec, fără să insist peste caracterul dramatic al negocierilor care de două ori aveau să ducă la tensiuni politice grave între guvernul român și cel german, culminînd unul cu demisia răsunătoare a unui ministru al economiei naționale, speriat că nu ni se admit îndată cererile, – celălalt cu eliberarea din lagărul în care era deținut a lui Horia Sima ca amenințare a guvernului român dacă nu-și retrage pretențiile.

Trec și asupra caracterului pasionant al negocierilor descrise de mine pe larg în memoriul înaintat procurorului anchetator, după cum trec și asupra condițiilor neobișnuite ale creditului din care numai o jumătate trebuia rambursat efectiv în șapte ani, restul fiind lichidabil la pace, în condiții aleatorii.

Las la o parte condițiile în care s-a obținut dobîndă la soldul rămas descoperit, atunci cînd acesta se epuizase, în realitate, precum și împrejurările în care – împotriva tuturor așteptărilor – am izbutit să dobîndim aurul, fără a accepta totuși condiția sine qua non cerută de nemți, a decontării nelimitate de R.M. de către BNR.

Sînt acestea desigur pagini de istorie economică care își vor găsi într-o zi istoriograful care să le pună în lumină, prin prisma acestui proces, și tristețea și măreția lor.

Reținînd numai atît :

Că în același timp în care Ministerul Finanțelor reușea, începînd din noiembrie 1941, să pună frîu cererilor germane de decontare descoperită și să-i facă să plătească în lei toate arieratele datorate autorităților, – el izbutea, din a doua jumătate a anului 1942, fiind încă ministru generalul Stoenescu (situație continuată apoi și sub ministeriatul Neagu) –, să facă pe germani să acopere cu mărfuri germane toate sumele ce li se puseseră la dispoziție în clearing, descoperit, în perioada verii 1941, –

transformînd astfel finanțarea armatei germane într-o finanțare a nevoilor proprii și obținînd, pe deasupra, de la nemți, acoperirea cu aur a unui efort pe care în realitate, în urma acestor acoperiri cu bunuri, nu mai era făcută pentru dînșii.

Care a fost rolul meu în această bătălie economică ?

Același !

N-am dat în acest timp direct nici un ordin de finanțare a armatei nemțești. Iar de transmis, nu s-au transmis prin cabinetul meu în această perioadă, decît trei. Toate în lipsa ministrului și cu știrea lui (cum am văzut). Și din ele, nici unul în faza anterioară.

În schimb, prin decizii, note, rapoarte, discuții cu miniștrii mei și conducătorul statului (sub supravegherea lor) și prin instrucțiuni aprobate de miniștri, dar adesea plecate de la mine la cabinet, prin discuții cu experții germani trimiși să lămurească o situație care li se părea tot mai ciudată (și actele prezentate de mine Cabinetului XII Instrucție o atestă orișicui) – sînt unul din cei care au inițiat, studiat ori sprijinit realizarea optimă aproape a tuturor măsurilor luate în această bătălie. Am susținut pe negociatori, am rezistat la contra pretenții, am pledat contra celor sceptici și, cînd negociatorul a venit de la Berlin, cu primele două vagoane de aur, în România, în ianuarie 1942, – m-am dus să-l întîmpin personal la gară, așteptînd o noapte întreagă, pe un frig de minus 20 de grade, sosirea trenului întroienit care-l aducea împreună cu roadele luptei noastre.

Evoc controversa mea cu dr. Blessing, expertul d-nului Schacht care descoperise situația și venea să ne ceară să suspendăm investițiile proprii. Am argumentat atunci contra lui – avocatus diaboli – că finanțarea se făcuse în realitate pentru nevoi nemțești și am reușit să împiedic sistarea investițiilor ! Era în noiembrie 1941.

Este aici o pagină – repet – pe care mă mîndresc că am trăit-o pentru țara mea, care mă va face să mă țin drept sub povara oricăror lanțuri cu care cineva și-ar închipui că poate să-mi încovoiască mîndria de a o fi trăit !

Nu știu cîte bătălii au cîștigat românii în acest război pierdut. Dar știu că cei care au căzut departe pot fi încredințați că interesele lor n-au fost trădate de cei rămași înapoi să le apere, față de foștii aliați de ieri.

FAZA a III-a

a) Perioada ministeriatului Neagu

Vin acum la ultima fază caracteristică ministeriatului Neagu și ministeriatului Netta.

Aici, tabloul se răstoarnă dintr-odată și cerul se acoperă cu nori amenințători.

Refluxul armatelor germane învinse în răsărit se abate pe pămîntul Moldovei înlocuind perioada de acalmie a cererilor germane cu nevoi imperioase ce se cer împlinite : pe loc, sub amenințarea revolverului și, sub amenințarea ocupației țării (stenogramele din 12 ianuarie și 25 mai 1944).

Încă înainte de a se produce acest reflux, nemții s-au trezit și au descoperit că au fost înșelați în așteptările lor anterioare și păcăliți, acoperind cu aur, un sold fictiv.

Violenți în manifestarea lor, ei încep negocierile din toamna anului 1943, sub auspicii foarte sumbre.

Acordul anual, a cărui semnare întîrzie din octombrie 1943 pînă în februarie 1944, amenință să ne impună sarcini grele. Nemții nu mai vor să audă de acoperirea soldului la BNR și nici de livrări de aur. Ei cer contingente de export mari, menite să acopere nu numai balanța dreaptă, dar să facă ca România să le și restituie tot ce au livrat în plus, anul trecut. Pretind chiar – ca și domnul procuror ! – că soldul clearingului, tot, să fie folosit la stingerea creditelor date de ei și BNR să restituie aurul care i s-a dat degeaba.

Moment dramatic, căci germanii își sprijină cererile pe amenințări străvezii. Și, ca culme, enervat, conducătorul statului rupe punțile de înțelegere, alungînd din cabinetul său pe primul delegat german venit să-l amenințe cu ocuparea.

Ministerul de Finanțe intervine atunci din nou și, cu ingeniozitatea și sagacitatea lui, ministrul de atunci, salvează situația concepînd un nou sistem, care, aparent va da satisfacție nemților, dar în fond va permite României să continue de a primi aur și a primi și armamentul pentru acoperirea planului de dotare a cărui împlinire grăbită îl apasă, dată fiind precipitarea evenimentelor, care îl fac necesar.

În această soluție perfect studiată :

1. Soldul nu se va mai compensa cu clearingul, cum cer nemții ;

2. Totuși, soldul în clearing e blocat pentru minister care nu mai poate împrumuta R.M. de la BNR, în cursul anului contractual.

3. Armamentul va continua să fie livrat pe credit care este sporit de la 900 la 1050 milioane R.M.

4. Nevoile de finanțare ale armatei germane nu se vor mai acoperi de BNR, cu care nemții nu mai vor să aibă de a face, ci direct de Ministerul de Finanțe care îi va deschide, în acest scop, un credit, în lei, egal cu creditul nou de armament convertit de ei ministerului. Credit contra credit, deci. (Dar ministerul ia acest credit tot de la BNR, așa că numai forma e schimbată).

5. Furniturile armatei germane vor fi toate considerate ca exporturi în contingent.

6. Clearingul va funcționa echilibrat, dar scăzîndu-se diferența exportată în plus de nemți anul precedent, repartizată pe toată perioada, așa ca să reapară soldul la sfîrșit.

7. Prestațiile se vor controla lunar, efectuîndu-se numai pe măsură ce se execută livrările.

8. BNR-ului nu i se va lua îndărăt aurul dat, dar nu va mai primi altul de la nemți (cel puțin în aparență).

S-ar părea că toate avantajele acordurilor precedente sînt pierdute. Nu ! O rază, în acest întuneric !

9. România, căreia i se refuză aurul pentru acoperirea soldului BNR, ca în trecut, găsește o altă ieșire :

Ea pretinde de la nemți, și obține, asigurarea unui tranzit de export spre țările cu devize libere (Elveția și Suedia) tranzit pe care nemții îl controlează, egal cu 25% din valoarea contingentelor acordate lor.

Numai astfel, BNR-ul va mai fi în măsură să-și efectueze efortul.

10. Dar acest tranzit, nemții trebuie să se oblige să-l asigure, sub sancțiunea livrărilor următoare ale cotelor din contingentele care li s-au acordat.

11. Germanii dobîndesc, în schimb, o favoare care este însă și o obligație pentru ei. Aceea că, dacă nu vor, ori nu pot, să ne asigure tranzitul, ei au facultatea să preia ei cota de export spre țările cu devize libere, plătind însă ei, cu devize libere această cotă.

12. Spre a nu fi la discreția lor, în acest caz, ei se obligă să cumpere această cotă, la prețurile cele mai bune obținute de guvernul român în țările cu devize libere, prin tratative directe.

În acest fel, situația se restabilește în favoarea economiei românești, prin efortul ingenios al Ministerului de Finanțe. Este adevărat că nemții nu mai acordă nici un sold.

Dar, practic, situația este aceeași.

Și acest lucru singur importă !

Căci, spre a-și obține contingentele de export consimțite, ei trebuie, ori să ne asigure tranzitul în țările cu devize libere, ori să plătească ei această cotă cu devize.

Acoperirea statutară a BNR-ului pentru efortul făcut prin Ministerul Finanțelor în favoarea armatei germane este iarăși asigurată, cu toate că creditul în lei obținut de stat de la BNR pentru armata germană este deja acoperit odată de nemți, prin livrări egale pe credit de armament, pentru nevoi proprii românești.

Acesta este acordul semnat în ultimul moment, cu o săptămînă înainte ca refluxul nemților, după înfrîngerea de la Uman, să creeze o situație nouă. O săptămînă să fi întîrziat semnarea lui și nemții ar fi refuzat-o !

b) Perioada ministeriatului Netta

Am văzut că, potrivit acordului din 9 februarie 1944, germanii puteau achiziționa bunuri în țară, plătind cu lei proveniți din trei conturi diferite :

1. Odată cu lei proveniți din sumele puse la dispoziția lor de Ministerul Finanțelor, din creditul de 18 miliarde acordat drept contraprestație românească la livrările germane de armament, efectuate în contul creditului echivalent consimțit de Germania și numai pe măsură ce ministerul român al înzestrării asigură recepționarea acestor livrări.

2. A doua oară, cu lei aflați în contul de clearing, proveniți din plățile importatorilor români din Germania, în contul contingentelor.

3. A treia oară, nemții puteau cumpăra cu leii proveniți din decontarea de către BNR a devizelor libere, pe care le-ar fi vărsat substituindu-se ca achizitori exporturilor în tranzit pentru valoarea a 25% din contingente spre țările cu devize libere, conform prevederilor acordului.

Este ceea ce ministrul aprovizionării spunea, plastic, în declarațiile evocate aici, că „nemții sug din trei țîțe".

Începînd din momentul refluxului trupelor germane în retragere prin țară, germanii încep să se afle cu aprovizionarea trupelor din țară, într-un serios impas.

Sumele prevăzute în acord pentru finanțarea armatei germane sînt cu totul insuficiente pentru aprovizionarea trupelor lor tot mai numeroase, așa că germanii sînt nevoiți să folosească pentru aprovizionarea acestor trupe o parte a produselor achiziționate în vederea exportului în Germania.

Mecanismul acestor treceri a aprovizionării armatei germane era relativ simplu de vreme ce aprovizionările armatei germane se decontau în contul contingentelor de export prevăzute în acorduri.

Pentru a înlesni aprovizionările pe teren, Ministerul de Finanțe, prevăzător, instituise, încă din vreme, de acord cu conducerea statului, un nou sistem de achiziție cu pla-

ta în bonuri puse la dispoziția armatei germane prin ofițeri români de intendență detașați pe lîngă marile unități nemțești.

Aceste bonuri se centralizau de către acești ofițeri de intendență români, trecîndu-se în contul exporturilor din contingentele consimțite Germaniei prin acord.

Bonurile se decontau statului român de nemți, pe valoarea lor întreagă, în vreme ce statul român lichida pe detentori, treptat, fără ca nemții să beneficieze astfel de înlesnirile de credit asigurate pe această cale statului român.

În acest fel, nemții ajung să epuizeze repede toate disponibilitățile lor din primele două conturi.

În schimb ei nu asiguraseră încă tranzitul spre țările cu devize libere a cotei de 25% și nici nu preluaseră această cotă asupra lor, lăsînd BNR, sub acest raport, în deficiență.

Aplicarea acordului din 9 februarie 1944 se găsește astfel în impas. Pe de o parte nemții pretind sporirea contingentelor necesare armatei lor pe de altă parte, Ministerul Economiei Naționale și BNR pretind executarea prevederilor acordului privitoare la tranzitul garantat de nemți către țările cu devize libere. În sfîrșit, Ministerul Aprovizionării refuză să asigure simultan și o creștere a contingentelor afectate armatei germane și o acoperire a cotei necesare exportului spre țările cu devize libere.

Acordul din 9 februarie este amenințat de a nu mai putea fi executat. Ca culme, sub presiunea nevoii, trupele germane aflate pe teritoriu, încep să jefuiască.

Pentru a face față situației, subsecretarii de stat ai Economiei Naționale, Aprovizionării și Finanțelor – care se întîlnesc azi aici, pe banca acuzării – se întunesc în conferință la Ministerul de Finanțe, la începutul lunii mai 1944, întocmind o notă comună prin care propun ca singură soluție pentru finanțarea aprovizionării suplimentare a armatei germane, ca Germania să preia asupra ei cota de 25% exportabilă spre țările cu devize libere al căror tranzit se angajase să-l asigure, depunînd ea însăși aceste devize libere conform prevederilor acordului.

Ministrul de finanțe admite soluția și – cu toate protestele vehemente ale germanilor care se plîng că România le cere să plătească cu aur aprovizionarea unor armate care luptă să-i apere teritoriul – izbutește să o impună conducerii statului, care, la rîndul său, o impune germanilor.

Constrînși de situație, germanii încep să verse regulat în Elveția aur, în contul statului român, pentru plata produselor astfel achiziționate.

În același timp, Ministerul Finanțelor dispune centralizarea – prin organele Ministerului de Interne – a tuturor prădăciunilor și rechizițiilor abuzive făcute de germani computîndu-le deasemeni, în sarcina contingentelor de export consimțite Germaniei, prin acord.

Această soluție ingenioasă care face pe nemți să plătească cu aur aprovizionarea suplimentară a trupelor lor care luptă pe teritoriul românesc și care restabilește, cu toată gravitatea situației, posibilitatea țării de a primi pentru exportul său aur, într-o țară neutră, a fost considerată, prin absurd, de actul de acuzare ca o învinuire în sarcina ministrului de finanțe Netta, că ar fi acordat nemților contingente suplimentare ; uitîndu-se că aceștia aveau drept contraparte o cantitate suplimentară de aur și devize libere primite de statul român și că aceste livrări pretinse suplimentare nu erau în realitate contingente suplimentare ci numai cota de 25% în devize al cărei tranzit se angajaseră să-l asigure (am acasă lista acestor devize), pusă în sarcina nemților printr-o măiastră interpretare, în favoarea României a clauzelor acordului din 9 februarie 1944. Ultima depunere de aur, în Elveția, confirmată de BNR a avut loc în preziua datei de 23 august 1944.

Rolul Ministerului de Finanțe, în această perioadă, constă deci din controlul executării acordului din 9 februarie 1944 și din găsirea unei soluții ingenioase care să permită aplicarea acestuia în avantajul României, într-un moment de blocare aparentă a conturilor lui, cînd se putea strica totul.

Acesta este ultimul act al finanțării armatei germane, cel mai dureros resimțit de conducerea politică a acelei țări a cărei nemulțumire s-a manifestat și în ultima întrevedere a ei cu conducătorul statului român, la începutul lui august 1944.

Dacă Onorata Curte vrea să-și dea seama de împrejurările în care a avut loc ultimul act al dramei, ea poate să se refere la discuțiile dramatice ale ședinței din 12 ianuarie 1944 a consiliului de miniștrii, cînd se discută sistemul bonurilor de plată ; sau la discuțiile din ședința din 25 mai 1944, cînd conducerea statului pune în vedere consiliului amenințarea cu ocupația la care este expusă, dacă nu se ajunge grabnic la o soluție.

Ocupație, care – dacă s-ar fi realizat – ar fi dispărut orice posibilitate a întoarcerii de la 23 august 1944 !

Este aceasta o activitate de aservire ?

Este un act de militare pentru hitlerism ?

Este un act de contribuție la pregătirea sau desăvîrșirea permiterii intrării armatei germane pe teritoriul țării ?

Este un act de complicitate la hotărîrea de a continua războiul ?

NU !

Este o activitate curat românească, de apărare exclusivă a intereselor țării, într-un sector limitat, față de aliații ei ocazionali de ieri, făcută cu grija de a menaja țării maximum de avantaje, fără a pierde însă din vedere esențialul, care constă din asigurarea cu orice preț a condițiilor menite să permită țării ieșirea din conflict la timpul potrivit.

Dacă cei care au colaborat la obținerea strălucitelor rezultate arătate ar fi sabotat activitatea lor, crede Onorata Curte că faptul lor ar fi putut aduce țării evitarea unui dezastru sau o pagubă mai mică decît au adus fără voia lor ?

NICIDECUM!

El ar fi dus numai la ocuparea țării de germani, ocupare sub amenințarea căreia am lucrat necontenit și pe care țara a evitat-o totuși, cu toată îndrăzneala cu care făptașii acestor negocieri și finanțări au arătat-o în pretențiile lor : datorită felului în care au știut să-și strecoare aceste pretenții, împletindu-le cu interesele de moment ale adversarului, spre a face totuși să triumfe scopurile proprii ale țării lor.

Sîntem totuși datori să spunem aici, cu toată umilința, că avem sentimentul că toate rezultatele strălucite pe care le-am obținut, nu se datoresc numai rîvnei și pricepерii și nici numai ingeniozității noastre, a acelor care am dat și cîștigat această bătălie economică, atît cît se datoresc felului în care a fost prețuită jertfa celor căzuți pe cîmpul celeilalte bătălii.

Ceea ce ținem să evidențiem aici este numai faptul că noi, cei care am apărat acasă față de fostul aliat de ieri, interesele economice ale celor căzuți departe, nu am înșelat nădejdea lor și am luptat și noi lupta noastră, cu succes pentru țara noastră.

Și dacă noi am avut în cele ce am încercat aici izbînda pe care ei nu au avut-o, noi știm că le-o datorăm totuși pe a noastră întîi lor, și, de aceea, departe de a ne făli cu ce am făcut față de dînșii, înțelegem numai să le dăm aici socoteală.

Iartă-ne Curte, dacă – folosind prilejul judecății ei – înțelegem să ne facem această datorie.

c) Încadrarea specială în prevederile art. 1 a și 2 b din Legea 312|1945

Onorată Curte,

Poate fi considerată activitatea mea în cadrul convențiilor economice, sau în legătură cu finanțarea armatei germane, ca act de militare pentru hitlerism sau ca act de

militare pentru pregătirea sau desăvîrșirea actului de permitere a intrării armatei germane pe teritoriul țării, ca o contribuție a mea la această permitere prin acte proprii, ori ca un act de complicitate la hotărîrea de a continua războiul ?

NU!

Militarea, Onorată Curte, după dicționar, înseamnă activitate luptătoare. Acțiunea dusă împotriva unor potrivnici pentru a face să triumfe anumite scopuri și valori categoric implicate în acțiune. Militarea este un act de făptuire unit cu afirmația indiscutabilă a unui anumit scop. Un militant poate întreprinde și o activitate clandestină. Dar în clandestinitatea actului militant subsistă afirmația fățișă a scopului. Poate exista deci o activitate clandestină a unui militant. Nu poate însă să existe militare clandestină. Tocmai pentru că actul de militare implică existența unei afirmații categorice a unui scop pentru care militează.

Cînd se pretinde deci că cineva militează într-un anumit scop, pentru a se dovedi că el militează într-un sens, nu ajunge să constați că făptuiește într-un anumit sens din întîmplare, sau că făptuiește într-un sens dar în alt scop decît pentru cel care făptuiește ori se pretinde că făptuiește. Trebuie să dovedești că lupta care se dă, se dă pentru un anume scop și nu pentru altceva. Numai cel care-și însușește scopul poate fi socotit militant, ci nu cel care contribuie, întîmplător, la realizarea unui lucru, după principiul rezultatelor.

Îmi amintesc despre o împrejurare care lămurește foarte limpede acest fapt : acum vreo 17 ani, la Fundația Carol, o asociație din care făceam parte organizase un ciclu consacrat marilor personalități contemporane, un simpozion despre Lenin.

Se știe ce este un asemenea simpozion ! O teză este înfățișată auditorului, nu dogmatic de un singur vorbitor, ci privită din mai multe perspective, fiecare prezentată cu argumentele respective, de către alt vorbitor. Auditoriul ascultă și trage singur concluziile. Este o formă de educație democratică, folosită mai ales în Occident, a cărei aclimatizare se încerca atunci la noi. Unul înfățișa, în această dezbatere despre Lenin așa cum îl vedea burghezia, altul așa cum îl vedea social-democrația, altul, așa cum îl vedea țărănismul, altul, așa cum îl vedea fascismul.

Îmi revenise mie sarcina – ca sociolog – să deschid dezbaterea, înfățișînd tema discuției însăși : teza leninistă.

Apăruseră mai multe cărți, în apus, despre istoria vieții lui Lenin și, de curînd, cartea lui Stalin „Problemele leninismului", azi atît de cunoscută, se tipărise pe nemțește în colecția „Marx-Engels". Îmi revenise sarcina, grea pe atunci, să înfățișez pentru întîia oară într-o dezbatere publică la Fundația Carol, istoria vieții unui om și esența unei doctrine a cărei prezentare era pe atunci mai ales un lucru clandestin (Organizatorii au și avut de-a face atunci cu autoritățile și cu presa de dreapta).

Încercasem să-mi fac datoria de luminare a publicului, expunîndu-i obiectiv „împotriva propagandei interesate, a calomniei și a prostiei", cum s-a petrecut unul din faptele cele mai însemnate ale istoriei contemporane și care erau intențiile exacte, după propriile lor mărturisiri, ale celor care l-au făcut. Nu știu cît am reușit, dar astea îmi erau intențiile.

Ei bine, la sfîrșitul acelei discuții, îmi amintesc că s-a ridicat din sală actualul ministru de justiție, domnul Pătrășcanu, pe atunci simplu militant al partidului comunist, și a cerut să vorbească și dînsul.

I s-a dat acest cuvînt.

Și-mi amintesc că și-a început pledoaria pentru Lenin zicînd :

Prezentarea obiectivă a tezei leniniste și înfățișarea istoriei lui oricît de corectă făcută nu-i tot una cu actul de militare pentru leninism pe care nu-l poate face decît acela care și-a însușit scopurile lui. Ci nu acela care – pen-

tru alte motive – fie ele chiar intenția onorabilă de a lămuri publicul asupra unor adevăruri – se află adus a le expune și a le apăra împotriva altei teze. De aceea – continua domnia sa – este locul unei apărări a lui Lenin în fața tezelor ce prezintă, nu în perspectiva altui scop, fie el chiar adevărul, ci în perspectiva scopurilor lui, pe care nu o poate face decît un militant, adică un luptător care a aderat fățiș și categoric la scopurile leninismului.

Și a făcut apoi această înfățișare pasionată, militantă a tezei sale !

Am amintit această întîmplare nu pentru pitorescul ei – văzută acum din depărtarea aproape a unui sfert de veac –, cît pentru a evidenția necesitatea cu care adeziunea explicită la un sistem de scopuri este cerută de actul de militare. Chiar cînd el ar fi clandestin !

Nu poate fi socotit ca act de militare un act în care mai multe voințe se întîlnesc, avînd fiecare alt obiect în săvîrșirea aceleași fapte. Tot așa cum nu există nici complicitate dacă nu există conivență frauduloasă, adică unitatea de voință pentru săvîrșirea infracțiunii, chiar dacă există acte materiale de coparticipare la săvîrșirea unui delict.

Etica cunoaște fenomenul, astăzi clasic al „eterogoniei" sau al „politelismului" – actul în care două voințe converg sub raportul mijloacelor materiale de execuție, dar diverg sub raportul scopurilor urmărite. Întîlnirea sub raportul scopurilor urmărite. Întîlnirea în folosirea aceleași mijloace, în diversitatea desăvîrșită de scopuri.

Cum s-ar putea confunda cu o coincidență de scopuri și de finalități ceva care nu este decît o întovărășire de moment în săvîrșirea aceleași acte și în folosirea aceleași mijloace determinate de nevoi cu totul deosebite ? Cine ar putea confunda „Unirea în cuget și simțiri" cu „întovărășirea cu diavolul ca să treci puntea" ? La fel, cine ar putea învinui de complicitate la furtul săvîrșit de un pompier în timpul stingerii unui incendiu pe cineva care i-ar fi ținut scara ajutîndu-l astfel să se urce să stingă focul ?

Nu, Onorată Curte !

Săvîrșirea de acte materiale nu ajunge aici !

Ceea ce ar trebui dovedit, pentru a se putea afirma că există militare sau complicitate, este existența unei intenții indiscutabile și luptătoare în cazul militării, în vederea realizării scopurilor hitlerismului, pentru ca actul să fie socotit militant.

Discernămîntul intenției fiecăruia în această situație este desigur o sarcină subtilă, Onorată Curte, dar este o povară vrednică de majestatea suverană a justiției. Ea este de domeniul acelei „vérité morale" – adevăr moral – de care vorbesc francezii care țîșnesc cu veracitate din masa tuturor documentelor care, în domeniul negocierilor, (unde, vorba poetului, limba a fost dată omului tocmai spre a-și ascunde mai bine gîndul și unde plătești deseori cu un compliment o renunțare de principii) – trebuie totdeauna să învăluie intențiile adevărate sub voalul perspectivelor care pot face ideile acceptabile. Acest adevăr moral există în cazul nostru netăgăduit !

El izvorăște nu numai din convergența tuturor eforturilor, nu către asigurarea tuturor mijloacelor în vederea continuării războiului, ci către apărarea țării de către aliat ca și către asigurarea libertății de acțiune politică și economică a țării și chiar de pregătire (fățișe între noi, clandestină față de alții) a ieșirii noastre din război.

Ea se vădește din conivența care nu are nevoie să fie mărturisită dar care țîșnește totuși din fiecare act prin care unul zice : „dă-mi" și altul „n-am" – în intenția de a apăra interesele țării față de aliatul de ieri ca și cum ar fi fost adversar, care era chiar adversar în aceste discuții.

Dovadă că coincidența întîmplătoare de acțiune cu adversarul este numai o întîlnire nevolnică de mijloace ci nu o întîlnire voită de scopuri.

Am împletit dinadins aici tot ce se leagă de intenție și de scopuri în actul de voință, atît în ce privește militarea cît și în ce privește complicitatea, cu toate că elementul de afirmare categorică al scopului este necesar în militare, pe cînd în complicitate poate lipsi, cu condiția să existe totuși dovada lui netăgăduită.

Le-am împletit, spre a nu obosi Curtea, repetîndu-le în fiecare caz, convins că ea va face ușor această despletire, repetînd cele spuse aici pentru fiecare cap de acuzare.

Le-am mai împletit și pentru că s-a căutat dovada militării și complicității, nu în acte fățișe de militare ci deosebit de acestea, și chiar împotriva lor, în acte de execuție. Este logic ca, în acest caz, să se caute legătura cu fiecare fapt imputat, dacă el cuprinde măcar implicit, intenția incriminată sau dacă, dimpotrivă, chiar atunci cînd ar putea fi presupusă aparent, faptele se găsesc justificate explicit în alte perspective.

Ce sînt toate lămuririle date în fiecare caz, așa cum reiese din fapte, asupra urmărilor posibile ale fiecărei măsuri propuse de mine, în perspectiva intereselor pur românești și în opoziție cu cele germane, chiar atunci cînd acțiunile converg, decît grija de a nu se confunda o învoială făcută de nevoie asupra mijloacelor cu o coincidență esențială de finalități ?

De ce, cu prilejul unor lucrări de colaborare în construirea aeriană defensivă, subsecretarul de la finanțe propune, împreună cu cel de la aer, să se numere nemții din țară și cei de pe aerodroame ?

De ce cere aur arătînd că sensul acestei măsuri este să obținem emanciparea economică la pace din sistemul pe care-l exclude ?

De ce propune verificarea prețurilor reciproce în prestațiile de petrol și armament ?

De ce se opune decontării nelimitate sau urcării cursului mărcii ?

De ce arată că armamentul este bun folositor în raport cu scopul la care este folosit, generînd astfel deosebirea care a devenit apoi de stil, între armamentul folosit pe front și cel „propriu" ?

De ce spune ministrului său să nu vorbească despre tare, cînd, acesta cere ca mobilizarea să se facă numai în interior ?

De ce cere limitarea cumpărăturilor armatei nemțești prin Intendența română ?

Și de ce – în ședința din 12 ianuarie 1944 – după ce a propus plata cu bonuri în loc de bani spune că în acest fel populația (care nu cunoaște bonul, dar banii da) va ști mai bine să se apere ?

Toate acestea nu spun nimic ?

Nu sare în ochi scopul comun al acestor măsuri de a deosebi clar interesul propriu, atunci cînd se demască scopul deosebit al adversarului ?

Domnul procuror a vorbit elogios, în rechizitoriu, de cazul SNG – pe care l-a cunoscut.

A fost oare altul cazul în cursul tuturor acestor negocieri și activități pe care ulterior mi le-a pus în sarcină, după ce domnul procuror al Cabinetului XII, care le examinase pe toate, ca fapte proprii, le-a înlăturat ca posibilități de acuzare ?

Fost-a altul cazul Malaxa-HGW, unde am redactat primul proiect al minutei încheierii consiliului, prin care acesta a respins – la fel ca la SNG – convenția ce se încheiase întîi de președenție ?

Fost-a altul cazul acțiunilor Societății Naționale de Gaz Metan scoase din patrimoniul Societății Malaxa și trecute statului, la stăruința mea, ca să nu intre în patrimoniul Societății mixte Româno-Germane care închiria Societatea Malaxa ?

Și cîte altele și altele !

Și toate cazurile în care am lucrat nu au fost la fel ?

De ce atunci aceste acte de execuție să nu fie interpretate la fel și să se tragă din ansamblul unei activități o încadrare care se spulberă la analiza intențiilor și realizărilor fiecărui caz în parte ?

Iată de ce insist atît și cer ca, dacă – în urma acestei noi forme a acuzării, Onorata Curte ar înțelege să rețină din activitatea mea, vreun fapt precis încadrabil în textele menționate, să-l articuleze lămurit și să-mi permită să repet în fața ei probele făcute la Cabinetul de Instrucție, pe care domnul procuror respectiv, în abundența lor și în lipsa unei acuzații precise rostite în privința lor, nu a înțeles să le reție.

Ca să nu se ajungă, Onorată Curte, să se repete – cum să zic ? – faptul de mirare că mi se impută într-o hotărîre fără nici o dovadă, că am făcut eu fapte care nu s-au făcut de nimeni – de pildă finanțarea armatei germane în bloc, ori toate actele guvernului – așa cum s-a petrecut cu prilejul primei hotărîri.

Pe lîngă toate aceste considerațiuni comune de înlăturare și a complicității și a militării, prin lipsa intenției presupusă în actele de execuție în care s-ar concretiza, am văzut că există o considerațiune specială de alt ordin, pe care am analizat-o în drept, care face ca un act de execuție să nu poată fi considerat ca un act de complicitate la luarea hotărîrii de a-l face. Este împrejurarea că actul de execuție presupune cu necesitate preexistența faptului hotărîrii. Altfel actul de execuție nici n-ar putea exista. Și dacă un act de execuție poate fi considerat act de complicitate atunci cînd săvîrșirea infracțiunii constă din comiterea de asemenea acte de execuție (de pildă, într-un omor – cum am văzut) este imposibil să se pretindă acest lucru atunci cînd infracțiunea e definită de legiuitor, precis, că stă nu în actul de execuție el însuși ci în actul de hotărîre care-l precede.

Pentru a putea exista complicitate la hotărîrea de a continua războiul, ar trebui dovedită deci existența unui act și a unei intenții care să ajute luarea hotărîrii, atunci cînd aceasta nu fusese încă luată iar nu a numi actul de executare a acestei hotărîri, după luarea ei.

Dar toată argumentarea domnilor procurori, călărește în acest punct pe confuzia dintre continuarea războiului, la care toți am contribuit, cu actele de execuție în serviciu comandat și hotărîrea acestei continuări, la care nu se constată că am luat parte, ba despre care se pretinde, tot fără a face dovadă, dar pentru a face ca argumentarea să alunece pe alt tărîm – că nici n-ar fi existat.

Nu, Onorată Curte !

Am arătat că hotărîrea continuării războiului este un act determinat, ca și hotărîrea declarării lui, care nu putea fi făcut decît de cel care o avea în sfera atribuțiunilor lui ; și legea definește odată : actul „au hotărît" și specifică două obiecte cărora aceste hotărîri se aplică : declararea și continuarea războiului.

Nu sînt deci două acte distincte ci unul și același act de hotărîre ce revin aceluiași organ.

Hotărîrea continuării prevăzută de legiuitor nu este o voință implicită ci un act anumit al celui competent care implică existența unui moment în care continuarea mecanică a războiului ar putea fi întreruptă printr-o hotărîre executată de ieșire din război.

Pentru aceasta trebuie făcută prealabil dovada putinței ieșiri din război la un moment dat și existența unui act de acest fel.

Această dovadă nu s-a făcut de acuzare.

Și atunci, cu ce am fi complici ?

Dimpotrivă, noi am dovedit că, cel puțin de la un moment dat înainte, presupusa voință implicită de a continua războiul era înlocuită de o voință explicită, dar încadrată în secretele de stat de a ieși din el, ieșire în vederea căreia se făcuseră chiar acte de execuție, acte care au dus efectiv la ieșirea din război, atunci cînd se putea ieși și ai căror executori au recunoscut prin mărturii depuse în fața Curții că le-au săvîrșit cu ajutorul faptelor acuzaților de astăzi.

La ce voință am fi aderat atunci ?

La cea nedovedită de a continua războiul ?

Ori la cea dovedită de a ieși din el ?

Mă opresc, Onorată Curte, aici pentru că mi se pare inutil să mai insist ! **Nu poate fi nimeni complice cu ce nu e!**

Legea nu pedepsește, în definitiv, voința de a continua războiul ci numai actul competent de hotărîre. Precizarea adusă de Legea 291 este deasemeni clară aici.

Adevărul este unul singur și el a fost dovedit !

Hotărîrea de a declara și continua războiul s-a luat de singurul care avea acest drept : mareșalul Antonescu.

La luarea acestor hotărîri nu s-a consultat cu nimeni, nu a cerut nimănui să-l ajute, în afară, poate, a ministrului de externe, cum este firesc ! Bănuiesc că nici cu ministrul său de război din momentul declarării nu s-a consultat, deoarece nu l-am văzut acuzat. Lucru confirmat, de altfel, prin însăși declarația fostului ministru de externe pe care am arătat-o.

În ce privește continuarea războiului, se constată din declarația lui Mihai Antonescu, din 1942, că angajarea grosului armatelor române în Rusia, care a fost interpretată de unii ca o hotărîre a continuării războiului, dar care nu e nici ea decît un act militar de continuare, s-a făcut tot de mareșal, singur, în cadrul unor acorduri de stat major – chiar și fără consultarea ministrului său de externe, care a și protestat fățiș împotriva acestei situații (nu știu cu cîtă îndreptățire reală). Și nu numai fără consultarea, dar chiar împotriva părerii șefului său de stat major, scos din armată pentru aceasta, după cum s-a arătat aici...

Cu atît mai mult s-a făcut consultarea miniștrilor celorlalți și, mai puțin, a subsecretarilor de stat.

Simpla citire a discuției din stenograma aflată la dosar, cu privire la finanțarea armatei române după cucerirea Odessei, discuție în care ministrul de finanțe se vădește în completă ignoranță a intențiilor conducerii statului, ba chiar se plînge de asta, precum și lectura rapoartelor din acea vreme (Nota răspuns contra memoriului Blessing) în care ministrul de finanțe expune situația finanțelor statului, într-un moment în care socotea războiul sfîrșit, confirmă același lucru.

La aceasta se adaugă dovada trasă din faptul că trecerea armatei române operative de peste Nistru, în subsistența germană – așa ca aprovizionarea ei să nu mai constituie o sarcină a finanțelor publice românești – s-a făcut prin convenții militare de stat major (Beker – Șteflea și Hauffe – Tătăranu). Ele dovedesc că Ministerul de Finanțe a rămas cu totul în afară de pregătirea și de săvîrșirea unei asemenea hotărîri. Iar măsurile luate cu privire la situația monetară și la administrarea financiară a regiunilor ocupate s-au făcut direct de conducerea statului, contra părerilor ministrului de finanțe, care s-a opus la schimbarea rublelor ca și la investițiile și prelevările făcute acolo. (O dovadă avem tot în stenograma ședinței din 12 ianuarie 1944, unde se reproșează acest lucru, în discuție, reprezentanților acestui minister). Aceștia au arătat, la timp, prin rapoarte dezvoltate, că acea administrație nu se putea face decît după regulile războiului și

în perspectiva situației de a fi obligați de a da seama de acea administrație, la pace – ceea ce presupunea, de pe atunci, cel puțin ipotetic, preocuparea de a face față unui sfîrșit defavorabil al războiului, a cărui presupunere a fost deasemeni reproșată conducătorilor acestui minister. (Vezi și stenograma ședinței delegației economice din primăvara 1944, în care li se obiectează că vorbesc de „catastrofă" în legătură cu jafurile trupelor nemțești în retragere). Acuzația de complicitate la hotărîrea continuării războiului adusă conducătorilor Ministerului de Finanțe nu poate fi deci susținută, în nici o ipoteză juridică.

Iar în ce privește momentul ieșirii din război din 1944, s-a făcut dovada că hotărîrea ieșirii din război fusese prevăzută încă din 1942, luîndu-se chiar măsuri de execuție diplomatică și militară, din care unele cunoscute Ministerului de Finanțe și la care am participat (depoziția generalului Mardare și Tomoroveanu privitoare la întrunirea din aprilie 1944 la Marele Stat Major).

S-a mai dovedit, în sfîrșit, că, în consfătuirea din 23 august 1944, de la Snagov, în care s-a pretins – tot fără să se fi făcut dovada – că s-ar fi hotărît continuarea războiului, personal nu am asistat (depoziția generalului Davidescu).

În aceste condițiuni, cred că și acuzația de complicitate la hotărîrea continuării trebuie respinsă categoric pentru lipsa elementului esențial al intenției și pentru lipsa de dovadă.

Așa cum trebuie respinsă și acuzația de permitere a intrării armatei germane de către mine atît pentru lipsa militării mele pentru hitlerism, înainte de 6 septembrie 1940 (dovedită pe larg în prima parte), a lipsei răspunderii politice efective (dovedită de maestrul avocat Anibal Teodorescu pentru subsecretarii de stat), a neputinței de a fi permis eu desăvîrșirea unui act petrecut anterior venirii mele la guvern (adresa M.St.M., fila 13, dosar Cancicov) și pe care nefinanțarea nu l-ar fi putut împiedica, chiar dacă s-ar fi dovedit că aș fi făcut-o eu, dar și mai puțin cînd se dovedește că n-am făcut-o !

Colaborarea mea la convențiile în legătură cu ea, avînd alt obiect (și anume, exclusiv, apărarea intereselor românești de relele mai mari pe care le-ar fi cauzat țării prezența acestei armate, prezență care nu depindea de finanțarea română și care nu ar fi fost împiedicată să intre în lipsa acestei finanțări, cum s-a văzut), încadrarea activității mele de subsecretar de stat în art. 1 a, din Legea 312/1945 este imposibilă, cum este imposibilă și încadrarea ei în art. 1 b, din aceeași lege, precum și art. 2 a, din Legea 291/1947, pentru lipsa acelorași elemente.

În aceste condiții, se vede că argumentarea secției a VIII-a care încerca să tragă din participarea Ministerului de Finanțe și a mea la finanțarea armatei germane în perioada anterioară războiului, un argument spre a dovedi militarea mea pentru hitlerism, în sensul art. 1 a, sau măcar contribuția mea militantă la pregătirea sau desăvîrșirea permiterii intrării acestei armate germane pe teritoriul țării, intrare care, la rîndul ei ar fi pus pe conducătorul statului în situația de a declara războiul – este inadmisibilă. A pretinde altceva, ar constitui o gravă denaturare a faptelor cînd e dovedit că nu am dat personal niciodată nici un ordin de finanțare și nici nu am transmis vreunul în perioada antebelică și cînd, chiar ordinele date de ministeri, în acest timp, în legătură cu această pretinsă finanțare nu sînt ordine de finanțare propriu-zisă, ci numai ordine de repartiție către autoritățile românești a unor sume deja aflate la dispoziția armatei germane, în virtutea unor convenții semnate anterior venirii noastre la guvern și pentru plata către autoritățile românești a unor servicii deja efectuate în momentul cînd se dădeau aceste ordine, în virtutea unor convenții încheiate cu acele autorități, tot înaintea venirii noastre la guvern și fără consultarea Ministerului de Finanțe.

Tot atît de puțin admisibilă este afirmația secției a VIII-a că textul art. 1. a. nu ar cere ca element constitutiv răspunderea politică pentru că alte texte ale Legii 312 ar pedepsi alte infracțiuni, în care nu se cere această răspundere.

Acest lucru nu este admisibil logicește, cîtă vreme textul art. 1. a. cere explicit existența acestei răspunderi.

Deasemeni inadmisibilă e argumentarea secției a VII-a care – cu toate că recunoaște că textul art. 1. din Legea 312 vizează expres permiterea inițială a intrării armatei germane pe teritoriul țării (așa cum o cere textul însuși, care vorbește de finanțarea „armatei germane" în general și nu a fiecărui element al ei, și așa cum o cere rațiunea textului, intrarea inițială a armatei germane, putînd singură genera o infracțiune politică cauzatoare a dezastrului țării, prin alienarea libertății ei de acțiune) – argumentează ca și cum această permitere ar constitui o infracțiune continuă, lucru imposibil pentru aceleași motive care s-au expus, cînd s-a cercetat actul hotărîrii continuării, cu prilejul cercetării art. 2. a. din aceeași Lege.

Asta în privința așa-zisei finanțări !

Iar în ce privește activitatea de control a funcționării sistemului plăților, aceeași acuzație este deasemeni absolut inadmisibilă, de vreme ce se dovedește că toate notele, rapoartele etc. ale ministrului meu către conducerea statului și ale mele către ministrul meu, care le-au premers, nu au avut alt obiect decît :

1. Oprirea, îngrădirea și controlul acestei așa-zise finanțări de către autoritățile românești.

2. Utilizarea R.M. aflate în soldul BNR, provenite de pe urma acestei operații, pentru nevoile statului român, transformînd astfel așa-zisa finanțare a armatei germane într-o finanțare a nevoilor proprii.

3. Cererea și obținerea din partea nemților de acoperiri speciale a efortului de finanțare făcut pentru ei, cu mărfuri achiziționate pe credit de la ei de statul român.

4. Acoperirea cu aur și devize libere către BNR a emisiunilor făcute (aparent) în favoarea lor.

Și cînd se dovedește că acest sistem de măsuri a dat rezultate, transformînd o situație amenințată să devină catastrofală într-o situație favorabilă pentru țară, nemaiîntîlnită nicăieri în cursul războiului și care sub nici un raport nu poate constitui un dezastru pentru țară.

Toate aceste lucruri au fost examinate de domnul procuror anchetator al Cabinetului XII Instrucție pe baza tuturor actelor pe care le-a avut la dispoziție și din care a reținut numai ceea ce i-a părut suficient ca să formeze convingerea (și care se află la dosar), – dînd în acest sens o ordonanță de neurmărire în care recunoaște toate cele de mai sus, precum și partea pe care am avut-o la crearea sistemului expus, întemeiate, toate, numai pe acte, fără să fi fost nevoie de citarea nici unui martor.

N-o mai citesc.

Ea rezumă cele expuse aici pe larg și reprezintă, chiar fără autoritate de lucru judecat, în privința faptelor expuse, un element de constatare materială a celor expuse pînă aici."

(Text reprodus din ETHOS, nr. 4, 1983.
Redactori : Ioan Cușa și Virgil Ierunca).

IOAN CUȘA

Despre Ioan Cușa, noi, cei de aici, nu sîntem în măsură să facem aprecieri. Chiar dacă ne-am încumeta, folosind afirmațiile altora, am greși cu siguranță. Întreaga lui activitate și-a desfășurat-o la Paris, în Franța, din 1948 pînă în 1981. Ne propunem deci, să relatăm numai originea și începuturile sale în România.

S-a născut în Macedonia, la 19 mai 1925, în comuna Gramaticova, regiunea Vodena, Grecia de azi. Făcea parte dintr-o familie de nobili păstori, fărșiroți transhumanți, avînd originea lor îndepărtată în sudul Albaniei. Pe atunci, în acele vremuri, aromânii, urmași ai latinității balcanice, formau mase compacte în sate și orașe bine închegate. Păstori, din tată în fiu, cutreierau munții Albaniei, Gramostei și Pindului. Erau vestiți însă, și prin comerțul desfășurat cu ajutorul caravanelor de catîri, prin meseriile practicate cu atîta pricepere. În căutare de locuri mai blînde, pentru turmele lor, se producea la fărșiroți fenomentul de transhumanță, din munții Albaniei în Tesalia, la iernatic. Cu timpul, o parte din familiile transhumante au rămas în aceste locuri, unde existau consîngeni și mai ales posibilități de corespondență cu zona munților Pind, o adevărată republică aromânească de păstori.

Acestea erau meleagurile natale, pe care el însă, nu le-a cunoscut. Avea doar patru ani cînd familia sa, la fel ca multe alte familii de aromâni, luau drumul exodului. Sosirea unui mare grup de refugiați greci din Asia Mică, cu ocazia schimbului de populație stabilit de tratatul de la Laussane, cînd se punea capăt războiului dintre Turcia și Grecia, a generat aprige naționalisme.

Cea mai mare parte din acești refugiați au fost așezați în Macedonia. Aromânii din Vodena, Veria și Meglenia au fost cei mai afectați. Crescători de oi, s-au trezit,

dintr-o dată, lipsiți de izlazuri pentru păşunat ; acestea le-au fost confiscate, cu toate că munții și pășunile fuseseră cumpărate de aromâni de la foștii proprietari, beii turci.

Exodul a început în anul 1925. Tatăl său, Mita Anastase Cușa, fiul celnicului Anastase Cușa din Gramaticova, a făcut parte din delegația aromânilor sosită în România la 1 februarie 1925. Grupul de aromâni din Gramaticova, din care făcea parte și familia lui Ioan, Mita A. Cușa fiind conducătorul grupului, a sosit în 1928.

Copilăria deci, clasele primare, le-a petrecut în Dobrogea de sud, Cadrilater adică, în satul Cioban-Cuius, comuna Casim, județul Caliacra. Lipsurile de tot felul, inerente pe undeva, caracteristice însă oricărui început, nu au afectat această copilărie. Dimpotrivă, amintirile sale din copilărie, așa cum a fost, aveau să-l urmărească tot timpul. Își va aminti cu plăcere de ele, le va întruchipa apoi în scrierile sale. Se va înscrie la liceul comercial din Bazargic, o tradiție, de altfel, mulți aromâni în Macedonia se înscriau la un liceu de acest profil, Salonic de pildă.

Nu l-a putut termina însă, a venit anul 1940, cele două județe : Caliacra și Durostor, din sudul Dobrogei, au intrat în componența Bulgariei. A urmat o nouă colonizare, o ședere temporară în Karaomer — Negru Vodă — în fine, stabilirea definitivă, pentru familia sa, în comuna Ferdinand — Mihail Kogălniceanu.

Dobrogea, cu alte cuvinte, i-a fost copilăria, Dobrogea o va cînta mai tîrziu în poemele sale. Se înscrie la Liceul comercial din Constanța, continuîndu-și studiile întrerupte la Bazargic. Dragostea lui către carte îl face apoi să ia drumul Bucureștiului, la Academia Comercială. Țara se afla într-o perioadă dificilă din nou, era după 1945, cînd se instaura „regimul democrat popular", cu manevrele politice de atunci, cu persecuțiile fățișe pentru toți cei care aveau idealuri patriotice sau alte idei contrare cu regimul impus din afară.

În 1948 se decide : părăsește, cu un alt grup de tineri țara, prin Banat, Jugoslavia, greutăți, închisori, Austria, iarăși închisori, în fine, Germania și în sfîrșit, Franța.

O nouă viață, cu lipsuri evident, dar continuarea studiilor, Strasbourg, om de afaceri, renunță, tipografie, patron, președinte al Compagnie Française d'Impression a Evry, reviste, Prodromos, Ethos, ctitor de carte.

Își creează un refugiu, departe de Paris, la Eygalières, în Provence, sub culmile Alpilor, aproape de soarele Mediteranei, o reședință a lui și a prietenilor săi. Peisajul și relieful localității semăna cu cel din Dobrogea, cu Macedonia copilăriei. Exista la Ioan o nostalgie a locurilor dragi. Ioan avea țara cu el, Paul Barbă Neagră, prietenul său, își aducea aminte de cuvintele sale, atunci cînd îi spunea :

„Mie foame de Țară !
Mi-e sete de-o noapte
pierdut printre vii".

Lui M. F. Enescu, într-o vară, în automobil cu el și cu Demostene Nacu, de la Paris la Freiburg, într-o vară, mărturisindu-i, a exclamat : „Mi-e dor de coasă și de acasă !".

Iar într-o scrisoare, singura, de altfel, pe care o posed de la el îmi scria :

„Am fost foarte emoționat. M-am gîndit cu tristețe că am putea trece unul pe lîngă altul fără să ne recunoaștem.

Haine vremuri. Te-am închipuit hoinărind pe aceleași străzi ca și mine acum 30 de ani (!) pe același mal de mare și oare ? — cu aceleași năzuințI și vreri. Și mi-a fost dor, tare dor, de toți ai mei, de voi pe care nici nu v-am cunoscut.

Așa a fost să fie...".

Avea de gînd, începuse, de altfel, într-un turn special construit, să realizeze o mare bibliotecă a exilului, un centru al diasporei ; nu a putut să-l realizeze... la 21 mai 1981 s-a stins din viață...

Despre realizările sale acolo, departe de țară, avînd-o cu el, însă, mereu și oriunde, au scris alții, oameni de cultură, români sau francezi. După moartea sa, un grup de prieteni au alcătuit un volum omagiu.

Din lipsă de spațiu tipografic am selectat însă, din acest volum, numai o parte din cele scrise acolo. Criteriul de selectare al autorilor prezentați a fost doar cel legat de rezonanța numelui, pentru cititorul român, nu și cel legat de valoarea cuvintelor remarcabile și de suflet.

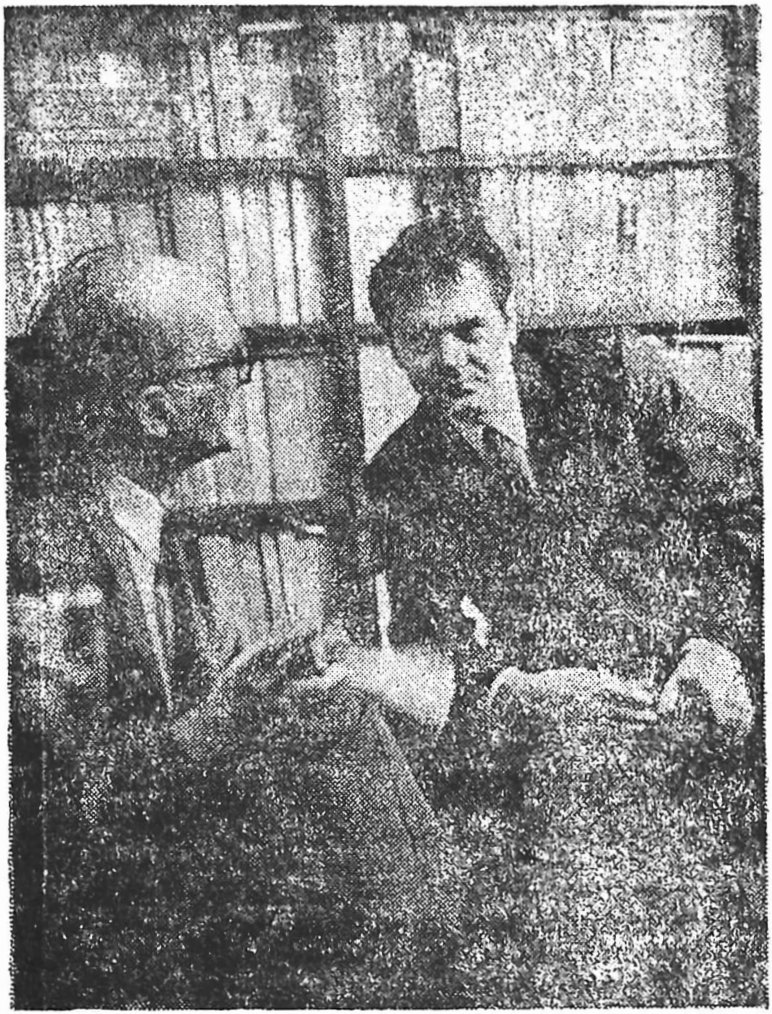

Mircea Eliade împreună cu Ioan Cușa în apartamentul din Montmartre (Paris, 1970).

MIRCEA ELIADE

Pagini despre IOAN CUȘA

...Deschizînd mapa cu scrisori și diverse notițe din acele luni privirile mi se opresc de-asupra paginii pe jumătate decolorată (rămăsese, o vară întreagă, în dreptul ferestrei). Reușesc să descifrez : „Entuziasmul lui Ioan. Ca o pădure de aramă !, repetă. Ca o pădure din basme...".

Îmi aduc încă aminte de seara aceea, prelungită mult după miezul nopții. Împreună cu alți colegi francezi, Ioan Cușa fusese invitat la Chicago, ca să se familiarizeze cu ultimele progrese realizate în tehnica imprimeriei. Venise, de asemenea, ca să ne cunoască apartamentul, și biblioteca și dacă-ar rămîne timp, să viziteze o parte din Campus. Dar plecase prea tîrziu de la hotelul lui din centru, și a ajuns în Woodlawn Avenue pe întuneric. Din fericire. Pentru că șoferul îl plimbase prin Midway, cu farurile puternice, galbene-roșietice, luminînd arborii înalți, de-o parte și de alta a șoselei. „Ca o pădure de aramă", cum spunea el. N-a uitat niciodată priveliștea aceea. De-atunci, pentru Ioan, Campusul Universității din Chicago făcea parte dintr-un peisaj fabulos : o pădure de stejari...

I-am amintit :

— Lîngă Sibiu, lîngă Sibiu, prin lunci,
numai stejarii vor mai fi și-atunci !

Păcat că mulți stejari sînt pe ducă, am adăugat ; îi așteaptă și pe ei soarta ulmilor. Și îmi amintesc cu ce tristețe m-a ascultat povestindu-i. Acum vreo 20 de ani, ulmii din Woodlawn Avenue crescuseră atît de înalți, și ramurile lor se întindeau atît de departe, încît, vara, își

împreunau coroanele deasupra străzii. Dar a apărut acel teribil parazit și cîțiva ani în urmă ulmii s-au stins, unul după altul. Azi, au dispărut. Au dispărut ca specie, adaug, în toată America de Nord.

De tristețe, de oboseală (la Paris era acum 3:00 dimineața), și-a aprins o altă țigară. Nu-i lăsasem timp să viziteze „apartamentul", cum ar fi vrut s-o facă, pe loc. Restaurantul Universității, îi spun, se închide înainte de 9:00. Trecem drumul și pătrundem în Quadrangle Club tocmai la timp ca să putem comanda cina. Îi place atît de mult intrarea cu lespezi vechi, scara de piatră, sala de mese înaltă și largă, cu ferestrele spre grădină, încît ne spune că va veni odată cu Ileana. „Vom locui aici, la Quadrangle Club, vom închiria o mașină și vom vizita împreună orașul...". Dar anii treceau, și tot amînau. Apoi Ioan s-a îmbolnăvit ! N-a apucat să vină și să locuiască în Quadrangle Club, decît Ileana, singură, în toamna 1981 și primăvara 1982. (N-am îndrăznit să-i arătăm masa la care am cinat în acea seară ascultîndu-l pe Ioan vorbindu-ne despre visul lui : să înalțe, la Eygalières, un turn, în care va instala biblioteca ; o încăpere vastă, cu rafturi multe, ca să aibă loc și cărțile altora, bunăoară o parte din biblioteca mea. Cu timpul, s-ar putea alcătui un Centru de cercetări util, în primul rînd, celor interesați de literatura românească).

Ne-am întors în apartamentul nostru, și cu toate că ora Parisului trecuse de 4:30 dimineața, s-ar fi spus că oboseala lui Ioan dispăruse ca prin farmec. Era, ca de obicei, posedat de daimon-ul lui : cărțile scriitorilor români din exil. A repetat misterios : Lîngă Sibiu, lîngă Sibiu, prin lunci... Apoi, fericit : — Nu vor dura numai stejarii... L-am convins pe Cioran să-i retipărească „Lacrimi și Sfinți" !... Și, între noi, – căci e un secret, nu știu ce reacție va avea Cioran, dar sper să adun într-un volum o parte din articolele lui publicate în „Vremea", în anii 1933—1938. Am găsit pe cineva care va reuși să copieze cu mîna, toate aceste texte. Eu nu le cunosc, cum nu le cunoaște nimeni din generația mea. Dar îmi închipui cum sînt.

— Sînt excepționale, l-am întrerupt.

Adusese un pachet cu „Noaptea de Sânziene", pe care o editase — de fapt a cules-o el, cu mîna lui. Îi cerusem cinci exemplare din volumul II. Dar, probabil, cel pe care îl rugase să-i pregătească pachetul nu înțelesese bine, căci nu adusese decît volumul I. Și-a stăpînit cu greu dezamăgirea, aprinzînd o țigară. Și schimbă repede vorba.

— Ce alte versuri de Lucian Blaga îți mai plac ? Te întreb pentru că nu te-am auzit niciodată recitînd versuri. Îmi place să te ascult recitînd versuri românești. Și, poate, la o șezătoare...

— Din păcate, l-am întrerupt, eu n-am memoria versurilor. Din adolescență —, am tot încercat să memorez măcar cîteva poezii favorite : Luceafărul și altele. N-am reușit. Din Blaga, nu mai mi-aduc aminte decît cîteva fragmente. Bunăoară :

Stă în codru fără slavă
Mare pasăre bolnavă
Naltă stă sub cerul mic
Și n-o vindecă nimic.
Numai rouă dac-ar bea
Cu cenușă, scrum de stea...
Și pe urmă ?

M-am ridicat brusc, am căutat repede cartea, și i-am citit ultimele două versuri :

Se tot uită-n sus bolnavă
La cea stea peste dumbravă.

N-am păstrat toate agendele vechi, în care însemnam întîlnirile cu prietenii și numele celor pe care îi cunoscusem în acea zi. Nu știm deci, cînd și unde ne-am întîlnit. Ioan, însă își aducea bine aminte. Se întorsese de la Strasbourg și luase parte la o „șezătoare literară" unde citisem și eu o nuvelă. Îmi spunea, pe atunci, așa cum mi-a spus mulți ani, „Profesorul". Eram — desigur —, cel mai în vîrstă. Dar mai era ceva : pentru Ioan Cușa eram unul din ultimii reprezentanți ai generației mele, **singura generație norocoasă din istoria României moderne.** Aflase din reviste vechi, din amintirile altora, mai bătrîni, despre cursurile lui Nae Ionescu, despre simpozioanele organizate de „Criterion", despre Mircea Vulcănescu, Dan Botta, C. Noica și atîția alții. Îl fermecase li-

bertatea de care ne-am bucurat noi, și mai ales faptul că, în pofida deosebirilor de opinii, majoritatea scriitorilor și filosofilor din acea generație acceptau să colaboreze la aceleași reviste.

Cînd a izbutit să-și mărească tipografia și a început să tipărească texte românești, planurile de viitor ale lui Ioan Cușa păreau că urmăresc acest lucru : să refacă la Paris văzduhul în care crescuse generația mea. De aceea, cu atîtea eforturi și atîta cheltuială, publicase revistele Prodromos și acum în urmă, Ethos ; de aceea publica atîtea cărți românești. Și, în același timp, nu uitase pe scriitorii din țară. Îi citea, îi întîlnea de cîte ori se abăteau prin Paris, îi invita la masă, îi ajuta în toate chipurile. Ca și cum ar fi încercat să evite ruptura între cele două sectoare ale literaturii românești.

Acest om dîrz și sincer, care nu și-a ascuns niciodată credințele și convingerile, era de o rară bunătate, iar generozitatea și discreția lui fără egal. Nu numai că iubea poezia ; era el însuși poet. Dar îi plăcea să vorbească despre alții, să le recite poemele, să le editeze cărțile. Cînd îl ascultam vorbindu-mi despre planurile lui editoriale, aveam impresia că se trudește să ridice în Occident temeliile unei culturi românești bine structurate. Îl exaspera gîndul că ne prezentăm izolați și în chip sporadic, că nu apărem ceea ce sîntem : o cultură complexă și originală, cu atîția scriitori de seamă, și filosofi, și istorici, și artiști. Ar fi vrut — și sînt convins că ar fi făcut-o — dacă ar fi trăit ar fi vrut să tipărească un întreg corpus al literaturii românești de peste hotare.

*

De-abia în august 1977 am petrecut două zile la Eygalières. Ioan mi-a arătat turnul de piatră pe care începuse să-l zidească, el singur cu mîinile lui (și tot el căuta și aduna prin dealurile din împrejurimi, pietrele care i se păreau potrivite). Cînd am revenit, la începutul lui august 1987, turnul era înălțat, în bibliotecă fusese adusă o masă lungă masivă din lemn, o parte din cărți, zăceau așezate în teancuri pe podea, în așteptarea rafturilor. Acolo, în turn, am scris o bună parte din „Nouăsprezece trandafiri", carte pe care le-am dedicat-o lor. În amurg, auzeam pașii

cailor călcînd domol pe pietriș, și ieșeam la balcon ca să-i admir ; Ileana și Ioan se îndreptau călări, amîndoi înalți, frumoși, spre drumul de țară care urca către coline.

Una din bucuriile pe care ni le-a dăruit viața, lui Christinel și mie, au fost acele săptămîni din august, pe care le-am petrecut la Eygalières. Ferma se lărgise și cei 800 de arbori plantați în ultimii ani creșteau fără grabă parcă s-ar fi temut să nu deștepte furia mistralului. Îi spuneam lui Cioran, pe care Ioan și Ileana îl tot îmbiau să petreacă o săptămînă la Eygalières :

— Vino, că are să-ți placă. E ca la Yasnaia Poliana. Îți mai aduci aminte ce-mi spuneai în mansarda mea din strada Melodiei, prin 1933 ? Că după Paradis (unde riscai să te plictisești), singurul loc pe pămînt unde ți-ar fi plăcut să trăiești era Yasnaia Poliana ?...

Apoi, în primăvara 1979, am aflat la Chicago, că Ioan suferise o operație. Dar cînd, cîteva luni în urmă, a venit să ne întîmpine la aeroportul Charles de Gaulle, mi s-a părut același ; plin de viață, robust, optimist. În august eram din nou la Eygalières. Surpriza : acel măslin bătrîn (cîte sute de ani ?) care îi plăcuse atît de mult Ilenei și pe care Ioan i-l dăruise ; l-au plantat chiar la marginea terasei din fața casei.

Ca de obicei, făceam lungi excursii. Răsfoiesc însemnările din acea vară și găsesc o broșură ilustrată : Village de Borries, Gorde. Pe coperta broșurii notasem cu creionul: „16 august. Pentru prima dată Ioan mi s-a părut obosit". Dar am uitat repede. Ioan și Ileana ne-au vorbit cu atîta entuziasm de Rothenburg, încît am hotărît să-l vizităm împreună în a doua jumătate a lunii septembrie. Ileana a izbutit să găsească locuri la hotel și să rezerve o masă la un restaurant celebru din apropiere. La 22 septembrie am luat avionul pentru Frankfurt și de acolo, în mașina închiriată de Ioan, cîteva ceasuri pînă la Rothenburg, unde ajungem pe seară.

Nu voi transcrie aici pagina lirică din Jurnal. Nu voi evoca acel apartament somptuos și vetust, pe care Ioan ni-l rezervase la Eisenhof, hotel din secolul XVIII. Camera noastră de dormit, scriam, „e desprinsă dintr-un film istoric". Am plecat toți patru să ne plimbăm pe străzile acestui oraș fără pereche în lume ; Ioan mi s-a părut mai obosit.

— Mă tot dor oasele, mi-a răspuns zîmbind. Trebuie să mai iau două aspirine.

Apoi a schimbat vorba. Doar la masă, de abia s-a atins de mîncare. Mi-a explicat că e normal, după ce fusese operat. (Intestinele au și ele rostul lor, a adăugat. Dacă le reduci la o treime...).

*

Și apoi, ce s-a întîmplat ? Cum s-a întîmplat ? Aflasem încă de la Chicago că e bolnav, că a fost internat în clinica doctorului Bloncourt, bunul și vechiul lui prieten, cu care se împrietenise în anii studenției. Cînd l-am întîlnit la Paris, în iulie 1980, m-a lovit paloarea și slăbiciunea lui. Dar știam că începuse un nou tratament, adus din Spania și apoi credeam cu toți în miraculoasa lui vitalitate. Mi-a arătat, fericit, primul exemplar din „Nouăsprezece trandafiri". În august ne-am dus la Eygalières ; la început șovăisem, dar Ileana ne-a asigurat că prezența noastră îl va stimula. Într-adevăr, după cîteva zile, așa am avut și noi impresia. Deși nu se mai hrănea decît cu lichide, și foarte puțină carne, Ioan era bine dispus, făcea glume, ne povestea amintiri din adolescență. Speram toți într-o îmbunătățire.

Dar odată, în amurg, l-am găsit trist, gînditor, așezat pe banca de sub teiul uriaș, bătrîn de 400 de ani.

— E greu, frate Mircea, mi-a șoptit. E foarte greu !... Era destul să-l privești ca să înțelegi cît suferă.

L-am mai revăzut la Paris, în septembrie. Ne invitase la masă în apartamentul lor. Atunci am cunoscut pe François Cochet, colaboratorul și prietenul lui, cu care Ioan dezvoltase vasta și eleganta lor Imprimerie. Sărbătoream ultima noastră întîlnire la Paris. În cîteva zile ne reîntorceam la Chicago. Ioan părea mai alert ca la Eygalières. S-ar fi spus că tratamentul începe să-și arate rezultatele. Dar ne-am înșelat.

Apoi, la 21 mai 1981, am primit telefonul de la Paris, de care ne era teamă...

...M-am tot întrebat de atunci de ce repet mereu cele două ultime versuri :

Se tot uită-n sus bolnavă
La cea stea peste dumbravă...

E. M. CIORAN

Dispariția lui Ioan Cușa este o nedreptate și aproape o provocare. Luîndu-l atît de devreme pe acest muritor care iubea intens viața, **Moartea** s-a dezonorat pe ea însăși.

Cu toții sîntem mai mult sau mai puțin mulțumiți că trăim ; el era mai mult decît noi, și aceasta se observa în gesturile și în cuvintele sale, în alura și în privirea sa.

Prin generozitatea sa, prin mania de a face **Binele,** prin oroarea de orice nedreptate, mă făcea să mă gîndesc la un Don Quijote pozitiv, capabil să convertească iluzia în realitate și s-o facă viabilă. În numele prieteniei, nu ar fi ezitat să-și asume orice risc, pînă la epuizare. Acesta era secretul unei vitalități, paradoxal inapte demoniacului, dar cu trăsături esențiale a tot ceea ce se cheamă viață.

Cu o tristețe înspăimîntată am aflat ce amenințare atîrna asupra zilelor sale și ce luptă avea de dus ; un entuziast față în față cu iremediabilul. Ascunzîndu-și disperarea, el a știut, în ciuda temperamentului său vulcanic, să ne dea o lecție de supremă ținută. A fost lovit încet, perfid, și această lovitură a **Destinului** te dezgustă și să trăiești și să mori.

VIRGIL IERUNCA

IOAN CUȘA

E greu de conceput exilul fără Ioan Cușa.

Mai ales că, de la o vreme, unitatea (în diversitate) care impunea exilul ca un spațiu privilegiat al unui refuz istoric, al responsabilității împărtășite, a intrat în confuzia umbrelor, în ambiguitatea comportamentului. Azi nu mai putem vorbi de un exil ci de exilați. Această metamorfoză negativă își are, credem, două principii : pe de o parte au sosit — iscoade ale netrebniciei — împresurătorii, secondați, printr-o ironie nefastă, de veleitarii care-și închipuie că exilul începe cu ei ; pe de altă parte, timpul și trecerea lui au cristalizat ceea ce exilul suporta, prin forța lucrurilor — insulele de toleranță, de puținătate morală și intelectuală. Acum și aici joacă într-o „horă a unirii" contrariilor aceste componente ce ofilesc exilul ca tot. Ce se face — și se va face — de acum înainte va fi opera nu a exilului ci a unor exilați.

Printre aceștia Ioan Cușa întruchipa referința vie, exemplară. Apelul la acțiune și la un stil de a fi prezent îl găseau întotdeauna deschis, iar drumul cu el era mai drept decît dreptatea.

Ne-am înțeles dintru început în toate opțiunile de cumpănă. În vremea stalinismului integral, cînd țara era ferecată, dar — mai ales — după relativa perioadă de așazisă „liberalizare", cînd am hotărît apariția „Ethos"-ului pentru a ne vesti nouă și celor care aveau urechi de auzit că adevăratul exil începea tocmai în momentul cînd dialecticienii de la București propovăduiau „înfrățirea". (Înfrățire pe care cîțiva intelectuali români au consacrat-o

prin colaborationism, din vanitate, inconștiență sau interese meschine). Ne-am înțeles tot atît de bine atunci cînd am fost fericiți să primim cu brațele deschise — într-o inedită ipostază — pe scriitorii și cărturarii pentru care exilul însemna o modalitate nouă de a lupta împotriva imposturii din țară. Și asta, în pofida partizanismelor oarbe, a sărăciei de viziune politică și morală — ele continuă și azi – mutilînd exilul de unitatea lui inițială și transformîndu-l într-un accident de patimi.

Ioan Cușa era înzestrat cu toate acele calități care fac dintr-un exilat un ins responsabil față de situația lui de a fi înrădăcinat în România reală peste opreliștea relativă a hotarului.

Ioan Cușa a înțeles că lucrînd în cultură, cu luciditate, politicul poate dobîndi acea dimensiune care-i transcede limitele aparenței. Publicațiile pe care le-a scos, editura pe care a înființat-o — și care ar fi putut deveni, dincolo de nenoroc, o ctitorie fără seamăn — mărturisesc pentru voința lui de a da exilului chipul lui adevărat de onoare și de faptă.

Cu aceeași luciditate el n-a exilat exilul îngrădindu-l geografic. A înțeles — ceea ce mulți refuză să înțeleagă — că există un exil extern (al nostru celor de aici), dar și unul intern (al celor de dincolo) și că numai pe puntea întîlnirii dintre aici și acolo — într-o comuniune spirituală și morală — putem feri ființa românească de tiranie și logocrația totalitară care încearcă s-o desființeze.

Există o etică a felului de a servi ființa românească și Ioan Cușa a servit-o cu generozitate risipitoare. Poet de talent, el nu și-a cheltuit nici-o silință pentru sine. Ci numai pentru ceilalți, într-o permanentă rigoare a dăruirii.

Dublă rigoare deoarece a rezistat totdeauna la echivocul dintre bunele sentimente și legile de nuanță ale creației. E plin exilul românesc de oameni cu bune sentimente dar gestul politic al culturii nu se zămislește prin improvizație, prin interjecție sau simplă apostrofă. Aspru — as-

primea lui avea ceva din enigma severă a Dobrogei de unde venea — cu scriitorii de șezătoare, cu retorii de ateneu popular, cu ziariștii-ciuperci, cu politicienii de vocație și de vocale, cu fanaticii întîrziați, el era, în primul rînd aspru cu sine, cinstind — prin distanță — singura bogăție a exilului : demnitatea cuvîntului și aristocrația secretă a libertății.

Cititor de carte și de atitudine, Ioan Cușa a fost cum se spune — simplu — un om de ispravă și de bine.

Plecarea lui dintre noi este un dezastru de singurătate.

Notă

Textele despre Ioan Cușa ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Virgil Ierunca au fost reproduse din volumul „Ioan Cușa". Volumul îngrijit de Duiliu Sfintesco a fost realizat de cîțiva prieteni în 1984.

Traducerea textului domnului Emil Cioran din limba franceză îi aparține doamnei Elena Culețu.

IOAN CUȘA

Întîmpinare pentru o istorie personală

Lui Emil Cioran închinare. Fratelui de cîndva, fratelui de acum, mai mare sau mai mic, această dureroasă poveste din partea unui mic (O, foarte mic, mic de tot și poate și mai mic) macedonean.

Încîntătorii munți, din moștenite amintiri revin
ca dintr-o lume de năluci
cu turme mari și cu dușmani albani
cu ghegani cruzi
cu greci sau turci...
O ! Macedonie,
atol de românime !
Spurcate legi te-au împărțit
la greci turciți
ghegani-albani
Bulgari și sîrbi
la zar te-au împărțit
ca straele săracului demult.

*
* *

Străbunii mei armâni, necunoscuți luptători
armatoli neeruțători
celnici înfrățiți cu păstori
Străbunii mei :

un bunic decapitat tîlhărește
la mijloc de noapte
la mijloc de sat
șapte copii bunicii a lăsat.
Era în o mie nouă sute cinci
Macedonia se umpluse de ură
Macedonia se umpluse de milă
Macedonia se umpluse de cînt :
„Era noapte și-era lună
și-avdzăi nâ boați râmănă.
— Nnicu lăi nnicu căra s'acrești
a grecu s'nu llu -agârșești..."
o noapte grea peste Pind s'a lăsat
ȚARA DE-ACASĂ TĂCEA.

*

Războaie au venit, războaie au trecut
noi am ars sub cenușe dăinuind
Limba și legea.
Am ars dedesuptul istoriei
neștiuți.
Mai tîrziu mulți am fugit
către Țara de-acasă
Alții au rămas în Pind
Toți apărînd aceeași lege, același pămînt
cruci semănînd
de oameni dârji
peste tot și oricînd

*
* *

Era în o mie nouă sute douăzecișinouă
Țara de-acasă ne primise șașiu.
Rânduieli așezate venirea noastrâ'ncurca.

Dobrogea, Dobrogea ne adăpostea
Într-o gară pustie : Nebi-Cuius se chema.

(Așa se numeau pe atunci dobrogenele sate botezate de turci. Ah, cât le-am iubit, mai târziu cînd oile pășteam. Deli-Orman — nebune păduri —, Tatargea, Casim, Cioban-Cuius, Ezibei, Cara Omer, Isarlâc, Caragi sau Arman).

Și crivățul, rusul, prin vagoane sufla.
Batalioane române de jandarmi ne păzeau.
Nici ei nu știau
Cine sîntem
Ce vrem
Ordin de la cârmuire aveau
Aveam atunci patru ani.
Nasturii-dauriți pe mantiile jandarmilor
drept întâe imagine în memorie încrustau.
Femeile cerșeau pe la porțile vagoanelor
Pâine pentru copii, jandarmilor cereau
Copiii mureau
Bărbații furau
prin moșiile din jur
porumbi uscați
Jandarmii trăgeau
bulgarii trăgeau
turcii trăgeau
ȚARA DE-ACASĂ NE PRIMEA.

„Părinteasca dimândare
Nă sprigiură cu focu mari
Frați de mumă și di tată
Noi armâni di eta toată...".

Așa cîntau ai mei
istoria lor povestind

Cântări demult
sau de ieri
Bătrînii plîngeau cântînd
Noi ascultam tremurînd.
Țara de-acasă ne primea în vagoane de frig
Jandarmii beau țuică păzind.
„Nnicu Ilăi nnicu căra s'acrești
a grecu s-nu Ilu-agărșești".
Mai tîrziu am aflat
că era cântarea bunicului meu decapitat.
Dar la Nebi-Cuius greci nu erau
Jandarmii români ne păzeau...
Cu cine te bați
Cu cine te lupți ?
Toate în mintea alor mei se'ncurcau.
Studenți armâni de la București au venit
Iscălituri au strîns
degete de femei pe hîrtie au pus
bătrînii rîdeau
nu știau
de „amprente digitale"
sau alte năzbîtii de care studenții vorbeau
Crăciunul se apropia
Crăciunul venea
Noi în frigul vagoanelor îl așteptam
ȚARA DE-ACASĂ NE PRIMEA.

Am poposit deci
descălecători noi
Prin case părăsite de turci
Câte un ceaun vechiu
câte un ibric
Câte o rogojină roasă de timp
la gura cuptorului de lut
am găsit

Geamiile cu minareturi strâmbe
şcoli le-am făcut
Bulgarii aveau pământ
bulgarii aveau oi
bulgarii aveau cai
Noi n'aveam nimic
n'aveam nici învăţători.
ŢARA DE-ACASĂ NE PRIMEA.

„O, îmi aduc bine aminte
Era în decembrie cu reci morminte"
Culegeam prin cîmpi înghețați
ciocani de porumb
paie prin miriști, bulgăre strângeam
era o iarnă
dobrogeană
cu flori de gheață
pe bășica de porc drept geam.
Sete și foame în inimi strângeam.
Așa a început istoria noastră
acasă venind.

Cumpâna

În cinstea lui Ion Barbu

O zăpezi !
ce borangic
nins pe deal la Bazargic
ce taifasuri și nopți lungi
ce bărboase fețe de turci
ce lulele
ce tutun...
cum să fac să vi le spun !
Tîrgul mic de la Arman
mirosea a bairam
a lokum
a baclava
zaiafet și salhana...

Deadu Beciu, un bulgar
hâtru, spân și grădinar
ciapic chior și chel și bun
cu taraba de tutun
cataifuri și susan
pentru nopți de ramadan
și burtoși haini geambași
hoți de cai și bulibași
harapnice de curea
vătămate'n seu de mia
tătari scurți cu ochi subțiri
pe albi cai scoși din ceiri
aldămașuri de boiari
la pazar de armăsari...
și mirosul înăcrit
de rînced uleiu cleit

Cumpăna

În cinstea privighetorilor dobrogene și a bătrînului Măcin.

O, măiestrie a ciocului tău mic
făcut anume duhul să măsoare
ca aurarul în cântare mici
tu cântărești în gîtul tău cântare.

Savante triluri descompuse până
la Komma limită, nasc în cascadă
și se lungesc spre-a lumii albă lână
în taina primăverii când se scaldă

ce visuri încă neajunse plângi
ce bucurii la miezul nopții numeri
sau cauți primăvara din anțărț ?...

și mânăstirea din Măcin strămoșul
cupole rotunjește să te-asculte
când prin tufișuri și pădure trece
fudul, sălbatic și gătit Cucoșul.

Totul adastă a bucurii și nuntă
Iar Dobrogea întinsă ca o fată
Lungindu-și coapsa'n apa mării multă
Sub licurici de aur se desfată.

*
* *

Două poeme ale lui Ioan Cușa, descoperite, printre ultimele lui însemnări, de poetul Dumitru Bacu, colaborator al său, vin să întregească stihurile lui Ioan, multe dintre ele pierdute, vin mai ales să demonstreze chemarea sa către poezie.

Vis burgund !

Aș pleca departe'n istorie
către vreun țărm burgund
cu robi îmbătați de lăptosul must
cu roabe călcînd strugurii grei
în copăi de stejar mirositor

Să zac
La gura unei butii bătrâne
într-un pat odihnitor
Să uit de tot
dar mai cu seamă
de mine
Și ca Ioan, fiul tunetului
să zăresc ce va să fie
N-am fost ales
și-am plîns ca un rege învins
ca un rege pers la Salamina.

Să zac precum un domnitor burgund
Moștenitor al regelui dac
La gura unei butii bătrîne
dar pline
cu un vin odihnitor
Să uit de tot
dar mai
cu seamă de mine.

Resemnare

De ce n-am gândit întîi
la ceea ce știam ? tu ești,
Ah ! moartea mea, a ta, a lui
Din începutul cel dintâi, Tu ești !
Cum te-am uitat ?

Ca vierme-n fructa de alun
În fiecare zi-ți faci drum
prin oarbe cărnuri
undelemn
prin largi artere te faci ghem
prin vine mici ca un îndemn
Tu singură ești, ca un semn
de permanență
Cum te-am uitat ?

Ah ! n-am uitat ce nu știam
Era așa de clar (pourtant)
Ba da ! din cînd în cînd
la ore mici
mic luminiș de licurici
s-a strecurat încet, încet
pînă la zisul înțelept.

Și te-am simțit, da, te-am simțit
cum îți făceai drum nelipsit
prin mine tot
Prin pași mărunți
te strecurai
și perii deveneau cărunți

Era numai la ore mici
Cînd apăreau prin porii mici
greţoase lacrimi, licurici
tu-mi făceai semn. Şi n-am ghicit
că erai TU
Cum te-am uitat ?
Teribil zeu răzbunător şi clar
la aldămaşuri de pazar
m-ai invitat
Eu te-am uitat ?

Sporeai în mine zi de zi
Eu conjugam verbul a şti
A şti ştire, a şti ştire, a şti ştire
Iar Tu lucrai
Eu nu ştiam
Dar Tu ştiai
A FI, FIRE.

MIRCEA ELIADE

PELERINA

Îl recunoscu de departe. Purta aceeași pelerină scurtă, învechită cu două petece simetric și provocator cîrpite pe umeri, ca și cum ar fi vrut să ascundă urma epoleților. (Dar Pantelimon știa acum că pelerinele cu epoleți nu făcuseră parte din uniformele armatei române ; cel puțin, nu în secolul nostru, îl asigurase Ulieru. Se vor fi purtat altădată, poate în epoca feudală. Și dacă s-ar putea dovedi că pecetele ascund cu adevărat urmele epoleților, adăugase Ulieru, după o pauză, vreau să spun : dacă s-ar putea dovedi, cu mijloace moderne, științifice, atunci ar fi grav ! ... Se întrerupse și-l privise lung. – De cînd îl cunoști ? – Eu ? Nu-l cunosc. Habar n-am cine e, nici cum îl cheamă. Ți-am vorbit de pelerina lui pentru că m-au impresionat cele două petece. Ți-am spus : păreau cusute, exact pe umeri, ca niște epoleți... – Destul de suspect, îl întrerupse Ulieru. Și dacă s-ar putea dovedi cu precizie, prin mijloace științifice, ar putea fi chiar foarte grav. Cred că înțelegi de ce... Pantelimon înălțase încurcat din umeri. – Nu, spuse, nu înțeleg. – Pentru că, în acest caz, pelerina a fost sigur furată. Furată de la Muzeul Armatei... Și totuși, adăugă gînditor, spui că nu-l cunoști... – L-am văzut doar de două sau trei ori, ieșind de la Alimentara Mătăsari. El ieșea, și eu mă îndreptam spre intrarea B. Mă duceam să cumpăr niște mezeluri...).

De data aceasta micșoră pasul ca să-i poată privi cu atenție pelerina. Nu se înșelase : petecele erau cusute exact pe locul și pe măsura epoleților. Poate privirile, sau zîmbetul lui îl încurajase, pentru că se opri brusc la un pas de el.

– Vă rog, dacă nu vă supărați, îmi puteți spune în ce an sîntem ?

– Nouăsprezece mai, răspunse Pantelimon.

– Nu, nu m-ați înțeles. Nouăsprezece mai, asta știam. Dar anul ? În ce an sîntem ?

Pantelimon se trase ușor spre zid, lăsînd să treacă o femeie cu un copil de mînă.

– 1969 ! 19 mai 1969.

– Așa credeam și eu, exclamă celălalt. Pot spune chiar că eram convins : 1969. Și cu toate acestea, sînt unii oameni care cred contrariul. Ca să fiu mai precis : sînt oameni care pretind că sîntem în 1966 ! Mi-au arătat chiar ziare. Le-am citit cu cea mai mare atenție : trebuie să recunosc că erau ziare din martie, aprilie și mai 1966.

– Nu înțeleg, spuse Pantelimon, zîmbind încurcat.

– Vă rog să mă credeți, continuă celălalt scuturîndu-și pelerina cu un gest surprinzător de tineresc. Sînt un om serios, am, cum se spune, capul pe umeri. Dar în fața evidenței, a ziarelor, vreau să spun, a trebuit să mă înclin...

– Ce fel de ziare ? întrebă Pantelimon.

– Ziarul nostru cel mai popular : Scînteia. Îl citesc în fiecare zi. Scînteia de azi dimineață am citit-o de la primul la ultimul rînd.

– Ei și ? îl întrerupse nervos Pantelimon dîndu-și seama că mai mulți trecători se opriseră lîngă ei și-i ascultau. Am citit-o și eu, și tot de la primul la ultimul rînd...

– Da, dar ziarul de care vorbesc mă asigură că sîntem în mai 1966 !

Poate o fi fost un număr vechi, interveni un tînăr cu șapca trasă adînc pe frunte pînă în dreptul sprîncenelor.

– Da, dar vedeți..., se pregăti să-i explice scuturîndu-și din nou pelerina, parcă ar fi vrut s-o arunce peste umeri, adunînd-o întreagă pe spate.

– Despre ce e vorba ?, întrebă cineva de lîngă zid, fără să-și scoată țigarea din gură, înaintînd încet spre Pantelimon.

– Tovarășul susține că sîntem în 1966...

– Îmi dați voie, tovarășe ; n-am susținut asta. Mi-am permis doar să vă întreb în ce an sîntem. Mai precis, am vrut să mă conving că nu mă înșel cînd afirm că sîntem în 1969, deși...

– Deși ?

Își scoase țigarea dintre dinți, și vorba părea acum schimbată, aproape severă.

– Deși, cum spuneam, ziarul pe care l-am citit azi dimineață, Scînteia, vreau să spun, indică precis : 19 mai 1966. Și nu e pentru prima dată. Acum trei zile și de două ori săptămîna trecută, și mai înainte, toată luna aprilie, Scînteia pe care am primit-o și am citit-o eu indica, fără excepție, anul 1966 !

– Se întîmplă, vorbi cineva. Am un prieten la Slatina, și mi-a arătat și el, le-am văzut cu ochii mei... Numere din Scînteia... Toate erau din 1966...

– Era din provincie, îl întrerupse cineva. Slatina e un oraș frumos, dar e provincie...

Cîțiva încercară să rîdă. Pantelimon se simți atins pe braț, și întoarse capul. Bătrînul îi zîmbea cu înțeles.

– Ar trebui să te repezi și d-ta pînă la Slatina, spuse. Poate te trezești din nou în anul 1966. Și...

Dar îi întîlni privirile, îl văzu cum trage cu sete din țigare, și tăcu, zîmbind încurcat.

– Nu vă mai astîmpărați ! șuieră printre dinți, strivind țigarea cu piciorul. Vă țineți de prostii. În loc să vă vedeți de treabă...

2

Cînd o jumătate de ceas în urmă, ieși de la Alimentară, îl găsi rezemat cu spatele de zid, așteptîndu-l.

– Pantelimon, îl întrebă, de cînd îl cunoști pe Zevedei ? Pantelimon înghiți cu greu și-și trecu pachetul în cealaltă mînă.

– Nu-l cunosc. Nici nu știam că-l cheamă Zevedei. L-am zărit de vreo două, trei ori, și m-au frapat petecele de la pelerină : parcă ar fi fost cîrpite pe locul epoleților. Dar, cum spune directorul nostru, tovarășul Ulieru, armata română n-a cunoscut pelerine cu epoleți. De aceea e suspect... Poate, în epoca feudală...

– Lasă epoca feudală, îl întrerupse celălalt. De ce spuneai că e suspect ?

– Pentru că, așa cum spune tovarășul Ulieru, dacă s-ar putea dovedi cu certitudine, prin mijloace științifice, vreau să spun, dacă s-ar putea dovedi că petecele au fost cîrpite pe locul epoleților, atunci pelerina este sigur furată de la Muzeul Armatei.

– Asta e altă mîncare de pește, vorbi celălalt scoțîndu-și pachetul cu țigări. Lasă în pace Muzeul Armatei. De cînd îl cunoști pe Zevedei ?

Pantelimon își trecu pachetul în mîna stîngă. Dar se răzgîndi repede și, apucîndu-l cu mîna dreaptă, se trase spre zid.

– V-am spus. L-am cunoscut acum o jumătate de ceas. Mă duceam la Alimentară pentru niște mezeluri, și el m-a oprit, și m-a întrebat : Vă rog, dacă nu vă supărați, îmi puteți spune în ce an sîntem ? Și i-am răspuns...

Pantelimon își înălță brusc fruntea și zîmbi.

– Nu înțelesesem, credeam că mă întreabă de zi, si i-am răspuns : 19 mai. Dar el m-a întrerupt : Nu, spuse, știu și eu că sîntem în 19 mai. Dar, anul ? În ce an sîntem ?...

– În ce an sîntem ? repetă celălalt zîmbind. Și d-ta n-ai bănuit nimic ?

Pantelimon se apropie și mai mult de zid.

– Am crezut că poate nu-i în toate mințile sau că...

– Adică, ce vrei să spui cu asta ? Că i s-a întîmplat ceva ? Că a fost amestecat în vreo afacere suspectă și că, în sfîrșit, de-acolo i se trag toate ?

– Cam așa ceva, sau poate că... în sfîrșit... înțelegi ce vreau să spun.

Celălalt zîmbi din nou, apoi își aprinse absent țigarea.

– Dar de ce în 1966 ? întreabă privindu-l cu pleoapele brusc, și sever, apropiate. Nu ți s-a părut suspect că Zevedei a precizat : 1966, și nu un alt an, bunăoară 1956 sau 1960 ?

– Nu, recunoscu timid Pantelimon. Acum, că-mi spuneți d-stră, parcă mi se pare și mie suspect. Căci, în fond de ce 1966 ?...

Celălalt izbucni în rîs.

– Prea mă crezi prost, tovarășe.

Pantelimon păli, și încercă zadarnic să zîmbească.

– Eu ? începu. De ce să vă cred cum spuneți D-stră ?... Eu...

Dar se întrerupse, văzînd apropiindu-se foarte grăbit, aproape în fugă, pe tînărul cu șapca trasă pe frunte.

– Plecase de-acasă, șopti gîfîind. Plecase cu cinci minute înainte.

– De la nr. 13 ?

– Nu, de la 13 bis.

– Atunci te-a păcălit din nou. Ți-am spus că la 13 bis... Dar, în sfîrșit, deocamdată nu are importanță.

Apoi, întorcîndu-se brusc spre Pantelimon.

– De unde știai de Muzeul Armatei ?

– Eu ? Nu știu nimic.

– Tovarășe Pantelimon, vorbi celălalt printre dinți, eu sînt un om bun de felul meu, dar...

Pantelimon își plecă umerii, și se lipi de zid.

– Directorul nostru, de la Administrație, tovarășul Ulieru, mi-a atras atenția și mi-a spus : Dacă s-ar putea dovedi cu precizie, prin mijloace științifice moderne, că în locul petecelor...

– Bine, bine, asta mi-ai mai spus-o. Dar de ce Muzeul Armatei ?

– Tovarășul director, Ulieru, spunea că e grav, pentru că era o piesă de muzeu. Cu alte cuvinte, era o piesă furată de la Muzeul Armatei.

Celălalt își scoase țigarea și-l întrerupse clătinînd de cîteva ori mîna foarte aproape de obrazul lui Pantelimon.

– Dar dacă ai înțeles asta, cum de n-ai înțeles legătura cu 1966 ? Căci Zevedei ți-a vorbit de 1966, iar nu de 1960 sau 1956 !

Îl privi din nou, cu pleoapele mult apropiate, apoi șuieră printre dinți.

– Prea ne credeți proști, tovarășe !

– Eu, tovarășe ? exclamă Pantelimon lipindu-și mîna liberă de piept.

– Nu vă mai astîmpărați !

Apoi întorcîndu-se brusc către tînărul cu șapcă.

– Ce era cu Slatina ? Îl cunoaște cineva ?

– E de la aceeași secție cu Făinaru. Se referea la chestia din septembrie.

– Atunci e suspect...

– Așa spunea și Făinaru. De aceea...

– Bine, am înțeles !, îl întrerupse privindu-l amenințător în adîncul ochilor.

3

Ca în fiecare zi, cîteva minute înainte de ora prînzului, se îndreptă spre biroul lui Ulieru. Dar în fața ascensorului îl întîmpină dactilografa.

– Nu vă urcați degeaba, că astăzi n-a venit. Treburi, adăugă zîmbind. 20 mai, 21 mai, și așa mai departe...

Lui Pantelimon i se păru că dactilografa încercase să clipească din ochiul stîng, și roși, încurcat.

– Înțeleg, spuse și se îndreptă spre ușă.

Dar după cîțiva pași se întoarse și întrebă coborînd glasul :

– Este ceva special ? Vreau să spun, 20 sau 21 mai, au vreo semnificație specială ?

Dactilografa îl privi din nou, mirată, și de data aceasta Pantelimon nu se mai îndoi : tînăra clipea într-adevăr cu înțeles, din ochiul stîng.

– Depinde de oraș, spuse. În anumite orașe de provincie 20 mai e mai important decît 21 mai...

– Orașe de provincie, repetă visător Pantelimon. Ce curios ! Aseară, nu știu nici eu bine de ce, mă gîndeam la orașele de provincie. La Slatina, bunăoară...

Ca și cum nu l-ar fi auzit, tînăra zîmbi și, clătinînd scurt din cap, îi întoarse spatele.

În ziua următoare, Pantelimon se hotărîse să dejuneze în laborator. Desfăcuse pachetul cu mezeluri și se pregătea să destupe o sticlă de bere, cînd în ușă apăru Ulieru.

– Te-ai și întors ?, îl întîmpină Pantelimon cu bucurie. Atunci mergem la cantină...

Și pentru că Ulieru tăcea, privindu-l preocupat, destupă sticla de bere, umplu un pahar și i-l întinse.

– De unde știai că am fost la Slatina ? îl întrebă Ulieru după ce sorbi cu grije cîteva înghițituri.

Pantelimon tresări surprins.

– Ai fost la Slatina ? Să mă trăsnească Dumnezeu dacă am știut ceva !

– Atunci de ce i-ai spus dactilografei că orașul D-tale favorit e Slatina ? De ce tocmai Slatina, unde mă aflam eu ? Și pentru că sîntem prieteni și am încredere în d-ta, îți pot spune că fusesem trimis într-o inspecție...

– Întîi și întîi, n-am spus că Slatina e orașul meu favorit. Nici nu-l cunosc. N-am fost niciodată la Slatina. I-am spus doar că, cu o seară înainte, mă gîndeam, nu știu nici eu bine de ce, mă gîndeam la orașele de provincie, bunăoară, la Slatina.

– Dar de ce tocmai la Slatina ? îl întrerupse Ulieru căutîndu-i privirile.

Pantelimon ridică încurcat din umeri.

– Pentru că, n-am apucat să-ți spun, pentru că, în sfîrșit, alaltăieri, îndreptîndu-mă către Alimentară, m-am întîlnit din nou cu individul acela cu pelerină, știi care... Tipul despre care spuneai că dacă s-ar putea dovedi cu precizie...

Ulieru se apropie în vîrful picioarelor de ușă și o deschise brusc, privi în dreapta și în stînga, apoi se întoarse și se reașeză pe scaun.

– Cred că nu e în toate mințile, continuă Pantelimon.

– Ai vorbit cu el ?

– Doar cîteva cuvinte. N-am apucat să-i vorbesc mai mult, pentru că... E o poveste întreagă.

– Dar ți-a spus el ceva despre Slatina ?

– Nu el. Se adunase acolo, pe trotuar, un grup întreg, și cineva, nu mai mi-aduc bine aminte cine, a spus că și la Slatina apare Scînteia cu data, să spunem, de 19 mai 1966 în loc de, cum ar trebui, 19 mai 1969. Să vezi cum a fost...

Ascultîndu-l, Ulieru își trecea la răstimpuri batista pe frunte. Apoi o ascundea rușinat în buzunar și începea să-și frece mîinile.

– Ar putea fi foarte grav, rosti în cele din urmă. M-ai băgat, – recunosc, fără să vrei, – ne-ai băgat pe amîndoi într-o încurcătură din care Dumnezeu știe cine are să ne scoată.

– Dar de ce e atît de grav ? întrebă tulburat Pantelimon.

– Pentru că individul acela foarte suspect, individul cu pelerină, a adus vorba de ziarele din 1966.

– Dar ce s-a întîmplat în 1966 ?

Ulieru se ridică brusc și deschise din nou ușa, privind pînă în fundul coridorului.

– Bună, bună ! strigă, fluturîndu-și mîna.

Apoi își apropie scaunul de al lui Pantelimon și continuă în șoaptă.

– Să vorbim mai încet, că Petrescu doi s-a întors să-și verifice aparatele....

Se întrerupse și răsuflă adînc.

– Ce s-a întîmplat în 1966 ? S-au întîmplat multe. În orice caz, în 1966 era mai bine ca acum, în 1969. Și atunci, înțelegi, dacă oamenii citesc ziarele din mai 1966 cînd noi, de fapt sîntem în mai 1969... E, în orice caz, ceva subversiv. E împotriva statului...

Se întrerupse o clipă, întoarse capul spre ușă, făcu un semn, și continuă, ridicînd glasul.

– Este împotriva așezării noastre socialiste. Întîlnești saboteuri în orice întreprindere. Nu e de mirare. Dușmanul de clasă nu renunță la privilegiile pe care, pe bună dreptate, partidul și poporul...

Ușa se deschise și în prag apăru Ioanichie Petrescu. Intră, cu tabachera deschisă, îmbiindu-i.

– Știu, știu bine că nu fumați, dar eu, în orice caz, vă pun la încercare...

Apoi întorcîndu-se către Ulieru.

– Cum decurge ancheta, tovarășe inginer ?

– N-a fost anchetă, răspunse Ulieru încercînd să pară detașat, aproape plictisit. Am fost în misiune de control. Totul decurge conform planului...

Ioanichie Petrescu îl privea, zîmbind ironic.

– Și cu toate acestea, n-am livrat nici 20% din comenzile noastre.

– Au să livreze, au să livreze totul conform planului... Dar mie mi-e foame, adăugă ridicîndu-se brusc. Și cum nu mă prea împac cu mezelurile, mă duc la cantină.

– Azi au ciorbă de fasole, preciză Petrescu continuînd să zîmbească.

Lăsă să treacă un răstimp, jucîndu-se absent cu tabachera, apoi, fără să-l privească, se adresă lui Pantelimon.

– Nu știam că-l cunoști pe Năstase...

Pantelimon tocmai sfîrșise de desfăcut pachetul cu mezeluri.

– Nu cred că-l cunosc. Cine e Năstase ?

– Ai stat mult de vorbă cu el alaltăieri, în fața Alimentarei Mătăsari. Să știi că e un element foarte capabil. Și un om integru. Poți să ai toată încrederea în el. Dar, adăugă căutîndu-i privirile, pentru că sîntem numai noi doi, îți pot spune că l-ai cam dezamăgit.

– Eu ? Exclamă Pantelimon ducîndu-și mîna la piept.

– Dumneata. Ai fost reticent, parcă ți-ar fi fost frică de el. Nu i-ai spus nimic de legăturile d-tale cu Zevedei, de cînd îl cunoști, și celelalte...

Pantelimon înghiți cu greu, și apucînd paharul lui Ulieru, dădu peste cap restul de bere.

– Dacă ți-e sete, continuă Petrescu, vino la mine, în laborator. Am întotdeauna o sticlă de bere rece.

– Nu, mulțumesc, nu mi-e sete. Dar pentru că veni vorba de tovarășul Năstase și de individul cu pelerină...

– Asta e mania lui, a lui Zevedei, îl întrerupse Petrescu : să poarte pelerina lui unchiu-său, colonelul.

– Tovarășul Ulieru bănuia că a furat-o de la Muzeul Armatei.

– Nu, n-a furat-o. Unchiu-său, colonelul, a fost în armata austro-ungară. A murit foarte bătrîn, aproape centenar, la sfîrșitul războiului. Dar Zevedei e un om ciudat : vrea să se distingă de popor, și atunci recurge la orice semn distinctiv...

Pantelimon prinse curaj, și începu să-și așeze mezelurile pe o farfurie de plastic.

– În fond, ține să se declare pe față dușman de clasă...

– Cam așa ceva, spuse Petrescu deschizînd tabachera. Dreptul lui.

– Dreptul lui ? se miră Pantelimon. Într-o societate socialistă ca a noastră ?

– Așa a crezut el. Și a tras consecințele. Știi și d-ta că a stat 15 ani la închisoare ; 15 ani, pînă a fost grațiat.

Pantelimon mușcase cu spor dintr-o felie de parizer, și se trudea acum s-o mestece cît mai repede. Ioanichie Petrescu îl privea zîmbind.

– Și dacă a fost grațiat, continuă după o pauză, nu mai poate fi arestat pentru că poartă pelerina lui unchiu-su... Dar, vezi, că nu se astîmpără. Are dreptate Năstase : sînt unii oameni care, oricîte li s-ar întîmpla în viață, nu se astîmpără.

Treptat, Pantelimon se lumină la față.

— De aia întreabă în ce an sîntem, spuse.

– Exact. Și de aceea l-ai decepționat pe Năstase, încercînd să te prefaci...

– Eu ? exclamă Pantelimon cu oarecare greutate, căci avea gura plină.

Petrescu rîse cu poftă și apoi brusc, se hotărî și alese o țigare din tabacheră.

– Una, străină, cu filtru ; pentru zile mari... Da, d-ta, reluă calm, cu un glas neutru. Ai încercat să joci rolul tînărului naiv și cu capul în nori, cînd noi toți te cunoaștem, și te apreciem ca pe un element strălucit, de încredere și de viitor.

– Nu înțeleg, spuse Pantelimon. Să mă trăsnească Dumnezeu dacă înțeleg la ce faceți aluzie.

– Răspundea-i ca și cum nu l-ai fi cunoscut pe Zevedei...

– Dar nu-l cunosc.

– Dă-mi voie, te rog, îl întrerupse Petrescu ridicînd brațul în aer. Ca și cum nu l-ai fi cunoscut, iar, pe de altă parte, te prefăceai că nu înțelegi legătura cu anul 1966.

– Acum înțeleg, mărturisi Pantelimon cu un aer de triumf. Foarte probabil, 1966 este anul cînd a fost grațiat...

Ioanichie Petrescu îl privi cîteva clipe în tăcere, fumînd absent.

– Recunosc că ești mare meșter, știi să-ți ascunzi jocul. Dreptul d-tale, adăugă, regăsindu-și zîmbetul. Dar dacă n-o știai, ți-o spun eu : Zevedei a fost grațiat, ca toți ceilalți, în 1964. O știe toată lumea...

4

Ca de obicei cînd vecinii ascultau programul de nouă seara, Pantelimon își propti coatele pe birou, își înfundă degetele în urechi și, cu încăpățînare, continuă lectura. De cîte ori întîlnea un nume străin, îl silabisea de mai multe ori, cu glas tare. Celebrul fiziolog englez John A. Davenport... Da-ven-port. Da-ven...

Dar auzise semnalul bine știut – cele cinci bătăi în ușă, cu o scurtă pauză după a treia ciocănitură – și se grăbi să deschidă.

– Ar trebui să te căsătorești și d-ta, ca toți tinerii de viitor, spuse Ulieru. Ai avea și d-ta televizor, ai asculta programul de la nouă seara...

Apoi coborînd brusc glasul, adăugă :

– Hai să bem o bere.

După ce traversară bulevardul, Ulieru îl întrebă :

– Ce ți-a spus Petrescu doi după ce-am plecat eu ?

Îl asculta atent, întorcînd la răstimpuri capul, să vadă dacă sînt singuri. Tîrziu, se opri din mers și răsuflă lung, adînc, de mai multe ori.

– Va să zică, știe și el ceva. Știe cel puțin două lucruri : întîi că la Slatina e fierbere mare de cînd cu explozia de la fabrica de cerneală. Și, al doilea, știe rezultatul anchetei...

Tăcu brusc, ridicînd ca din întîmplare capul către o fereastră deschisă, de la etajul trei. Pantelimon îi urmări privirile, apoi porniră amîndoi deodată, grăbind pasul.

– Adică ? îndrăzni să-l întrebe tîrziu.

– Știe și el că în urma anchetei, s-a descoperit originea cernelii cu care se tipăreau pînă acum vreo două, trei săptămîni, numerele din **Scînteia** fals datate februarie și martie 1966.

– Va să zică, exclamă Pantelimon, Zevedei avea dreptate !

– Vorbește mai încet, îl întrerupse Ulieru. Omul d-tale avea dreptate pentru că numerele apocrife există : le-am văzut și eu. Le-am văzut la Slatina.

– Și ?... întrebă emoționat Pantelimon.

– Nu înțeleg nimic, dar, evident, eu nu știu mare lucru. Știu doar ce mi s-a spus : că este la mijloc un complot vast și foarte inteligent organizat... Mare ghinion !, exclamă după un răstimp.

Se apropie de bordura trotuarului și scuipă, cu furie, de mai multe ori.

– Mare ghinion ! Și pentru mine, că am fost trimis la Slatina, și pentru d-ta, că te-a interesat o pelerină cu petece în dreptul epoleților, și ai intrat pe mîna lui Năstase. Orice am face de aici înainte, sîntem amîndoi suspecți. Ai văzut pe Petrescu doi ? A mai venit vreodată la d-ta, așa, din senin, la ora prînzului ?

– Nu cred.

– Asta, pentru că m-a zărit cînd am deschis ușa...

Pantelimon călca cu privirile în caldarîm, absent, preocupat.

– Dar nu înțeleg de ce fel de complot ar putea fi vorba, murmură după o lungă tăcere.

– Nu înțeleg nici eu. Cei care au cumpărat edițiile – tirajul real, din 1966, și edițiile apocrife, din 1969, – spun că textele sînt aproape identice. Doar cîteva modificări, de altfel fără însemnătate, și multe greșeli de tipar, mai multe ca de obicei...

– Atunci ?

– Ei spun că e complot. Deocamdată se silesc să descopere pe toți cei care primesc asemenea exemplare antedatate. Căci ajung cu poșta de dimineață, odată cu exemplarele ediției curente. Dar, evident, oamenii au prins de

veste și le ascund, poate chiar le distrug... Deși, pe de altă parte, adăugă după o nouă pauză, am auzit că în unele orașe de provincie se vînd la bursa neagră...

Cu mare atenție, au pipăit amîndoi banca, să vadă dacă e bine uscată, apoi s-au așezat, tăcuți.

– E curios, e cît se poate de curios, șopti Pantelimon mai mult pentru sine.

Ezită o clipă, apoi continuă cu un glas ferm.

– Vreau să spun, curios tip de complot... Să reproducă numere întregi din **Scînteia,** avînd totuși grija să le antedateze cu trei ani, adică să le denunțe singuri că sînt apocrife...

– Așa îmi spuneam și eu. Dar dacă organizatorii complotului vor să transmită mesagii în toată țara, nu puteau găsi un mijloc mai sigur decît să le trimită prin chiar organul partidului.

– Bine, dar acum, odată descoperiți, nu mai au nici o șansă. Exemplarele vor fi controlate, unul cîte unul, înainte de a fi expediate.

– Nu poți controla, în fiecare noapte, zeci de mii de exemplare. Ai paraliza circulația ziarului... În plus, exemplarele apocrife apar neregulat, uneori două, trei zile în șir, apoi deloc, o săptămînă întreagă...

Tăcu brusc, își frecă nervos mîinile, apoi spuse, încet, privind bordura trotuarului.

– Ar trebui să te însori, să ai și d-ta o familie, să-ți cumperi televizor. Ești tînăr. Să nu ajungi ca mine, adăugă.

Răsuflă adînc, obosit, și întoarse capul spre Pantelimon.

– Tot ce ți-am spus adineauri, nu le-am aflat la Slatina. Mi le-a spus Năstase, astă-seară. A venit la mine, și mi le-a spus. Ca să-mi cîștige încrederea, pretinde el. Și, evident, m-a descusut, m-a întrebat tot ce e în lună și în soare, dar m-a întrebat mai ales despre d-ta, de cînd te cunosc, și celelalte... Iar la plecare mi-a mai spus ceva. Mi-a spus că te așteaptă mîine, la el, la birou, către ora prînzului. Să n-ai nici o grijă, a adăugat, că dacă te va reține ceva mai mult, va telefona chiar el, acolo unde trebuie...

5

Plouase din nou, toată dimineața, și, odată ajuns în stradă, Pantelimon cercetă neliniștit cerul. Își ridică gulerul macferlanului, își înfundă bascul pînă la urechi și porni cu pas repede. Dar peste cîteva minute ploaia se înteți și fu nevoit să-și deschidă umbrela. Se prefăcea că nu remarcă zîmbetele trecătorilor, întorcînd capul ca să-l privească, aproape alergînd zgribulit sub jumătatea de umbrelă – dar știa că roșise. Ajuns la cîteva case de numărul 4 se hotărî brusc și închise umbrela.

– Ești ud leoarcă, tovarășe, exclamă Năstase cînd îl văzu intrînd. Să nu răcești. Poate ar fi bine să iei o aspirină. Dacă nu ai la îndemînă, îți dau eu.

– Nu, mulțumesc, nu cred că va fi nevoie. Nu răcesc atît de ușor.

Rezemîndu-se de speteaza fotoliului, Năstase îl privi ironic și totuși afabil, aproape cu simpatie.

– Am auzit numai bine despre d-ta, începu brusc. Îndeosebi directorul d-tale, tovarășul Ulieru, te ridică în slava cerului. Spunea că ești pe cale de a face o mare descoperire. Nu știu ce substanță care, în caz că...

Pantelimon zîmbi încurcat.

– Da, e în legătură cu una din materiile prime... Dar, vedeți, e oarecum delicat... Într-un anumit fel, e un secret de stat...

– Știu, de aceea nici nu insist... D-ta fumezi ? îl întrebă scoțînd din buzunar un pachet de țigări.

– Nu, mulțumesc. N-am fumat niciodată.

– Bine faci... Știi de ce te-am chemat ? îl întrebă privindu-l în ochi.

– Mi-a spus aseară tovarășul Ulieru.

– Ce ți-a spus ?

– Mi-a spus să mă prezint la biroul d-stră pe la ora prînzului. Iar dacă mă veți reține...

– Nu ți-a spus tot. De altfel nici nu mă așteptam să-ți spună tot. Să venim, deci, la esențial.

Înghiți cu sete fumul, apoi continuă, fără să scoată țigarea din gură.

– Esențialul, pentru noi, nu este povestea pe care ai auzit-o de la Zevedei. Esențialul, pentru noi, este legătura, de care ai pomenit și d-ta, acum trei zile, legătura între explozia de la fabrica de cerneluri din Slatina, tipografia clandestină unde se imprimă numerele false din **Scînteia** și, mai ales, subliniez : mai ales, incidentul de la Muzeul Armatei, tot din 1966, incident care a dus la procesul sub-directorului. Cunoști detaliile, nu ți le mai amintesc... Dar, adăugă scoțînd țigarea din gură și plecîndu-se puțin deasupra biroului, cu privirile în ochii lui Pantelimon, d-ta mai știi și altceva... Bunăoară, continuă după o scurtă pauză, bunăoară, formula vopselelor prin care au fost alterate culorile cîtorva uniforme din secolul XIX. Subdirectorul muzeului spunea : „modificări", dar de fapt erau falsuri, pentru că au fost schimbate radical culorile originale. Or, s-a dovedit la anchetă, substanțele întrebuințate nu se puteau obține, în 1966, decît din două locuri : la fabrica de cerneală din Slatina, și la laboratorul unde lucrai d-ta atunci, în 1966.

Își stinse țigarea, strivind-o îndelung, fără grabă, în scrumieră.

– De aceea te-am chemat, reluă tîrziu. Din scurta convorbire de acum patru zile, mi-am dat seama că ai remarcat și d-ta legătura. De-atunci, am mai aflat multe alte lucruri... Acum, că știi ce ne interesează... începe de unde vrei d-ta.

Pantelimon își dădu deodată seama că zîmbește, și se răsuci încurcat pe scaun.

– Dacă v-aș spune adevărul, începu brusc, cu glasul ferm, ați crede că sînt ori prost, ori nebun – și mi-aș pierde slujba, aș fi trimis la munca de jos. Dar eu tot vi-l spun, pentru că n-am încotro. Adevărul este că acum trei ani, în 1966, eu lucram tot la proiectul de care v-am spus, cel în legătură cu materiile prime. Sînt pur și simplu nul în chimia cernelurilor. Iar despre schimbarea culorilor anumitor uniforme de la Muzeul Armatei, aud de asta pentru prima oară astăzi, de la d-stră. În ce privește explozia de la Slatina, știu doar ce mi-a spus aseară tovarășul Ulieru.

– Nu m-ai înțeles bine, îl întrerupse, aproape sever, Năstase. Eu n-am spus că ai fost implicat, direct, în pregătirea cernelurilor. Ți-am amintit, doar, că ai lucrat într-un laborator unde se puteau fabrica asemenea cerneluri. Nu numai că ai lucrat acolo, dar printre colegii și colegele d-tale de laborator se afla și o anumită tînără, foarte frumoasă, care...

Pantelimon se îmbujoră.

– A fost greșeala mea, spuse. Nu eram făcuți unul pentru altul, și ne-am despărțit.

– Nu, nu mă refeream la asta. Îți aminteam doar că tînăra chimistă locuia în strada Luceafărului numărul 13, iar la 13 bis locuia Zevedei...

Pantelimon înghiți de mai multe ori, cu efort, ca și cum ar fi încercat zadarnic să-și recapete glasul.

– E greu de crezut că nu l-ai întîlnit niciodată pe Zevedei...

– Și totuși acesta este adevărul, izbucni Pantelimon. Nu l-am întîlnit !

– Să admitem și asta, continuă calm Năstase. Dar este de neînchipuit că n-ai aflat nimic din tot ce se lucra, și se vorbea, în celelalte secții, bunăoară în laboratoarele cernelurilor...

– V-am spus, sînt nul în chimia cernelurilor.

– Și totuși, colega d-tale, domnișoara Sanda Irineu, lucra în secția cerneluri.

Pantelimon ridică încurcat din umeri.

– Cînd eram singuri, spuse, nu discutam niciodată probleme de chimie.

– Dar cînd erați în grup ? La cantină, bunăoară, sau în excursia pe care ați făcut-o, cu alți doisprezece colegi și colege, în Munții Neamțului, în vara 1966 ?

– Atunci am fost ultima oară împreună, vorbi grav Pantelimon ridicînd fruntea. Cînd ne-am întors la București, nu mai era nimic între noi.

– Și nu te-a frapat nimic din tot ce se vorbise și se discutase atunci ? Nu-ți mai aduci nimic aminte ? Bunăoară, de doctorul Magheru, care a fost apoi transferat la Slatina ? Colegii d-tale spun că erați prieteni...

– Nu eram prieteni. De altfel, dacă vreți să cunoașteți adevărul, din cauza lui m-am despărțit de Alexandra...

Năstase continua să-l privească, clătinînd încet capul.

– Și cu toate acestea, d-ta n-ai rupt definitiv legăturile cu tovarășa Irineu. Îi scriai la răstimpuri...

– Cărți poștale ilustrate, zîmbi Pantelimon, căci făcea colecție...

– Anul trecut i-ai trimis chiar o carte...

– Era o broșură în limba germană, știam că o interesează... Am voit să-i fac plăcere.

– Dar nu i-a mai ajuns, continuă Năstase, pentru că, între timp, tovarășa Irineu schimbase din nou adresa. A fost trimisă în misiune în Suedia, și a rămas acolo...

Pantelimon păli, își trecu mîna prin păr și începu să-și șteargă picăturile de ploaie, parcă atunci le-ar fi simțit pentru întîia dată.

– Nu știai că a rămas în Suedia ?

– Nu, răspunse absent Pantelimon.

Apoi își privi mîna udă, și o lăsă stînjenit pe genunchi.

– Dacă ți-a rămas părul ud, atunci răcești la sigur, spuse Năstase ridicîndu-se. Să-ți dau o aspirină.

Pantelimon o înghiți supus și goli pe nerăsuflate paharul cu apă.

– Mulțumesc, spuse așezînd paharul în colțul biroului.

– Dar știi, nu s-a împăcat cu clima din Suedia, și a plecat mai departe. Mult mai departe... Se pare că s-a stabilit în Uganda...

6

După ce ascultă convorbirea înregistrată la magnetofon, Ghibercea întoarse capul și-l întrebă :

– De ce i-ai spus că s-a stabilit în Uganda ?

– Așa, la întîmplare, să văd cum va reacționa.

– A reacționat cum nu se putea mai bine... Ori nu știe nimic, și atunci, vorba lui, e prost ; ori își ascunde atît de bine jocul încît, tot vorba lui, ar putea fi pe jumătate nebun...

Tăcu, înălțînd capul, și-și opri privirile în tavan.

– Timpul trece, edițiile clandestine apar, e adevărat, la intervale neregulate, și noi am rămas exact acolo de unde am pornit acum trei luni, cînd am descoperit primul număr apocrif.

Năstase își corectă poziția pe scaun, apoi, văzînd că tăcerea se prelungește, îndrăzni.

Permiteți, tovarășe colonel, tot am aflat cîte ceva.

– Bunăoară ?

– Bunăoară, legătura între Slatina și Muzeul Armatei...

– Măcar dacă am putea fi siguri că există o legătură...

– ...Sau, că modificările introduse în text, și mai ales greșelile de tipar, alcătuiesc un cod, prin care se transmit mesagii...

Ghibercea își întoarse încet fotoliul spre fereastră, continuînd să examineze atent tavanul.

– Modificări introduse în text, repetă el rar. Cea mai importantă este și cea mai misterioasă : „Visători din toate țările, uniți-vă !". Sau, cum spui, mai ales greșeli de tipar : „providență" în loc de „proveniență", „confuzie" în loc de „difuzie" și altele la fel. Cele mai multe, cu o literă în minus sau două litere în plus...

– Conform codului, sugeră timid Năstase.

– Dar după trei luni, serviciile speciale încă n-au descifrat codul.

Năstase își corectă din nou poziția pe scaun.

– Știm, cel puțin, că se transmit mesagii unor anumite grupuri subversive; foarte probabil, se organizează acte de sabotaj sau, și mai probabil, se pregătește un complot...

Ghibercea își întoarse hotărît fotoliul spre Năstase, și-l privi lung, pe sub sprîncene.

– Știi foarte bine, tovarășe, că dacă există dușmani de clasă și se comit acte criminale de sabotaj, nu s-a remarcat nici o schimbare în ultimele trei luni. Totul se petrece ca și cum numerele apocrife n-ar exista, sau n-ar circula. Este, sigur, o acțiune clandestină împotriva statului. Dar nu se văd rezultatele...

– Poate că n-au trecut încă la acțiune, sugeră Năstase.

– Și asta e posibil... Singurul argument în favoarea ipotezei unei acțiuni organizate, este Zevedei...

– Așa vă spuneam și eu...

– Dar nu în sensul în care crezi d-ta, continuă Ghibercea. Greșeala a fost făcută de la început, de cînd l-ați lăsat pe Zevedei să înțeleagă că am aflat multe despre el, că e deci urmărit pas cu pas. Bine că nu l-ați arestat ! Atîta ar mai fi trebuit !... Dar, în orice caz, purtarea lui Zevedei nu se poate explica decît dacă există o organizație secretă ; din care, direct sau indirect, face și el parte. Altminteri, ar trebui să-l considerăm nebun ; și nebun, sigur nu e.

– Și cu toate acestea, începu timid Năstase.

– Cei care nu-l cunosc bine ți-ar da dreptate, îl întrerupse Ghibercea. Căci ce sens ar avea să acosteze oamenii în fața Alimentarei Mătăsari, pe care o știe sub supravegherea d-tale, să-i acosteze și să-i întrebe în ce an sîntem, aducînd deci vorba despre exemplarele apocrife ? Și ce sens ar avea pelerina lui cu două petece cusute pe locul epoleților ? Nimeni din toți cei care l-au întîlnit vreodată, și l-au auzit vorbind despre exemplarele din anul 1966, nimeni nu-l mai poate uita. Omul se poartă ca și cum ar vrea să atragă atenția asupra lui, și în așa fel încît să nu poată fi uitat. Mai ales cînd unul ca d-ta, evident, în interesul serviciului, îți trimiți curierii în strada Luceafărului nr. 13 și repeți adresa în gura mare.

Năstase își îndreptă din nou poziția, pregătindu-se să se justifice.

– Știu, a trebuit s-o faci, dar a fost o greșeală... Să revenim însă la obiectivul pe care-l urmărește Zevedei. Nu există decît o singură explicație : omul a pierdut legătura cu agentul, sau superiorul lui. Știe că se găsește undeva, aici, în capitală, și îi tot transmite semnale. Probabil că azi, mîine, va afla de el tot Bucureștiul. Și Zevedei speră să se pomenească într-o noapte cu omul pe care-l așteaptă...

– Ambele locuințe sînt supravegheate, 24 de ore din 24, vorbi Năstase. Și nr. 13 și 13 bis. Avem observatori la numerele 10, 12 și 14. Toți cei care îl vizitează pe Zevedei, sau pe vecinul lui, Ioan Roată, au fost urmăriți și, cînd a trebuit, interogați. Iar în timpul nopții nu l-a căutat nimeni. Și nici Zevedei n-a ieșit vreodată din casă după ora 10 noaptea.

– Asta o știam și eu, îl întrerupse Ghibercea. Dar odată și odată, ziua sau noaptea, are să-și contacteze omul de legătură pe care-l așteaptă. Altminteri...

– Deci, e vorba de un complot, spuse Năstase ca să întrerupă tăcerea.

– Într-un anumit fel, da. Dar dacă e complot, și Zevedei a pierdut legătura, și tot o caută mereu, cum se face că astăzi, 26 mai, s-au descoperit deja exemplare în 14 orașe, ca să nu mai vorbesc de București ? Cum se face că ?...

Se întrerupse, și începu să se joace cu degetele pe birou. Apoi apăsă pe butonul din stînga telefonului, și cînd ușa se deschise, spuse fără să întoarcă capul.

– Adu-mi ultimul dosar cu rezultatele serviciilor speciale.

Aștepta tăcut, continuînd să-și miște degetele într-un ritm curios, ca și cum le-ar fi mișcat cînd pe claviatura unui clavecin, cînd pe o tobă.

– Ultimul dosar pare tot atît de nul ca și cel de săptămîna trecută, șopti după ce răsfoi primele pagini. S-au înregistrat toate greșelile de tipar, s-au făcut tabele și statistici, au fost consultați doi eminenți matematicieni și chiar un specialist în computerele electronice... Și pînă azi, nimic. Nu știm nimic !

Ridică ochii din dosar și-l privi pe Năstase, zîmbind descurajat.

– Dar de ce să ne mai ascundem după deget, tovarășe Năstase ?! Știi la ce fac aluzie, adăugă după o pauză coborînd ușor glasul. Am înțeles și noi, s-a înțeles și sus, apoi și mai sus... S-a înțeles asta de mult. Nu există în toată țara, și nici n-ar putea exista, o tipografie capabilă să furnizeze asemenea ediții apocrife. Deci ne consolăm măcar cu această ipoteză : că exemplarele apocrife ar putea fi tipărite la una din ambasadele din capitală. Una din ambasadele țărilor prietene... Sau mai puțin prietene, adăugă încercînd să zîmbească. Dar este doar o ipoteză...

– Și totuși, îndrăzni Năstase, cerneala fabricată la Slatina...

– Dacă am putea fi siguri măcar de asta !, exclamă Ghibercea. Să admitem, totuși, că este aceeași cerneală. Dar unde e tipografia, și cum se asigură circulația ? Și pentru ce, în ce scop ? Cui prodest ?, dacă ai învățat cumva latina în liceu și-ți mai aduci aminte. Cui prodest ? „Visători din toate țările ?..." Dar unde sînt ? Și cine sînt ?...

7

În fiecare zi, cîteva minute înainte de prînz, Pantelimon se îndrepta hotărît spre biroul lui Ulieru. Dar pe măsură ce se apropia, încetinea pasul. Ajuns în dreptul ascensorului, se rezema de perete și deschidea ziarul. Dar nu izbutea să citească. La răstimpuri își ridica privirile și cerceta pendula. Apoi își împăturea ziarul și pornea agale spre cantină. Ajungea printre cei din urmă și mînca la repezeală, fără poftă, cu ochii în farfurie. Dacă îi vorbea cineva, tresărea speriat, clipind din ochi, silindu-se să zîmbească. Sfîrșea întotdeauna prin a se interesa de cel mai apropiat magazin cu umbrele.

– Deci este adevărat ce se vorbește, auzi glasul lui Ulieru în spatele lui. Vrei cu tot dinadinsul să-ți cumperi o umbrelă !...

După ce-i strînse viguros mîna, Ulieru îl privi, încruntîndu-se.

– Dar ce se întîmplă cu d-ta ? Pari de pe altă lume.

– Au reînceput insomniile, răspunse încurcat Pantelimon. Tovarășul Năstase avea dreptate : am răcit săptămîna trecută. M-a pătruns ploaia și deși mi-a dat o aspirină, părul îmi era ud, mai ales la ceafă, și am răcit. De aceea tot voiam să-mi cumpăr o umbrelă solidă. Poate una din acelea de-acolo, adăugă întinzînd brațul și arătîndu-le.

Ieșind din magazin, Ulieru îi spuse.

– Dacă n-ai altceva de făcut, haide cu mine... Nu ne-am văzut de o săptămînă, continuă coborînd glasul. Dar în săptămîna asta am aflat mai mult despre d-ta decît am aflat în doi ani...

Pantelimon întoarse brusc capul și-l privi curios.

– ...Și sînt sigur că și d-ta ai aflat tot atît de multe despre mine, continuă Ulieru zîmbind. Pentru că, deși nu ne-am mai întîlnit, am comunicat prin intermediar. Năstase îmi repeta tot ce discutase cu d-ta, iar uneori deschidea magnetofonul și îmi cerea să comentez anumite pasagii. Fără îndoială că același lucru s-a petrecut și cu d-ta...

– Același lucru, șopti Pantelimon plecîndu-și privirile. Exact același lucru...

– Nu trebuie să-ți faci proces de conștiință, reluă Ulieru. Așa sînt vremurile...

Întoarse capul și apoi se opri, răsuflînd adînc.

– Dar nu pentru asta te căutam. M-au interesat interpretările d-tale.

– Ce interpretări ? îl întrerupse, speriat, Pantelimon.

– Tot ce-ai spus despre Zevedei. Este pasionant. Deci, adăugă coborînd mai mult glasul, îl cunoști bine. Cînd l-ai întîlnit ?

– Nu-l cunosc de loc. L-am întîlnit o singură dată, atunci cînd m-a oprit să mă întrebe în ce an sîntem... Dar tovarășul Năstase are o întreagă colecție de convorbiri înregistrate pe bandă, și le-am ascultat și eu ; unele de două, trei ori...

Se opri din mers, și întoarse capul spre Ulieru. De data aceasta, un mare zîmbet îi lumina întreg obrazul.

– Acest Zevedei, continuă cu o neașteptată fervoare în glas, este un om mai mult decît interesant. Este unic ! Probabil că de aceea adorm atît de tîrziu. Nu e noapte să nu mă gîndesc la el, și încerc să înțeleg ce voia să spună cînd afirma că : „Am făcut politică 15 ani...

– ...pușcărie tot 15 ani", continuă Ulieru zîmbind, „și vreau să înțeleg...".

– „Vreau să înțeleg sensul acestor 30 de ani", reluă Pantelimon. „Căci ambele perioade alcătuiesc o totalitate".

– Cred că el a spus „ambele faze", îl întrerupse Ulieru. Dar e același lucru.

– „De aceea mă interesează problema timpului", continuă să citeze Pantelimon. Problema timpului, repetă visător.

Se opri din nou, și căută privirile lui Ulieru.

– Dar asta nu poate avea nici o legătură cu ziarele antedatate 1966...

– Și totuși, Năstase îl bănuiește pe el, vorbi absent Ulieru. Hai mai bine să mergem...

– Evident, antedatarea ziarelor trădează o anumită preocupare cu „problema timpului". Dar tot ce-a spus mai înainte Zevedei, dacă a fost sincer, și eu cred că a fost – poate e nebun, dar e sincer – tot ce-a spus mai înainte indică altceva... Nu știu dacă ai ascultat toată convorbirea înregistrată în acea zi.

– Am ascultat o bună parte, dar nu știu dacă a fost întreaga convorbire. Te referi, foarte probabil, la ce-a spus Zevedei despre Von Braun...

– Exact exclamă Pantelimon. Am ascultat acel pasaj de trei ori, și îl știu aproape pe dinafară. M-a încîntat, înainte de toate, sinceritatea lui, cînd a subliniat că fenomenul politic îi este, acum, perfect indiferent.

– A mai spus ceva, mai înainte, interveni Ulieru. A spus : „Misterul antedatării ziarelor este un pseudomister. Este pur și simplu o performanță de ordin tehnologic".

– Cred că asta a spus-o în urmă, după ce-a insistat că fenomenul politic îi este, acum, perfect indiferent. Dar asta n-are importanță. După ce-a vorbit de „problema timpului", a adăugat : „Ar trebui să mă încurajați, căci cei ca mine, pasionați de problema timpului, nu au, și nici nu pot avea, vreo putere politică".

– Aduceți-vă aminte de răspunsul lui Von Braun, cită în continuare Ulieru, de răspunsul lui Von Braun cînd Hitler i-a cerut să grăbească perfectarea rachetelor ca să asigure victoria.

Pantelimon se opri și-i apucă brațul.

– I-a spus : „Pe mine nu mă interesează cum să cîștigăm mai repede războiul ; pe mine mă interesează să ajungem mai repede în lună !". Și așa s-a întîmplat : germanii au pierdut războiul, dar datorită lui Von Braun, au ajuns în lună !

– Haide să mergem, îl îndemnă Ulieru, după ce mai întoarse o dată capul și cercetă strada.

– Și cu toate acestea, reluă tîrziu Pantelimon, exemplul lui Von Braun poate fi înțeles în două feluri. Poate Zevedei vrea să spună : pe mine mă interesează „problema timpului", și Von Braun ilustrează admirabil triumful celui care a privit departe, peste ani, dincolo de timp. Pe de altă parte, i se poate răspunde : dar triumful lui Von Braun este pur tehnologic și, ca atare, se traduce prin putere politică...

– În acest caz ? – îl întrerupse Ulieru.

– În acest caz, citînd exemplul lui Von Braun, Zevedei s-a gîndit la altceva... Dar, la ce ? De aceea nu pot să dorm, adăugă după o pauză. Mă răsucesc în pat, și mă tot întreb : la ce s-a gîndit ?

– Poate nu s-a gîndit la nimic, spuse Ulieru.

– Atunci, ar fi și mai interesant, pentru că, în acest caz, fără să vrea, fără să-și dea seama, s-a trădat !

Se opri brusc, și apucîndu-i brațul, îl întrebă în șoaptă.

– I-o spun eu, sau i-o spui d-ta ? Ar putea fi primul pas către descifrarea codului...

– Spune-i-o d-ta, căci ești tînăr și ai nevoie de galoane. Dar spune-mi și mie. Am să i-o repet, și poate se va convinge că nu-i ascund nimic.

Întoarseră amîndoi capetele și-și rotiră privirile de jur-împrejur.

– Von Braun, lună, alunizare, începu Pantelimon. Mesajele ar putea fi transmise printr-un cod fondat pe fazele lunii. Greșelile de tipar, și celelalte modificări aduse ediției originale, și-ar putea găsi sensul ținîndu-se seama de indicațiile calendarului lunar.

– Nu înțeleg, șopti Ulieru.

– Și totuși, în fond, e destul de simplu. Deschizi ziarul, citești informațiile din ziua aceea : lună plină, sau în creștere, sau în descreștere, și cauți greșelile de tipar. Să spunem, azi e lună plină ; numeri deci 12 cuvinte – sau 12 litere – după prima greșeală de tipar, și apoi treci la

a doua greșeală, la a treia, și așa mai departe. Copiezi aceste cuvinte, sau, poate numai literele inițiale – și ai aflat mesajul.

– Să fie oare așa ? – șopti emoționat Ulieru.

– Nu știu, pentru că n-am văzut nici un exemplar din edițiile apocrife. Dar s-ar putea verifica...

– Haide să mergem ! – spuse Ulieru.

Pășea gînditor, întorcînd la răstimpuri capul spre Pantelimon și privindu-l curios, cu admirație și totodată cu teamă.

– Te felicit, șopti tîrziu. Și mă bucur că ai încredere în mine... Știi, nu m-am simțit bine cînd te-am auzit vorbind de fosta d-tale dragoste, d-ra Irineu. Nu știam. Ne cunoaștem de aproape doi ani, și nu mi-ai spus nimic...

8

– Mă tot gîndeam, azi dimineață, în avion, începu Pantazi după ce le strînse mîinile, mă gîndeam : cu ce seamănă ? Și adineaori, intrînd aici, am înțeles : e ca în povestea aceea cu satul care își omorîse bătrînii. Îi omorîseră pe toți, afară de unul singur. Iar cînd s-au încurcat lucrurile... Cunoașteți urmarea.

– S-au făcut greșeli, spuse Ghibercea zîmbind încurcat.

Pantazi îl privi scurt, clătină din cap, apoi se așeză în fotoliu.

– Partidul nu face niciodată greșeli, continuă scoțîndu-și scobitoarea din gură și așezînd-o pe marginea cești cu cafea. Doar conjuncturile se schimbă... Și ce plăcere, adăugă rotindu-și ochii în jurul mesei, ce plăcere să văd că nu mi-ați uitat tabieturile : cafea turcească, fără caimac...

Un zîmbet timid le lumină pentru cîteva clipe fețele. Apoi toți șase își îndreptată privirile spre Ghibercea. Cu un tremur aproape imperceptibil al mîinii, Pantazi apucă ceașca și sorbi pe îndelete, cu încîntare.

– Exact ca pe vremurile bune... Dar fabula cu satul fără bătrîni, adăugă, întorcîndu-se către Ghibercea, mă pune pe gînduri. Dacă m-ați adus cu un avion special, înseamnă că lucrurile s-au încurcat rău de tot. Și pentru că, pe vremurile bune, se spunea că am iarba fiarelor...

Ca la un semnal, toți șase izbucniră într-un rîs scurt, sfios, căutînd privirile lui Ghibercea.

– ...V-ați închipuit că, doar ce-am să scot iarba fiarelor din buzunar, am să ating lacătul și, ca prin farmec, au să se sfarme toate încuietorile.

Apucă ceașca, o dădu peste cap, apoi, adresîndu-se lui Ghibercea, îl întrebă :

– Despre ce e vorba ?

Ghibercea îi întinse un dosar.

– Îmi închipui că știți deja despre ce este vorba.

Pantazi deschise dosarul și luă în mînă un exemplar din **Scînteia**, îl parcurse dintr-o singură privire, apoi îl așeză, cu grijă, la loc.

– E din 6 iunie 1966, spuse.

– A apărut și s-a distribuit acum trei zile, precizează Ghibercea. N-ați auzit nimic despre edițiile apocrife ale **Scînteii ?**

Pantazi luă scobitoarea, o rupse în bucățele și începu s-o mestece încet concentrat.

— De doi ani, verific identitatea și cercetez dosarele lucrătorilor de la uzinele pe care le cunoașteți. Nu prea am timp de altceva... Evident, am auzit și eu multe, ca toată lumea. Dar nu știu nimic precis, adăugă începînd să depună, meticulos, fără grabă, fărîmele de scobitoare pe marginea farfurioarei.

Ghibercea se adresă unui tînăr pe jumătate chel, cu ochelari negri, așezat la capătul mesei.

– Începe d-ta, Dumitrescu.

Pantazi îl ascultă, răsfoind în același timp dosarul. După cîteva minute, ridică mînă și-l întrerupse.

– Ziarele acestea, apocrife, cum le spuneți, au fost tipărite sau la tipografia **Scînteia** sau au fost procurate de una din ambasadele din capitală.

– Așa credem și noi, zîmbi cu înțeles Ghibercea. Și pentru că sîntem siguri că n-au fost tipărite la tipografia noastră, ne întrebăm de ce au fost introduse și difuzate de vreo ambasadă. Ascultați, mai departe...

Pantazi scoase din buzunar o altă scobitoare și, cu capul plecat, apropiindu-și ușor pleoapele, ascultă rezultatele cercetărilor întreprinse de serviciile speciale : analiza hîrtiei și a cernelii, statistica greșelilor de tipar, încercările de descifrare a codului prin care sînt transmise mesajele.

– Dar de unde știm că sînt trimise mesaje ? întrebă Pantazi.

– Altminteri, ce sens ar avea toate eforturile acestea, considerabile, de a tipări și a distribui în toată țară cîteva mii de exemplare apocrife ? – vorbi Ghibercea. Pentru că, o să vedeți, mai sînt și alte elemente. Ascultați mai departe.

Pantazi își rezemă coatele de birou și, sugînd discret vîrful scobitoarei, ascultă.

– Ce e cu pelerina lui Zevedei ? – întrebă deodată. L-am cunoscut și eu pe vremuri...

La semnalul lui Ghibercea, Năstase deschise dosarul din fața lui și citi cîteva fraze, în timp ce pe ecran apăruse Zevedei ieșind radios din Alimentara Mătăsari și săltîndu-și pelerina pe umeri.

– De felul lui e mai puțin vesel, adăugă Năstase. Dar în ziua aceea găsise șuncă...

Imobilizat pe ecran, Zevedei continua să zîmbească, cu pachetul în mîna stîngă iar cu dreapta pregătindu-se să-și aranjeze pelerina.

– A fost pelerina unui unchi al lui, colonelul Bruno Flondor, din armata austro-ungară, explică Năstase. Dar acum cred că e util să ascultați una din primele convorbiri, continuă cercetînd magnetofonul : „Eu am făcut politică 15 ani se auzi vocea lui Zevedei, și pușcărie tot 15 ani... De aceea **trebuie** să înțeleg problema timpului..."

Cîteva minute în urmă, Pantazi ceru să i se repete pasajul cu Von Braun. I se aduse a doua cafea și începu s-o soarbă pe îndelete ascultînd pe Năstase citind fișa lui

Pantelimon. Origină socială sănătoasă. Fiu de muncitori din Valea Jiului. Student eminent, deși lipsit de spirit politic. Înainte chiar de a-și lua doctoratul i s-a acceptat un proiect destul de îndrăznet la secția C. După șase luni de cercetări, rezultatele s-au dovedit atît de neașteptate încît proiectul a fost trecut, cu prioritate, la secția A, iar Pantelimon promovat șef de laborator, cu grad de asistent universitar. Fără a se cunoaște motivul, rupe logodna cu tovarășa Sanda Irineu, colega lui de laborator. Devine suspect în noiembrie 1967, și se află de-atunci sub supraveghere. Nu are prieteni. Singurul cu care stă de vorbă la cantină și se întîlnește cîteodată, este tovarășul Ulieru, de la direcția contabilității.

– Cum arată ? – întrebă Pantazi.

Îl văzu pe ecran, în fața Alimentarei Mătăsari, apoi în laborator, privind încruntat conținutul unei retorte, apoi înaintînd pe stradă alături de Ulieru ; în cele din urmă, apucînd brațul unei tinere, parcă ar fi vrut s-o îmbrățișeze.

– Este tovarășa Sanda Irineu, explică Năstase. A studiat, patru ani, la Facultatea de chimie din Moscova. Specializată în aniline și cerneluri. În noiembrie 1967 a fost trimisă la un congres la Stockholm, și nu s-a mai întors. Actualmente în Uganda. Colecționează cărți poștale ilustrate, din lumea întreagă.

Năstase rezumă apoi convorbirile lui cu Ulieru și cu Pantelimon, răsfoind dosarul și citînd adesea fraze întregi sau, la cererea lui Pantazi, deschizînd magnetofonul și lăsîndu-l să vorbească. După un sfert de ceas, ascultînd pentru a doua oară explicațiile lui Pantelimon relativ la posibilitățile unui cod construit pe fazele lunii, se întoarse spre Ghibercea.

– Și ? – întrebă. Ați încercat ?

Ghibercea zîmbi, neîncercînd să-și ascundă satisfacția, și ridică din umeri.

– Serviciile speciale au început calculele chiar în noaptea aceea, 2 spre 3 iunie, pe baza ediției apocrife din acea dimineață. Nici un rezultat. S-au cercetat apoi toate numerele anterioare. Nimic... Ipoteza lui Pantelimon e destul de ingenioasă, dar codul, admițînd că **există** un cod, n-a fost încă descifrat...

Pantazi rămase pe gînduri, și nimeni nu îndrăzni să tulbure tăcerea.

– Înainte de a proceda mai departe, începu el tîrziu, trebuie să vă fac o mărturisire : m-ați adus degeaba. Nu vă pot ajuta. Pentru simplul motiv că problema aceasta depășește teritoriul național. Și eu nu sînt bun la probleme de ordin internațional. Ar trebui să consultați serviciile anumitor țări prietene.

– Am făcut-o de mult, spuse Ghibercea. Nici nu se putea altfel, pentru că aflaseră și ei, probabil cîteva ceasuri după noi. Au urmărit și ei aceleași piste ca și noi : explozia de la fabrica de cerneală, procesul subdirectorului Muzeului Armatei, supravegherea tipografiei și a distribuției ziarului. I-am întîlnit peste tot. Și, foarte probabil, au utilizat și ei calculatoarele electronice... Fără nici un rezultat.

– Și totuși, începu Pantazi mestecînd calm un rest de scobitoare, totuși, afacerea **nu poate fi** decît internațională. Noi sîntem o țară mică, și dușmanii noștri interni au fost de mult anihilați sau reduși la neputință. Este imposibil de închipuit că, sub ochii noștri, s-a putut organiza în ultimele trei, patru luni o acțiune subversivă de asemenea proporții și dispunînd de mijloace tehnice pe care le-ar invidia multe țări...

Ghibercea îl ascultase privind triumfător în jurul lui.

– La aceleași concluzii am ajuns și noi, spuse. Dar se pune necontenit întrebarea : de ce ? în ce scop ? Dacă edițiile apocrife trimit mesaje subversive, de ce nu se întîmplă nimic mai mult, și nimic **altceva,** decît se întîmpla pînă în iarna trecută ? Și, de orice fel de acțiuni subversive ar fi vorba, mijloacele folosite sînt prea complicate și prea costisitoare.

Vecinul din stînga lui Ghibercea înălță mîna.

– Dacă permiteți, tovarășe colonel, a-și vrea să pun o întrebare tovarășului Pantazi... Cînd ați spus că problema este internațională la ce v-ați gîndit ?

Înainte de a-i răspunde, Pantazi îl privi lung, parcă atunci l-ar fi văzut pentru întîia oară.

– M-am gîndit că s-ar putea ca însăşi autorii operaţiei să ne fi sugerat ideea mesajelor subversive şi a complotului...

– Nu prea înţeleg...

– Nici eu, adăugă Ghibercea. De ce şi-ar fi dat atîta osteneală ?

Pantazi apucă farfurioara şi o trase încet în faţa lui.

– Mulţumesc, spuse. Numai aici se poate bea cea mai bună cafea **fără caimac.** Nu înţeleg cum o faceţi...

Apropie ceaşca de buze şi sorbi cu grijă.

– Şi, ca de obicei, e fierbinte, adăugă. Excelentă !... Ca să revenim la ce spuneam adineaori. Spuneam : s-ar putea ca mesaje să existe, dar să nu se refere la o acţiune subversivă la noi în ţară. S-ar putea ca mesajele să fie adresate altor grupuri, din alte ţări ; şi ca să ajungă mai sigur la destinaţie, le trimit prin ediţiile falsificate ale ziarului nostru.

– Greu de crezut, îl întrerupse Ghibercea zîmbind. Prea complicat.

– Am spus : **s-ar putea.** E o simplă ipoteză. Dar se mai pot face şi altele.

– Bunăoară ? – întrebă Ghibercea.

– Am să vi le spun mai tîrziu, după ce voi mai afla amănunte. Deocamdată, aş vrea să ştiu dacă asemenea exemplare apocrife au fost expediate peste frontiere. Mai precis, dacă ele se află cumva în colecţiile bibliotecilor centrale sau în redacţiile ziarelor comuniste din Europa, sau chiar în lumea întreagă, peste tot unde se expediază **Scînteia.** Credeţi că e posibil să avem, în timp util, informaţii precise ?

– E posibil, răspunse Ghibercea. Dar dacă au fost cumva trimise, e greu de crezut că au fost păstrate în colecţie. Văzînd că sînt datate : 1966, s-a putut crede că este la mijloc greşeală, sau neglijenţa expediţiei, şi au fost aruncate...

– Totuşi, ar fi bine să încercăm. Dacă ar fi observat că eroarea, sau neglijenţa, se repetă, s-ar fi adresat administraţiei ziarului. Ştiţi cumva de vreo reclamaţie în acest sens?

Ghibercea privi întrebător în jurul mesei.

– Da, vorbi vecinul lui Pantazi, cel care îi adusese cafelele. Au fost cel puțin două plîngeri : una de la Biblioteca Centrală din Mexico-City, și cealaltă de la redacția ziarului **Unità.**

– Ce fel de plîngeri ? – întrebă Ghibercea.

– Amîndouă la fel : că li se trimit, la răstimpuri, numere vechi, și astfel li se descompletează colecția. Dar nu mi-a trecut prin minte că ar exista vreo legătură cu exemplarele apocrife, adăugă înbujorîndu-se.

– Cînd s-au făcut plîngerile ?

– Cea din Mexico, în martie, cea din Italia, cîteva săptămîni mai tîrziu. **Unità** ne-a trimis chiar lista numerelor care lipsesc din colecție. Evident, e vorba de...

– Atunci e simplu, îl întrerupse Ghibercea apăsînd pe unul din butoanele roșii.

9

Ședința a fost reluată la 2:15. În dreptul fiecăruia se afla un termos cu oranjadă și, într-un pahar, cafea **espresso** cu gheață. Numai lui Pantazi i se aduse cafea turcească și o carafă cu apă rece. Ascultă absent raportul unui inspector despre orașele unde au fost colectate exemplare apocrife, ce fel de oameni le-au primit, ce-au declarat la interogatorii. Marea majoritate, muncitori sau șefi de organizație. Foarte puțini intelectuali, și aproape toți membri de partid. La început, aruncau exemplarele apocrife, mai ales că unii primeau în aceeași dimineață și ediția curentă. Dar în ultimul timp au prins de veste, și le duc la sediu sau le vînd amatorilor...

– Ce fel de amatori ? – întrebă Pantazi.

– Oameni de tot felul, colecționari de curiozități. Au fost anchetați și ei. Nu par suspecți. În aparență, de bună credință ; dar, evident, vorbesc în dreapta și în stînga, și vrînd, nevrînd, fac publicitate... S-a aflat acum în toate **orașele de provincie.**

– Așa am aflat și eu, spuse Pantazi rupînd meticulos scobitoarea. Unii se amuză, alții se bucură. Spun : iată că se pot face acte de sabotaj și securitatea nu izbutește să dea de urma autorilor.

– Asta e partea cea mai gravă a afacerii, interveni Ghibercea. Publicitatea. E greu de știut cîți și-au dat seama de modificările textelor și de greșelile de tipar. Mulți n-au remarcat nici măcar principala modificare : „Visători din toate țările, uniți-vă !". Dar îi încîntă succesul operației.

– Poate că și asta face parte din program, spuse Pantazi. Dar dacă ar fi numai asta !... Vă ascult, adăugă văzînd că tăcerea se prelungește.

– Cred că am spus esențialul, încheie inspectorul după ce mai răsfoi o dată dosarul.

Pantazi își bagă automat degetele în buzunarul de sus al hainei, dar caută zadarnic. Cîteva clipe în urmă, Ghibercea îi întinse un tub de celofan plin cu scobitori. Surprinse același gest la alți patru, și zîmbi.

– Mulțumesc, spuse Pantazi. Mă bucur să văd că nu mi-ați uitat ticurile și tabieturile... Aș vrea totuși să ne reîntoarcem o clipă la principalii suspecți : Pantelimon, Zevedei și d-ra Irineu. Dacă e vorba de o acțiune, și deci de o organizație, înțeleg rolul d-rei Irineu, dar mai puțin pe al celorlalți doi, sau trei, dacă numărăm și pe Ulieru...

– În ceea ce privește pe Zevedei, interveni Ghibercea, ar fi totuși un indiciu.

Și expuse ipoteza lui : purtarea lui Zevedei nu se poate explica decît presupunînd că a pierdut legătura. Pantazi îl ascultă atent, sugînd la răstimpuri scobitoarea.

– Foarte interesantă ipoteza d-tale. Dar mă întreb dacă nu cumva nu ne-au atras de la început în cursă, momindu-ne cu piste fictive – pelerina lui Zevedei, explozia de la fabrica de cerneală, neregulile de la Muzeul Armatei, și poate mai sînt și altele, pe care nu le cunosc...

– Și cu toate acestea, interveni Năstase, există o legătură între ei, pentru că Sanda Irineu, cînd era logodită cu Pantelimon, locuia alături de locuința lui Zevedei, iar d-rul Magheru, din cauza căruia Pantelimon a rupt logodna, a fost mutat la fabrica de cerneală din Slatina...

– E adevărat, reluă Pantazi, dar s-ar putea ca această legătură, destul de suspectă, să fi fost utilizată drept momeală ; și anume, ca să ne mobilizeze toate energiile în jurul unui complot intern, fictiv, camuflînd sursa și caracterul internațional al operației. Dacă este așa, au reușit, căci am pierdut trei luni...

Ghibercea păli ușor și-l privi încruntîndu-se.

– Ce-am fi putut face ?

– Nu e un reproș, continuă Pantazi. Pentru că, în orice caz, ați anchetat cu eficiență pe Zevedei, i-ați comunicat lui Pantelimon declarațiile – mă refer în special la pasajul despre Von Braun – și ați identificat astfel structura codului...

Ghibercea privi în jurul mesei, zîmbind ironic.

– D-ta glumești, tovarășe, spuse continuînd să zîmbească. V-am atras atenția, azi dimineață, că serviciile speciale au lucrat zi și noapte, luînd ca bază și fazele lunii din 1966, și cele de anul acesta ; absolut fără nici un rezultat. Nu s-a format nici măcar un singur cuvînt, ca să nu mai vorbim de mesaje...

Pantazi începu să soarbă, gînditor, din cafeaua proaspătă pe care i-o adusese vecinul.

– Firește, este o simplă ipoteză. Dar pentru că știm acum că edițiile apocrife au fost expediate peste hotare – în Mexico, în Italia, și sigur în alte părți –, că, deci, este vorba de o acțiune internațională, nu trebuie să calculăm pe baza fazelor lunii de la noi, din România. Trebuie ținut seama de calendarul lunar din alte țări, chiar din foarte multe țări. Cred că serviciile speciale vor putea începe chiar în seara aceasta, utilizînd calculatorul electronic. De la Observatorul astronomic li se vor pune la dispoziție tabele de mare precizie, indicînd fazele lunii de pe toată suprafața pămîntului. Computerele vor face restul. Ar trebui să începem întîi cu vecinii noștri, apoi Franța, Italia, Mexico, Suedia... Dar să nu uitați Uganda, adăugă după o scurtă pauză.

10

Cînd îl zări apropiindu-se, tînărul își împături jurnalul, căută ceva în servietă, apoi se ridică alene de pe bancă, parcă nu s-ar fi dus în direcția opusă, întorcînd mereu privirile spre bancă. De abia după ce-l văzu așezîndu-se, grăbi pasul și cîteva clipe în urmă dispăru.

– Îmi pare bine că am, în sfîrșit, prilejul să te întîlnesc, spuse Pantazi, și chiar aici, sub tei... N-am mai trecut pe aici de trei ani, adăugă scoțînd o scobitoare din buzunar și începînd s-o răsucească ușor între degete. Voiam să te felicit, și să te întreb : cînd ai descifrat codul ? Cîte zile înainte de a-i comunica descoperirea lui Năstase ?

Pantelimon se întoarse brusc, cu tot corpul, și-l privi surprins.

– Dar nu l-am descifrat ! S-au făcut toate calculele posibile, mi-a spus tovarășul Năstase, dar fără nici un rezultat.

Pantazi îl cercetă cîteva clipe în tăcere, începînd să rupă meticulos, scobitoarea.

– Să nu te sperii văzîndu-mă că sug scobitoarele, le rup în bucățele și le mînjolesc. Ticul acesta – recunosc, detestabil – este prețul pe care-l plătesc și acum, cinci ani după ce m-am lăsat de fumat... Îți spuneam deci, continuă cu o voce mai gravă, sînt curios să știu cîte zile au trecut între momentul cînd ai făcut legătura Von Braun – alunizare – fazele lunii, și momentul cînd i-ai comunicat ipoteza d-tale lui Năstase.

Pantelimon închise ochii și clătină de mai multe ori capul, parcă ar fi numărat în gînd.

– Nu mai mult de patru zile. Evident, îi vorbisem cu o zi mai înainte tovarășului Ulieru, în ziua cînd ne-am întîlnit întîmplător în fața raionului de umbrele...

Pantazi nu încercă să-și ascundă satisfacția.

– Va să zică, trei zile. Ai păstrat secretul pentru d-ta, trei zile. De ce ?

– Nu îndrăzneam să mă destăinuiesc cuiva. Mi se părea, principiul vreau să spun, mi se părea **evident** și în același timp absurd, inaplicabil. Cum s-a și dovedit, de altfel...

– Și de ce lui Ulieru ?

– Pentru că sîntem..., cum să spun ? Nu pot spune că sîntem prieteni, dar, oricum este singurul în care am toată încrederea, cu care stau de vorbă...

– Deci, îl întrerupse Pantazi, dacă prietenul d-tale Ulieru s-ar fi destăinuit chiar în ziua aceea altcuiva, acel altcineva ar fi avut un avantaj de 24 de ceasuri...

Pantelimon ridică încurcat din umeri.

– Dar să lăsăm asta, continuă Pantazi. Ce mi se pare senzațional este că ai reușit să dezlegi codul datorită pelerinii lui Zevedei ! Pentru că, nu e așa ?, ai mărturisit chiar de la primul interogatoriu că te-au impresionat pecetele cusute în dreptul epoleților.

Pantelimon începu să se miște stînjenit pe bancă.

– Dacă n-ar fi fost petecele, Zevedei nu te-ar fi oprit în dreptul Alimentarei Mătăsari, ca să te întrebe în ce an sîntem, și astăzi, d-ta ți-ai fi văzut liniștit de treabă, în laboratorul d-tale. N-ai fi devenit obiectivul nr. 1 al cîtorva servicii secrete, în așa măsură încît trebuie să te păzim zi și noapte. Pentru că, adăugă zîmbind, cred că ai înțeles și d-ta : dacă ai fost deplasat de urgență în provincie, apoi internat într-un sanatoriu sub pretextul că riști o congestie pulmonară, iar azi ai fost adus la București cu ambulanța ministerului pentru un așa-zis consult, și apoi invitat să te plimbi prin parc, însoțit de un intern, și, în cele din urmă, poftit să te odihnești pe banca aceasta..., cred că ai înțeles, că toate acestea au fost spre binele d-tale.

– N-am înțeles nimic... Mi-am închipuit, doar, că am devenit suspect, în urma...

– Erai suspect mai dinainte, îl întrerupse Pantazi. Dar de data aceasta, era vorba de altceva : trebuia să te păzim. Oamenii pot dispare mai ușor decît îți închipui. Dispar azi, și mîine se trezesc în cine știe ce continent... Așa sînt timpurile. Au aflat și alții de descoperirea d-tale, și au aflat-o 24 de ceasuri înaintea noastră...

– Dar s-au făcut calcule..., încercă din nou să se scuze Pantelimon.

– O să revenim la asta. Îți vorbeam de pelerina lui Zevedei, fără de care... Îl cunosc pe Zevedei și știam și de pelerină, dar nu știam c-o poartă, așa peticită, iarnă și vară. Îl cunosc bine pe Zevedei, adăugă după o scurtă pauză. Eu l-am băgat în închisoare. Aflasem că se pregătește să fugă în munți, să se alăture unui grup de sabotori, destul de bine înarmați. Și pentru că știam că grupul fusese înconjurat, mi-a fost milă de Zevedei : îl cunoșteam de tînăr și pe vremuri cunoscusem bine pe unchiul său, colonelul Bruno Flondor. Așa că a trebuit să-l arestez chiar în noaptea aceea, și să-l implic într-un complot fictiv. Speram că va lua doar cinci ani, dar la proces a vorbit prea mult, vrute și nevrute, și a fost condamnat la 25 ani. Mi-a părut rău. Totuși, a scăpat cu viață. Ceilalți, din munți, au fost prinși și executați cîteva zile în urmă.

Tăcu, și-l privi în ochi.

– Dacă-l întîlnești, nu-i vorbi de asta. E poveste veche și el nu știe nimic... Dar pelerina !, exclamă ridicînd brusc mîna în aer, parcă – ar fi voit să-i arate scobitoarea pe care tocmai o scosese din buzunar. Am citit și recitit toate stenogramele doar voi afla de ce s-a hotărît să poarte pelerina asta !...

– Cu două petece cusute în dreptul epoleților, precizâ Pantelimon.

– Epoleții fuseseră smulși la descinderea din noaptea aceea, cînd a fost arestat. Dădusem instrucțiuni să se caute valută ; dacă s-ar fi găsit, ar fi fost implicat în alt proces și ar fi luat pedeapsa minimă : 3 ani. Dar Zevedei era un om integru : el voia să lupte în munți ; în casa lui nu s-a găsit nici măcar un franc elvețian... Deși, reluă după o pauză, zîmbind, este probabil că s-a aflat în tot orașul de cercetarea minuțioasă a epoleților, pentru că, de-atunci nu prea s-au mai găsit, la descinderi, bijuterii sau valută ascunse în căptușeala hainelor. Și una din paginile cele mai negre din istoria serviciului nostru este tocmai aceasta: nu ne-am gîndit la colecțiile de costume naționale, în primul rînd la colecțiile de uniforme de la Muzeul Armatei.

Organizația a putut lucra, nestînjenită, cel puțin zece ani. Aveau oameni de încredere la muzeu și agenți de legătură foarte pricepuți. Sub diferite pretexte – molii, praf, verificarea fișelor, și cîte altele – anumite piese erau scoase din vitrine și aduse într-o cameră specială. Restul, se înțelege de la sine... Așa și-au salvat mulți bijuteriile și valutele, ba, unii din ei chiar și rezervele de aur. Evident, operația costa scump : aproape jumătate din valoarea obiectelor puse la adăpost. Dar unele uniforme fuseseră de atîtea ori descusute, cusute și din nou descusute, încît, după atîția ani, începuseră să se zdrențuiască. Atunci subdirectorul muzeului a avut o idee nefericită : a hotărît restaurarea lor, dar s-au aplicat vopsele mediocre, uniformele arătau mai rău decît înainte de restaurare, și subdirectorul a sugerat să li se schimbe culoarea. Și așa s-a descoperit, și a izbucnit scandalul...

– Ca într-un roman de aventuri, spuse Pantelimon.

Pantazi îl privi curios, parcă ar fi încercat să-și ascundă dezamăgirea.

– Și totuși încă nu înțeleg **de ce** s-a hotărît Zevedei să poarte **numai** pelerina asta, s-o poarte iarna și vara. Așa cum îl cunosc eu, știu că **trebuie** să existe un motiv. Dar care ?... În orice caz, trebuie să-i fim recunoscători. Datorită pelerinei, d-ta l-ai **întîlnit** pe Zevedei, ai aflat de edițiile apocrife, de Von Braun și alunizare, și ai sugerat o ipoteză, singura care merită să fie luată în considerare. Doar că n-ai comunicat-o în întregime. Ultima parte ai păstrat-o pentru d-ta.

– Nu înțeleg ce vreți să spuneți, șopti intimidat Pantelimon.

Cîteva clipe Pantazi îl cercetă din nou, zîmbind.

– Mi-e greu să cred că te-ai oprit la jumătatea drumului. M-aș fi așteptat să sugerezi lui Năstase să se procedeze la descifrarea mesajelor ținînd seama de fazele lunii și în afara teritoriului nostru ; ținînd seama, bunăoară, de calendarul lunar din Franța, sau Rusia, sau Mexico. Sau Uganda.

Pantelimon păli și-și înălță brusc capul.

– Dar e pur și simplu absurd ! exclamă. Dacă apar ediții clandestine, cu eventuale mesagii cifrate, în România, mesagiile nu pot fi decît în românește și adresate românilor.

– Pare, într-adevăr, absurd, începu Pantazi căutîndu-și o nouă scobitoare. Și totuși, **așa este** : ținînd seama de calendarele lunare de pe toată suprafața pămîntului, computerele electronice au descifrat pînă acum peste o sută de mesagii, redactate în 15 limbi, inclusiv limba română.

– Imposibil ! – repetă Pantelimon. E absurd !... Ce fel de mesagii ?

– Destul de pașnice și de anoste. Citate din Gandhi și din Evanghelii, din Charta Națiunilor Unite, din Marc Aureliu și Confucius și multe alte surse de același fel... Dar mai ales din Evanghelii. Deocamdată, în 15 limbi, dar încă n-a fost epuizată întreaga colecție...

Pantelimon îl ascultase uluit, privindu-l cu ochii dilatați, parcă s-ar fi trudit să-l vadă mai bine.

– Dar ce de ? – șopti tîrziu. Ce sens ar putea avea o ediție poliglotă, cifrată și tipărită la noi, conținînd mesagii indescifrabile în România ?

– Într-un anumit fel, reluă Pantazi continuînd să zîmbească, este o propagandă pacifistă pe plan mondial și efectuată cu mijloace internaționale.

– Dar e absurd, e absurd ! O propagandă care utilizează mijloace atît de complicate încît numai computerele electronice reușesc să descifreze mesagiile !...

– Nu înțeleg nici eu prea bine, continuă Pantazi. Dar nu trebuie să uiți că numai **noi**, aici în România, a trebuit să recurgem la computere. Cititorul din Franța, sau Suedia, sau Mexico, descifrează singur : se uită la data la care a fost tipărit ziarul, caută poziția lunii din acea zi, din țara lui, apoi, conform sistemului pe care l-ai descoperit d-ta, începe să descifreze. Evident, dacă vede că primele grupe de litere nu au nici un sens, renunță ; știe – pentru că a fost informat în prealabil – știe că ediția din ziua aceea nu conține mesagii adresate țării lui...

– Este extraordinar de complicat ! – repetă Pantelimon. Și pare de-a dreptul absurd, ținînd seama că ziarul se tipărește în limba română...

– Există totuși, o explicație. Ți-o spun, adăugă Pantazi după o nouă pauză, pentru că ai dovedit că poți păstra un secret, chiar pentru trei zile. Dar al d-tale era, într-adevăr, un foarte prețios secret. Ce-am să-ți spun eu acum sînt doar ipoteze, și nu se referă direct la țara noastră. Dar, dacă poți, e preferabil să le ții pentru d-ta...

– Vă dau cuvîntul meu de onoare, șopti Pantelimon punîndu-și mîna pe inimă.

– Noi sîntem o țară mică, reluă Pantazi, cu o umbră de tristețe în glas. Și constituim, ca și multe alte țări, o societate mai mult sau mai puțin închisă. Asta e conjunctura istorică și trebuie să ținem seama de ea... S-au încercat, prin vecini, anumite modificări de structură, ceea ce occidentalii numesc „liberalizare". Știi cu ce rezultat. Dar e greu de închipuit că această tendință către „liberalizare" poate fi radical anihilată. Pe de altă parte, e greu de închipuit că anumite supraputeri să nu încerce a profita de o asemenea tendință.

Se întrerupse, scoase frînturile de scobitoare din gură și le așeză cu grijă, una lîngă alta, pe marginea băncii.

– Ce-ți spun eu acum, repet, e o simplă ipoteză. Și ți-o spun d-tale pentru că ai înțeles lecția lui Von Braun : triumfă numai acela care vede departe. D-ta ești tînăr, ai să vezi multe... Să precizez : ce sens poate avea, cum spuneai, o ediție apocrifă a **Scînteii**, ale cărei mesagii cifrate nu pot fi descifrate în România și sînt numai rareori redactate în românește ? Nu există decît o singură explicație. Anumite servicii ale unei supraputeri încearcă o experiență și, pentru motive pe care nu le cunoaștem, o încearcă la noi. Dar pentru a evita o eventuală interpretare eronată și, mai ales complicații diplomatice, mesagiile sînt cifrate într-un cod imposibil de descifrat la noi în țară ; mai mult, conținutul acestor mesagii este, politicește, fără semnificație, adică, cel puțin deocamdată, este simplă propagandă pacifistă.

– Pare de necrezut, exclamă Pantelimon. Atîta cheltuială și atîta risipă de energie, ca să comunici prin cifru texte din Evanghelii și din Gandhi !...

– Dacă ipoteza mea e justă, experiența are o importanță extraordinară. Iar mai tîrziu, ar putea avea consecințe destul de grave. Am să revin îndată asupra acestui aspect al problemei. Deocamdată, să analizăm scopul experienței : organizatorii încearcă să verifice în ce măsură se pot transmite – **în lumea întreagă** – anumite sloganе, sau informații, sau, eventual, mai tîrziu, instrucțiuni precise de ordin politic sau militar. În ce măsură, adică : pînă la ce limită pot utiliza un cod care, pe de o parte, e atît de simplu încît poate fi învățat pe dinafară, iar, pe de altă parte, se recodifică automat și la infinit în cazul că e descifrat de adversar. Căci, știi mai bine decît mine, pe o bază invariabilă – fazele lunii – poți schimba la infinit cifrul : în cazul nostru, se numără cuvintele – sau literele – la dreapta sau la stînga greșelilor de tipar, dar se poate modifica ordinea în care trebuiesc numărate, și se pot constitui noi sisteme, pe baza literelor sau grupurilor de litere, și asta, la infinit. Important este un singur lucru : să existe o structură invariabilă și ușor accesibilă, adică prezentă la orice longitudine sau latitudine. Cum bine ai ghicit d-ta, singura structură de acest fel este calendarul lunar.

– Dar..., interveni Pantelimon.

– Știu, îl întrerupse Pantazi. Este, cum spui, extrem de complicată tipărirea edițiilor apocrife, introducerea lor prin mijloace legale sau ilegale în diferite țări, instruirea prealabilă a cititorilor în sistemul recodării codurilor descifrate, și cîte altele. Este extraordinar de complicat, dar este un sistem care nu poate fi niciodată abolit. Cît timp există un calendar lunar, și există supraputeri cu mijloace tehnice ilimitate la dispoziție, difuzarea pe scară mondială a oricărei categorii de mesagii, nu poate fi întreruptă. Deocamdată, adăugă zîmbind, se face propagandă pacifistă. Zevedei, bunăoară, habar n-are de cod, dar e convins că e vorba de mesagii religioase, anunțînd Pacea universală. Căci, trudindu-se să înțeleagă, cum spune el,

unitatea fundamentală a celor două faze antagonice din viața lui – 15 ani de activitate politică și 15 ani de meditație în pușcărie – a ajuns la concluzia că numai o împăcare univensală, adică Pacea mondială, poate salva omenirea de catastrofă. De cînd i-a căzut pentru întîia oară sub ochi exemplarele antedatate cu trei ani, e convins că o puternică ofensivă spirituală a început în mai multe părți ale lumii. Dar pentru că nu poate citi mesagiile, întreabă la răstimpuri, cum a făcut cu d-ta, în ce an sîntem – sperînd că într-o bună zi să întîlnească pe cineva care cunoaște codul și-i poate comunica mesagiile... Dacă îl întîlnești, adăugă cu un zîmbet trist, să-i spui că a avut dreptate : majoritatea mesagiilor sînt extrase din Evanghelii, în primul rînd Fericirile.

– Fericirile ? – întrebă Pantelimon. Adică ?...

– Nu ai auzit niciodată de Fericirile proclamate de Isus ? Fericiți cei înfometați, căci se vor îndestula. Fericiți cei ce plîng, căci vor fi mîngîiați... Fericiți iubitorii de pace...

– Ah, da ! exclamă Pantelimon roșind. Știu. Le-am auzit și eu. Dar nu știam că li se spune așa : Fericirile.

– Sînt opt Fericiri, adăugă Pantazi așezînd cu degetele ușor tremurînde ultima frîntură de scobitoare pe marginea băncii. Dacă aș face un efort, cred că mi le-aș aminti pe toate opt..

Tăcu, închizînd ochii, parcă ar fi încercat să și le amintească și să le numere.

– Spuneați că au fost trimise mesagii și în limba română, îndrăzni tîrziu Pantelimon să rupă tăcerea.

– Numai unul singur, dar a fost trimis de mai multe ori : „Fericiți cei săraci cu duhul căci a lor va fi împărăția Cerurilor !".

Pantelimon păli, și-și trecu de mai multe ori mîna pe frunte.

– „Cei săraci cu duhul", repetă în șoaptă. Dacă nu sînt indiscret...

– Nu ești. Acest mesaj, singurul în limba română, nu poate fi descifrat decît ținînd seama de calendarul lunar din Uganda...

– Era expresia ei favorită, continuă visător Pantelimon. Mi-o tot repeta mereu. Pe atunci, mi se părea umilitoare, și nu înțelegeam de ce mi-o spune. De ce tocmai mie ?...

Cu un gest scurt, Pantazi zvîrli rămășițele scobitorilor, călcîndu-le cu piciorul, amestecîndu-le în pietriș, încercînd să le ascundă.

– Ai să înțelegi, poate, mai tîrziu, spuse. Au fost mulți săraci cu duhul în toată lumea asta a noastră. Dar cel mai faimos, tot Parsifal a rămas. Căci a fost singurul care a întrebat : unde se află potirul Sfîntului Graal ?... Halal de Graalul nostru ! – continuă cu o voce obosită, depărtată. Halal de Graalul care ne-a fost nouă ursit să-l căutăm. Să-l căutăm și să-l găsim, adăugă ridicîndu-se.

Îi strînse mîna și porni agale, lăsîndu-și ușor capul pe spate, ca și cum de-abia atunci ar fi ajuns pînă la el mireasma florii de tei.

Puerto de Andraitx

August, 1975

(Text reprodus din ETHOS nr. 3, 1982.
Redactori : Ioan Cușa și Virgil Ierunca).

NOTĂ

Textele reproduse din revista „ETHOS" au fost publicate în această ediție cu asentimentul domnului Virgil Ierunca. Cele cîteva rînduri ale acestui acord reflectă, totodată, neștearsa amintire a neprețuitului prieten și colaborator al său Ioan Cușa.

Virgil IERUNCA
Boite Postale 20
Paris 19

Paris 17 aprilie 1991

(...) „Nu vă faceți nici un complex. Tot ceea ce vreți să înfăptuiți e bine și drept. Nu există nici o oprelişte. Sper că printre textele de omagiu aveți și pe cel scris de mine la moartea prietenului meu, Ioan-cel-de-neuitat".

CUPRINS

Pag.

Cuvînt înainte 5

MIRCEA VULCĂNESCU 9

Pagini despre el : Mircea Eliade
Emil Cioran
Virgil Ierunca

ULTIMUL CUVINT 28

IOAN CUȘA 97

Pagini despre el : Mircea Eliade
Emil Cioran
Virgil Ierunca

ÎNTÎMPINARE PENTRU O ISTORIE PERSONALĂ . . . 111

MIRCEA ELIADE 122

Pelerina

Redactor : Nicolae Cușa

Tehnoredactor : Virgil Chiriță
Corector : Mioara Rizea

Tipografia „Dobrogea" Constanța
b-dul I. C. Brătianu nr. 5
România
Comanda nr. 12

ISBN – 973 – 95101 – 6 – 7

Pret 78 le